YUNAN İÇ SAVAŞINDA DİRENEN KADINLAR

Eleni Fourtouni

KORAL

YUNAN İÇ SAVAŞINDA DİRENEN KADINLAR

KORAL YAYINEVİ

YUNAN İÇ SAVAŞINDA DİRENEN KADINLAR

ELENI FOURTOUNI
tarafından seçilen, İngilizceye çevrilen ve derlenen
GÜNLÜK-SÖZLÜ TARİHLER

Türkçesi: Alev Ertürk

Koral Yayınları **2**
Anı Dizi 1

Orijinal Adı	**Direnişteki Yunan Kadınları**
Birinci Baskı	Mart 1990
Dizgi	Diazyn Dizgi
Baskı	Kurtiş Matbaası
Kapak Tasarımı	Remzi Oğuz Yılmaz
Kapak Baskı	Ör Matbaası

Yönetim Yeri ve Yazışma Adresi

Piyerloti Caddesi
Dizdariye Medrese Sok. 6/9
Yalçın Han Kat: 3 Binbirdirek/İSTANBUL

ELENI FOURTOUNI

YUNAN İÇ SAVAŞINDA DİRENEN KADINLAR

Türkçesi: Alev Ertürk

KORAL

Çocuklarım Rusty ve Rachel için.

Nasıl direnileceğini hiçbir zaman unutmayın, yaratma mücadelenize asla son vermeyin.

TEŞEKKÜRLER

Teşekkür etmek istediğim pek çok kişi var. Onların cömert yardımları ve gayretleri olmasaydı bu kitap yazılmayabilirdi. Çocuklarım Rusty ve Rachel'e sabırları ve onayları için; Helen Tartar, Judy Metro, Jim Paty, Peter Mackridge'e çok değerli editörlük çalışmaları için; Profesör John Iatrides'e tarihsel olaylardaki hataları gösterdiği için; Curtis Ingham'a bana ilk olarak günlüklerin varlığından bahsettiği için; Janet Hart'a uzun sohbet saatleri, eleştirileri ve teşvikleri için; Ellen Boneparth'a kanıtları bulmama yardım ettiği için teşekkür ediyorum.

Ulusal Sanat Vakfı'ndaki ve Connecticut Sanat Komisyonu'ndaki kişileri bu kitabı önemli gördükleri ve yüksek maliyetleri karşılamak üzere nazikçe yardım sağladıkları için müteşekkirim.

Ayrıca, tüm Amerika'da bu konuda okuyup tartıştığımı duyan arkadaşların ve dinleyicilerin heyecanlı desteği olmaksızın bu çalışmayı tamamlayamazdım sanıyorum.

Her yerdeki sevgili arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Bu kitabın yazılması ve basılması kısmen Ulusal Sanat Vakfı ve Connecticut Sanat Komisyonu'nun bağışlarıyla mümkün olmuştur.

Makronisos Günlüğü ilk olarak Hellenic Diaspora Gazetesi'nde yayınlanmıştır.

İÇİNDEKİLER

YAYINEVİNİN ÖNSÜZÜ YERİNE....8
ÖNSÖZ....9

YUNANİSTAN, 1940-1950, ELENI FORTOUNI

II. DÜNYA SAVAŞI....16
DİRENİŞ....22

İÇ SAVAŞ....40

FOTOĞRAFLAR-KADIN SAVAŞÇILAR (SPIROS MELETZIS)
RESİMLER-TRIKERI VE MAKRONISOS KADINLARI, KATERINA HARIATI-SISMANI

GÜNLÜKLER

GİRİŞ, VICTORIA THEODOROU....54
BEYAZ TERÖR, EVANGHELIA FOTAKI....57
TRIKERI GÜNLÜĞÜ, VICTORIA THEODOROU....63
MAKRNISOS GÜNLÜĞÜ, APHRODITE MAVROEDE PANDELESKOU....97
TRIKERI'YE DÖNÜŞ, VICTORIA THEODOROU....131
BİYOGRAFİK NOTLAR....135
DİPNOTLAR....139

ÇIĞLIK

Burası insanların "insan"
korkakların kim olduğu
belli olmayan ıssız bir
Yunan adası
30 Ocak 1950 sabah saat iki.
Bir kadın sesi
adadan tüm Yunanistan'a
yankılandı.
-adım Skevoilaka onyedi yaşındayım
vurun faşistler vurun
güçlüyüm Yunan dağlarından
vurun, vurun ki belli olsun
korkaklığınız.
Bütün dağları sardı bu haykırış
uyandı beyaz yorganın altından
fırladı binlerce kardelen,
binlerce kardelenden binlerce
haykırış.
-dayan Skevoilaka dayan,
anan baban bacın kardeşin
tüm dünya tüm insanlık için
dayan

Muzaffer BAL
9.2.1990

ÖNSÖZ

Ocak 1974'te ailemle birlikte Yunanistan'a döndüm. Kocamın tatili vardı ve en azından dokuz ayı orada geçirecektik. Heyecanım sınır tanımıyordu. Yirmi yıldır ilk defa kışın Yunanistan'a gidecektim. Bütün yaz ve sonbahar boyunca ayları, hatfları, günleri saydım. Herşeyden çok özlediğim şeyi nihayet görcektim: çiçek açmış badem ağaçları. Buzla kaplı New England kışları boyunca küçük hor çiçeği tomurcuklarının yavaş yavaş büyümesini seyrederken en çok gözümde tüten şeydi bu.

Badem ağaçları ocak ortasında, denizden ve gökten mavinin her türlü izinin silindiği uzun soğuk ve yağmur haftalarında çiçek açarlar; sert kuzey rüzgarları dalgaları harekete geçirip onları rıhtımlar, iskeleler ve beton setler üzerinde parçaladığı zaman. Soğuk ve yağmur mart boyunca sürecektir. Fakat ocak ortasında bir değişiklik olur. Birkaç gün için sıcaklık hemen hemen hiç farkedilmeden artar ve bir gece içinde çıplak, budaklı badem ağacı bir dönüşüme uğrar kırılgan, incinebilir, zarif bir mucize. Bir vaat.

"Çılgın badem ağacı" diyor bir şair, onu ilk aşk işaretinde kendisini veren aptal bir bakireyle karşılaştırarak. Soğuğun ve yağmurun ve hatta dondurucu ayazların geri geleceği kesindir. Meyva oluşmadan önce çiçeklerin hepsi mahvolacaktır. Böyle olduğu halde yaz geldiğinde herzaman bol bol badem olur.

Uluslararası havaalanının bulunduğu Glyfada bahçelerinde badem ağaçları beyazdı; gökyüzü pırıl pırıldı. Fakat havaalanındaki, Atina'nın caddelerindeki, meydanlarındaki, parklarındaki ve banliyölerindeki hakim renk hâkiydi. Üniformalar, silahlar, askerler ve sessiz, telaşlı kalabalıklar. Yunanistan hemen hemen yedi yıldır askeri bir diktatörlük

altında yaşıyordu.

New York Times'ın Yunanistan'daki durumu tanımlamak için kullandığı anahtar cümlecik "istikrar ve barış"ın ne anlama geldiğini anlamam sadece birkaç günümü aldı. Baskı heryerde hissediliyordu, herkesi ama özellikle öğrencileri, yazarları, sanatçıları ve politik olarak etkin olanları etkiliyordu. Eski arkadaşlarımdan bazıları yıllardır tutuklu ya da sürgündeydi. Tanıdığım hemen herkes yerel polis karakollarında "sorguya çekilmişti". Bu kadar uzun bir süredir güvenlikte yaşadığım için kendimi bir hain, bir hayırsız olarak hissediyordum. Olaylara dahil olmak, bu sert önlemlere rağmen devam eden mücadeleye katkısı olacak bir şey yapmak istiyordum.

İster politik örgütlenmelerle olsun isterse kahvelerde yasak şarkılar söylemek ya da karalistedeki kitapları bulundurmak gibi daha basit fakat aynı derecede riskli bireysel hareketlerle meydan okumak ya da direnmek çok önemliydi. Geçmişte olduğu gibi şimdi de önemli olan güncel koşulları sürekli kabul etmemek, mümkün olan her şekilde Albayların ifade özgürlüğünü kontrol etme hakkını tanımamaktı. (1)

Benim kişisel katılımım görece güvenlikli olan yazılı mücadele biçimini aldı. Politik eğilimleri nedeniyle eserleri gizli tutulan Yunanlı şairleri İngilizceye çevirmeye karar verdim. Bu şiirleri çevirirken başka bir baskının Albayların dayatabileceğinden daha derin ve daha sürekli bir baskının farkına vardım. Arkadaşların, yayıncıların ve diğer şairlerin yardımıyla seçtiğim yirmi kadar cilt arasında bir kadın tarafından yazılmış tek bir cilt yoktu.

Derhal kadın şairleri araştırmaya başladım ve bunun sonucu 1978'de yayınlanan **Greek Women Poets** (Yunanlı Kadın Şairler) oldu. Orada çevirdiğim iki şair sadece İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanlara karşı direnişe Yunan kadınlarının katılımı konusunda yazmıştı; bunlar kadın gerillalar, kadın siyasi tutuklular ve idam mangalarının karşısına çıkan kadınlar üzerine güçlü şiirlerdi. O zaman, bir kez daha ve bu sefer kadınlar tarafından yazılmış hikayeleri, günlükleri ve tarihleri araştırmam gerektiğini anladım. Bunların varolduğunu biliyordum, ama nerede?

Direniş Yunanistan'da bir gelenektir. Kadınlar çok önceden beri ülkelerinin iç ve dış baskıya karşı mücadelesine katılırlar, cesaretleri ve

özverileri erkeklerinkinden aşağı kalmaz. II. Dünya Savaşı, direniş hareketi ve onu izleyen iç savaş Yunan kadınlarının büyük bir politik ayaklanmaya tam katılımlarının örneklerini sunar. Yunan direnişinin önemli bir kesimi kadınlardan oluşuyordu, fakat bu olgudan resmi tarihte söz bile edilemez. Kadınların mücadelesiyle ilgili olarak ancak kısa sayfalarda ya da daha da kısa dipnotlarda dolaylı referanslar bulunabilir.

II. Dünya Savaşı doğduğum yer olan Sparta yakınındaki dağ köyü Vassara'ya ulaştığında yedi yaşındaydım ve en güçlü çocukluk anılarım kadınların politik eylem ve savaşa katılımlarıyla ilgilidir. Kadınların köylü ve lise öğrencisi kalabalıkara konuştuklarını ve onları etkili direniş birliklerine dönüştürdüklerini duydum. Kadın alaylarının gün ağarırken köy içinden yürüdüklerini ve gece savaş yorgunu bir halde ölüleri ve yaralıları sedyelerde taşıyarak geri döndüklerini gördüm. Onların öldürüldüğünü, vücutlarının köy sokaklarında sürüklendiğini, evlerinin yakıldığını, işli çarşaflarının çamurlara atıldığını, hayvanlarının vurulduğunu gördüm. Modelleri ve renkleriyle ünlü bir dokumacı olan uzun boylu, azametli Vasilik'iyi hatırlıyorum- her zaman yeni bir ilmek biçimi bulur, her zaman çevredeki bir düzine köyün kadınlarına zamanını ve bilgisini sunardı. "Tanrının armağanları satıldıklarında felakete dönüşürler" derdi her zaman.

İtalyanlar Yunanistan'a saldırdıklarında, erzak merkezleri örgütledi ve bütün kırsal kesimi dolaştı, bu kez dokuma becerilerini öğrettiği kadınlardan ordu için battaniyeler, kazaklar, çoraplar ve eldivenler örmelerini istiyordu. Almanlar Yunanistan'ı işgal ettiklerinde, Vasiliki hemen direnişe katıldı. Mekiği ve ikna edici sesiyle besleme ve giydirme mücadelesine devam etti. Kendini ve diğer kadınları Yunanistan'ın hayatta kalması için, yatağa aç giden her çocuk için sorumlu tuttu. Bütün ulusun erzak tedarikçisi oldular, Çocuk Barınakları, hastaneler ve okullar inşa ettiler ve Ulusal Dayanışma Gruplarını örgütlediler.

Köy anayolunda Argiro'yu hatırlıyorum. Bana bakması, bakışının bana ulaşması için nasıl dua ettiğimi hatırlıyorum. O Amazon Kraliçesiydi ve ben onunla karşılaşmanın heyecanıyla titriyordum. Sesi duyduğum hiç bir sesi benzemiyordu. Argiro'yu daha önce, diğer kadınlara benzediği zaman da görmüştüm. O zaman bana bakar hatta

benimle konuşur, kurdelemi bile bağlardı.

"Ona bir daha kimse tecavüz edemez," diye düşünürdüm. "Kimse, omuzundan tüfeği sarkan, göğsünün etrafında mermileri duran herşeyden daha yüksek olan bir kadına tecavüz edemez."

Maria, Diamando, Chrysanthi'yi hatırlıyorum... Kırk yıl sonra bu kadınlar düşünce, efsane, unutulmamayı talep eden öfkeli kadınlar alayı oldular.

Kim şarkısını söyleyecek
kim anlayacak benim başıma geleni
kaybettiğim ve
ve uğrunda vurulduğum şeyi (2)

diye soruyor yirmi yaşında idam edilen Erasmina.

Gelip geçen bir şair şarkısını söylecek
Ben sade bir serçeyim sazlıklar arasında
Şarkı söylemem
Unutmam
Kışın gitmem (3))

diye yazıyor şair Victoria Theodorou.

Yedi yıllık askeri diktatörlüğün Temmuz 1974'de çöküşünden itibaren çeşitli feminst gruplar ortaya çıktı. Önem verdikleri şeylerden biri özellikle 1940-1950 arasındaki Yunan tarihinde Yunan kadınlarının rolü konusundaki bilgileri toplamak, kaydetmek ve kamuya duyurmaktı. Bu malzemenin çoğu birinci elden gelen kaynaklardan oluşuyordu (kişisel hikayeler ve günlükler.) Direnişteki Yunan kadınlarının sözlü tarihlerinin ilk yayınında ifade ettikleri gibi amaçları:

"Bir açılış, bir başlangıç yapmak, bu kargaşalı yıllarda yaşamış bütün kadınlara anılarını canlandırmaları için bir çağrı yayınlamak; sa-

dece direniş hareketine verdiklerini değil ondan aldıklarını da hatırlamalarını istemekti." (4) İtalya'nın 1940'ta Yunanistan'ı işgal etmesiyle başlatılan mücadele iki yönlüydü: yabancı istilacıları yenmek, kadınlar ve gençler için çifte standarttan kurtulmuş demokratik bir toplum kurmak. Yunanistan tarihinde ilk kez olarak Direniş hareketi saflarında kadınlara ve genç insanlara yetişkin erkeklerin eşitleri olarak davranıldı; evde, işte, stratejik planlamada, tehlikede ve özveride. Kadınların yüzyıllardır eve kapatıldığı Yunan kasabalarındaki genç kızlar kendi istedikleri kadar gelişebilecek potansiyele ve yeteneklere sahip insanlar olduklarına inanmaya başladılar.

Victoria Theodorou bu kızlardan biriydi. Onunla 1976'da Direnişteki Yunan kadınları hakkında malzeme aramak üzere Yunanistan'a döndüğümde karşılaştım. Kendi bastırdığı bir kitabı gösterdi bana. Kadın siyasi tutuklular tarafından yazılmış yedi günlükten oluşuyordu.(5) Direniş etkinlikleri yüzünden beş yıl bir kampa kapatılmıştı ve günlüklerden birinin yazarıydı. En sonunda aradığım ve bana sürekli olarak varolmadığı söylenen malzemeyi bulmuştum.

Yedi günlük içinden olayları ve toplama kamplarındaki yaşamın bütün yönlerini anlattığını düşündüğüm üçünü seçtim. Bu belgelerin önemi, işkence, eziyet ya da boyun eğme tasvirlerinde değil dikenli tel gerisindeki direniş öykülerinde yatmaktadır- tamamen baskı koşulları altında bir toplumsal örgütlenme deneyimi. Kadınlar, direnişleri kırılsın diye ıssız, uzak ada kamplarına atılmışlardı. İlk defa yalnız, ilk defa kendilerini yönetecek, rollerini, çalışmalarını, seslerini belirleyecek erkekler olmadan, vakitlerini "ağlama duvarı"na kafalarını vurarak harcamadılar. Tam tersine güçlü, yaratıcı ve becerikli olduklarını keşfettiler-enerjilerini, kaynaklarını sonuna kadar kullandılar ve zorbalığa karşı etkili bir şekilde mücadele ettikleri mikrokozmik bir dünya yarattılar.

Victoria Theodorou'nun aşağıdaki şiiri kanımca toplama kamplarında kadınların sürdürdüğü yaşamın özüdür.

Binlerce kadının etrafına duvarlar örüldü
bu boş, isimsiz adada
resmen insanlara uygun olmadığı ilan edilen
sarı humma ve tifüsün istila ettiği bu yerde
ilk olarak biz kamp kuruyorduk.
bu güçsüz toprakta çalıştık, hayat verdik
ölülerimizi gömdük, şarkılar söyledik
boşluğu ortadan kaldırdık
fırınlar ve atelyeler
kuyular ve yeldeğirmenleri kurduk
biz burada Cilalı Taş Devrini yaşadık.
kök çıkarmak için toprakları kazıdık
kamıştan müzik elde ettik
kamlumbağa kabuğundan lir yaptık. (6)

YUNANİSTAN, 1940-1950

Yönetmeye hazır olanları değil, fakat boyun eğmeye daha da hazır olanları suçluyorum.

- Thucydides

II. DÜNYA SAVAŞI

II. Dünya Savaşı, Yunanistan'ı Eylül 1939'da Metaxas'ın sağlam faşist rejimi altında yakaladı. Hitler Avrupa ülkelerini birbiri ardısıra işgal etmeye başladığında Metaxas onu destekledi. Yunanistan saldırıya uğramadan birkaç gün önce Atina'da yapılan bir konuşmada şunları söylüyordu:

> Yunanistan totaliter bir devlettir ve politik felsefesi Hitler'inki ve Mussolini'ninki ile aynıdır. Yunanistan hiç bir yardım vermediğimiz ve de gelecekte de vermeyi vaadetmediğimiz İngilizlerden politik olarak uzaktır ve öyle kalmaya da niyetlidir. (7)

Fakat Metaxas da dahil olmak üzere herkes bunun boş retorik olduğunu biliyordu. Ülke Osmanlı İmparatorluğundan bağımsızlığını kazandığında, büyük bir ulusal borç ve İngiltere Kraliyet Sarayına bağlı olan ve 1832'de Yunanistan'da kurulan monarşi sayesinde İngiltere, hem Yunan ekonomisini hem de politikasını kontrol altına aldı. Yunanistan'ın dış politikası bütün bu dönem boyunca tutarlı bir şekilde İngiliz yanlısıydı.

28 Ekim 1940'da İtalyan büyükelçisi Metaxas'a bir teslim olma ultimatomu gönderdiğinde alenen itiraf edilmiş politik sempatilerine rağmen Metaxas'ın genel seferberlik çağrısı yapmaktan başka seçeneği yoktu. Birkaç saat sonra İtalya Aranvutluk üzerinden Yunanistan'ı işgal etti. Yunanistan büyük bir askeri karşılaşmaya yetersiz bir şekilde hazırlanmıştı, etkili sınır istihkamları ve orduyu destekleyecek ve güçlendirecek erzak yoktu. Pindus sıradağlarının kadınları cepheye katırların ve kendilerinin sırtlarında malzeme taşıdılar ve dönerken yaralıları getirdiler.

Yunanistan'ın tek güçlü noktası bütün nüfusun hemen kendiliğinden bir ulusal ayaklanmaya dönüşen kararlılığı ve gayretiydi. Birkaç ay içinde İtalyanlar Arnavutluk'un içlerine sürüldüler ve Adriyatik'ten geri çekilmenin eşiğine geldiler. Fakat kötü hava koşulları ve malzeme ve rezerv eksikliği Yunan ordusunu bir duraklamaya getirdi. Metaxas İngiliz savaş askerinin bir teklifini Hitler'i provoke edebilir korkusuyla reddetti. 29 Ocak 1941'de ölmesi üzerine İngilizler Alman saldırganlığının Balkanlar'da artan tehdidini karşılaşmak üzere Kuzey Afrika'dan Yunanistan'a 58.000 asker gönderdiler.

Hitler, kendisine danışmadan Yunanistan'da yeni bir cephe açtığı için Mussolini'ye kızgındı. O dönemde, İtalyan ordıuları Kuzey Afrika'da başarısızlığa uğramıştı ve Mussolini Yunanistan'daki hızlı bir zaferin kendisine ülkesinde prestij kazandıracağını ve Mihver Devletleri arasındaki durumunu güçlendireceğini düşünmüştü. Durumun İtalyan ordusu için ümitsiz olduğunu anlayan hitler 6 Nisan 1941'de Nazi kontrolü altında bulunan Yugoslavya üzerinden ve Batı Trakya'daki toprak çıkarları nedeniyle başından beri Mihver Devletlerinin bir müttefiki olan Bulgaristan aracılığıyla Yunanistan'ı işgal etti. Aylar süren savaşlarla zayıflamış olan Yunan cephesi birkaç hafta içnide Alman tanklarının üstün gücü ve hareket yeteneği karşısında çöktü.

Bir ateşkes imzalanmasından iki gün önce, Metaxas'ın ölümünden sonra başbakan olan Alexander Koryzis intihar etti. İngiliz askerlerinin çoğu Orta Doğu'ya geçirildi, kral İngiltere'ye ve bakanlar kurulu Kahire'ye kaçtı. Kral daha sonra orada politikacılarla buluştu ve İngliiz vesayeti altında sürgünde bir hükümet kurdu.

Atina 27 Nisan 1941'de işgal edildi. Mayıs sonunda, Alman hava birlikleri ateşkesi kaale almayarak savaşa devam eden Girit'i de elge geçrdi. (8) Böylelikle Mihver Devletlerine karşı Yunan direnişinin ilk sahfası sona erdi. Ancak direniş, ateşkesin imzalanmasından hemen sonra yeniden başladı ve üç yıl süren işgal boyunca devam etti.

LEVENDOKATERINI: (9)

Anlatan Argiro Kokovli

O yoldaşlarının (—hala hayatata olanların—)0 anılarında yaşıyor

ve öyküsü ağızdan ağıza dolaşarak hayal gücünü canlandırıyor ve genç kuşakların hayatlarına ilham kaynağı oluyor. Levendokaterini olarak tanındı. Doğum yeri Girit'te Hania yakınlarında bir köy olan Fourne idi.

Fourne verimli bir vadinin sonunda yumuşak meyilli tepelerin arasında yer alır. Orada birçok pınar, kuyu ve çayla sulanan toprak zengindir. İnsanları çok çalışkandır ve topraklarını bütün mevsimlerde cömert bir bahçeye dönüştürürler. Fourne her zaman güzeldir, fakat baharda muhteşemdir. O zaman tepeler çok çeşitli renklerdeki fundalarla süslenen bir yeşille kaplanır. Tarlalar yoncalarla dolup taşar ve portakal ağaçları güzel kokulu çiçeklerden balözü toplayan balarılarıyla vızıldar.

20 Mayıs 1941: tüm vadi bir yaşam şarkısıdır. Fakat özgür Yunanistan'dan tek geriye kalan Girit ölmeye hazırlanıyor. Halkı silahlanıyor ve bekliyor. Ve bekleyişleri uzun sürmeyecek. Mayıs ayının o parlak gününün mavi göğünü kara bir bulut gölgeliyor. Fourne'un yeşil tepeleri, yonca tarlaları, portakal ağaçlıkları üzerine yayılıyor. Hitler'in paraşütçüleri dev etobur kuşlar gibi toprağımız üzerine inerken Mayıs güneşi kararıyor.

Theodoros'un savaş dulu, iki çocuk annesi olan 21 yaşındaki Katerini gün doğmadan önce kalkmış. Yalnız. Çocukları diğer çocuklar, kadınlar ve yaşlı erkeklerle birlikte Koyakta dere yatağında bir mağarada saklanıyor. Silah sesleri duyuluyor. Katerini camı açıyor. Portakal çiçeklerinin barutla karışmış kokuları ciğerlerine doluyor. Tuhaf bir heyecanla karışık korku, daha önce hiç yaşamadığı bir titreme kalbini sıkıştırıyor. Eve sığamıyor. **Orada** olmalı. Dulluğunun kara eşarbını çıkarıyor, haç işareti yapıyor ve saç örgüsünün çevresine kenarları mavi çizgili parlak sarı bir eşarp takıyor. Sonra bir torbaya yiyecek doldurarak çıkıyor.

Köylüler mağaranın dışında birbirlerine sokulmuşlar. Çocukları onun açık kollarına koşuyorlar. Onların korku dolu kızarmış gözlerini öpüyor, burunalrını siliyor, saçlarını tarıyor. "Oğularınla birlikte kal kızım, bütün gece ağladılar," diye mırıldandı yaşlı bir adam. Katerini yaşlı adamın eğilmiş omzunda eski bir silahın sallandığını farketti. İçinde bir şey kıpırdandı. Hayır, kalamazdı. Tepenin aşağısına, mücadelenin olduğu yere gitmeliydi. Fakat bu kez yanında yiyecekten

fazlasını götürmeliydi.

"Büyükbaba, silahını bana ver," diye fısıldadı çekinerek. Yaşlı adamın vahşi bir bakışı onu olduğu yere çiviledi. Adam silahını daha sıkı kavradı. Bu duyduğu şey düşünülemez bir şeydi: silahını bırakmak mı? Yetmişbeş yıllık dostu. Kolunun bu canlı uzantısı? "Onu bana ver, ona şeref kazandıracağım," dedi yeniden, daha yüksek bir sesle.

Yaşlı adam ona baktı.

"Ver onu büyükbaba; onu ihtiyaç duyana ver," dedi kadınlar. "Onu boş yere harcamak günahtır. Katerini ona layıktır."

Yaşlı adam kolunu indirdi ve yavaşla silahı çıkardı. Yarı kör gözlerinden bir yaş damlası süzüldü.

"Al onu Levendokaterini, özgürlük için, adamız için al onu. İyi kullan."

Levendokaterini köprünün üzerinde erkeklerin yanında duruyor eteğini dizlerinin üzerine kadar kıvırıyor, duvarda bir delik seçiyor ve nişan alıyor.

Kurtuluştan sonra "anti-milliyetçi" etkinlikleri nedeniyle yargılandı ve Girit direnişinden geriye kalanlarla birlikte idam edildi.

DİRENİŞ

Mihver Devletleri Atina'da bir kukla hükümet kurdular, başına da teslim anlaşmasını imzalamış olan General George Tsolakoglou'yu getirdiler. Devlet hizmeti, yasama ve polis Metaxas rejiminden devralındı. Kukla hükümet Güvenlik Taburları'nı oluşturdu — Yunanlı subaybaların kumandanlığında ve onlara "Mihver Devletler karşıtı davanışlara" karşı savaşmalarında yardımcı olan Almanların denetiminde birkaç bin Yunanlı gönüllü. En korkunç gaddarlıklardan bazılarının sorumlularıydılar ve bütün Yunanistan'da dış düşmanlardan çok onlardan korkuluyordu. Zulümün öncelikle hedefleri Metaxas rejimininkilerle aynıydı: komünistler, liberaller, sendikalar, ve kuşkusuz herhangi bir şekilde direnişe karışan herkes.

Başlangıçta Almanlar Yunan halkının sempatisini kazanmaya çalıştılar. Propagandaları Almanların antik ve modern Yunanistan'a duydukları saygı ve hayranlığı vurguluyordu. Berlin'den yapılan bir radyo yayınında Hitler, üstün Mihver Devletlerin kuvvetleri karşısında bu kadar büyük cesaret gösteren bir halkın Prericles'in ve Leonidas'ın soyundan olduğunu ve "Yeni Düzen"in yaratılmasında rol almaya layık olduğunu söyledi. (10) Almanlar dostluk önerilerinin Yunanlıların çoğu için kabul edilemez olduğunu anlamakta gecikmediler. Tanıklar, Atina'daki Syntagma Alanı'ndaki kalabalıkların alkışlarının kenidelrine değil de nezaret ettikleri esir İngiliz askerlerine yönelik olduğunu anladıklarında Almanların ne kadar şaşırıp sıkıldıklarını anlatıyorlar. Böyle şaşkınlık ve sıkıntılar her direniş, biçimini şiddetle cezalandıran sert önlemleri körükledi. Kaçak İngiliz askerlerine bilgi, yiyecek ya da

yardım vermek, silah bulundurmak, otoritelere hakaret etmek, müttefiklerin yayınlarını dinlemek, broşür dağıtmak yada yiyecek saklamak ölüm cezasını gerektiren suçlardı. Silahlı eylem, sabotaj, casusluk ve müttefiklerle ilişki yalnızca doğrudan ilgili kişi için değil, bütün ailesi için ölüm anlamına geliyordu. Silahlı direniş yaygınlaşmaya başladığında genel olarak halkı hedefleyen misillemeler yapılıyordu. Binlerce sivil, Almanlar, İtalyanlar ve Bulgarlar tarafından öldürüldü; Yunan Yahudi nüfusunun yüzde 90'ı (yetmiş bin kişi) toplama kamplarında can verdi; yaklaşık iki yüz bin ev ya tamamen yıkıldı ya da ağır hasara uğradı; Korint Kanalı da dahil olmak üzere limanların çoğu yokedildi; ticaret filosunun yüzde yetmişi kayboldu; telefon ve telgraf şebekeleri, demiryolu sistemleri, köprülerin çoğu ve tüneller havaya uçuruldu; otomobillere el konuldu, mahsul yakıldı, çiftlik hayvanlarının sayısı yüzde elli azaldı ve ormanların yüzde yirmisi yandı. 1940-1944 arasındaki toplam maddi hasar maliyetinin ondört milyar dolar olduğu tahmin ediliyor (1938 oranı). (11)

"Anti-milliyetçi hareket" gerekçesiyle vahşi misillemelere rağmen direniş bütün Yunanistan'da kendiliğinden yayıldı. Gerçekte, savaş ateşkes imzalanmasıyla sona ermemişti. Pek çok subay ve İtalya seferinin gönüllüleri savaşmaya devam etmeye kararlı olarak dağlarda kaldılar. Mihver Devletlerine karşı, muhalefet işgalin ilk haftasında başladı. Direniş pek çok biçim aldı: Yunanlılar zor durumdaki yüzlerce İngiliz askerinin Orta Doğu'ya kaçmasına yardım ettiler; Savaş gereçleriyle yüklü bir Bulgar gemisi Pire'de havaya uçuruldu; Onsekiz yaşındaki bir öğrenci Akropol'deki gamalı haçı indirerek yerine Yunan bayrağını dikti; bir Alman savaş araçları deposu Selanik'de havaya uçuruldu; öğrenci gösterileri üniversitelerin kapatılmasına yolaçtı; üzerlerinde kırmızı harflerle DİREN yazan el ilanları her yerde dolaştı. (12)

ATİNA'NIN DOĞU BANLİYÖLERİNDE

Anlatan: Toula Mara-Mihalakea

Çoğunlukla fabrika işçilerinin oturduğu Atina'nın doğu mahallerinde direniş, Almanlar gelir gelmez patlak verdi. Bir gece içinde herkes özgürlük için savaşmaya hazırdı, emek için her zaman savaştıkları gibi.

Ve ekmek için mücadele şimdi her zamankinden daha önemliydi. Açlık en yakın düşmanımız olmak üzereydi. Herşeyin kıtlığı çekiliyordu. Saatlerce beklenen elli gram yağ, yarım kilo fasülye ya da bir parça ekmek için dükkanların önündeki kuyruklar her gün uzuyordu.

Hayatta kalmak için kollektif bir şekilde mücadele etmemiz gerektiğni kavradık. İlk kollektif eylemimiz ikna ya da tehdit yoluyla dükkân sahiplerini varolan yiyecekleri istif etmeyip, süt ve yumurtaları çocuklu ailelere saklayıp, diğerlerini makul fiyatlara satmaya razı etmek oldu. (13)

Hayatta kalmayı ve direnişi, yetişkinlerle birikte sağlama düşüncesiyle ilham bulan ondört onsekiz yaş arasındaki lise öğrencileri Atina'da ilk EPON'U (Birleşik Panhellenik Gençlik Örgütü) örgütlediler. Coşkumuz ve enerjimiz sınır tanımıyordu. Artık anababalarımızın vesayetinde her zaman denetim altında tutulan ve "iyi adımız"ı korumak için bize dayatılan kısıtlamaları atlatmak için her zaman yeni yollar icat etmesi gereken çocuklar olarak görülmüyorduk. İlk kez bizim yaşımızdaki kızlar kendilerini önemli, yeterli, vazgeçilmez hissetti.

Gündüzleri Latince ve matematik sınavları için çalışan ya da evda annelerimize yardım eden öğrenciler ve kız çocuklarıydık hâlâ. Fakat geceleri caddeler bize aitti. Özgür Basının sürmesini sağladık. Uzak mahallelerin çoğunun duvarlarını direniş solganlarıyla doldurduk ve uyduruk hoparlörler sayesinde sesimiz, insanları teslim olmamaya, yılmamaya, örgütlenmeye ve direnmeye, kaderlerini kendi ellerine almaya çağırarak bütün şehirde çınlıyordu. Kahvelerle şimşek gibi girip çıkıyor, el ilanlarımızı dağıtıyorduk.

Maria, Katerina ve ben ilkokuldan beri çok iyi arkadaştık. üçümüz her gece birlikte çıkardık (birimiz yazar, diğeri boya kabını tutar, üçüncü de köşede nöbet beklerdi.) Onun ıslığını duyar duymaz bir kapı aralığının arkasında ya da bodrumda kaybolur ve Alman devriyelerinin çizme sesleri geçene kadar nefesimizi tutarak beklerdik. Her dışarı çıktığımızda ölümle karşılaşabileceğimizi biliyorduk. Fakat korkumuz, endişemiz yoktu; hiç bir şey bizi durduramazdı.

Ocak 1943'de ihbar edildim ve anti-milliyetçi eylemler nedeniyle Güvenlik Taburları tarafından tutuklandım.

Temmuz 1941'de ilk toplama kampları kuruldu ve 5 Temmuz'da ilk gerillalar Kozani yakınlarında ortaya çıktı. Ağustos'ta, bütün anakarada ve adalarda gerilla grupları kuruldukça Mihver Devletleri'nin iletişim hatlarına karşı sabotaj eylemleri bütün Yunanıstan'da yaygınlaştı. Girit'te resmi savaşla direniş arasında tatil olmamıştı. Almanlara karşı saldırılar her saat artıyor, onları daha da sert misillemeler izliyordu. Sabotaj yakın bir yerde olduğu için köyler yerle bir edildi ve bütün sakinleri kurşuna dizildi. Direnişin kökünü kazımanın bir yolu içinde ünlü profesyonellerin ve politik liderlerin de bulunduğu kitlesel tutuklamalar yapmak ve onları rehin tutarak öldürülen ya da yaralanan her Alman askerine karşılık kırkar kırkar kurşuna dizmekti. Bulgar işgal bölgesinde binlerce kişi idam edildi. Sparta'da yüzyirmi yurttaş vuruldu; Girit'te yüzdoksandört kişi esir edildi.

Almanların halkı yıldırmayı başaramamalarının bir örneği Atina dışındaki Haidari tevkif merkezinde tutulan iki yüz rehinenin öyküsüdür. Almanlar rehinelerin en ufak bir provokasyonda öldürüleceklerini ilan ettiler. Kamuoyunun tepsinden çekilen gerillalar eylemlerini durdurdular. Almanlar da Yunanlılar da nefeslerini tutmuşlardı. Bir hafta sonra rehineler gerillaların direnişe devam etmelerini ve kendilerini ülkelerinin nihai yenilgisine katkıda bulunmuş olmak utancıyla yaşamaya zorlamamalarını isteyen bir mektubu dışarı kaçırarak ikilemi çözdüler. İdamlarından önceki geceyi dans ederek ve şarkı söyleyerek çılgınca bir kutlamayla geçirdiler. Dışarda uyanık durup onlarla birlikte gündoğumuna yürümeyi bekleyen akrabaları da onlara katıldı ve şarkılar söylediler. (14)

Çeşitli direniş grupları arasında örgütlenme eksikliği ve herkesi bedenen hayatta kalmaya önem vermeye iten açlık tehdidi nedeniyle Kasım 1941'de gerilla eylemleri yavaşladı. Almanlar Yunanistan'ı işgal eder etmez sistematik bir şekilde halkı aç bırakmaya başladılar. ya bütün yiyeceklere el konuluyor ya da tamamen yağmalanarak Almanya'ya gönderiliyordu. Almanlar tarafından alınanlar onları karaborsada satan vurguncuların ellerine geçiyordu. Buna ek olarak, kötü mali yönetim enflasyonun çok yükselmesine ve paranın değer kaybetmesine yol açtı.

Atina ve diğer büyük şehirler 1941-42 kışında ölüm kamplarına dönüşmüştü. üç ay içinde üçyüzbin kişi açlıktan öldü. (15) İskelet gibi çocuklar şişmiş karınlarıyla caddelerde dolaşıyor çiğnenebilecek ve yutulabilecek bir şey arayarak çöpleri karıştırıyorlardı. Gün doğmadan önce el arabaları sokakları bir önceki gecenin cesetlerinden temizliyordu. Kimse akrabalarını teşhis etmeye cesaret edemiyordu çünkü bu ölen kişinin yiyecek kartelasını yitirmek anlamına geliyordu.

ÇOCUK MERKEZLERİ:

Anlatan: Nausika Flenga-Papadaki

1941 kışında onkesiz yaşındaydım. Sıska çocukların yenecek bir şey için çöpleri karıştırmaları dayanılabilecek bir şey değildi. Atina'daki çalışmalarımı bıraktım ve Evrytania'daki köyüm Mikro Horio'ya geri döndüm. Fakat açlık sadece şehre ait bir olgu değildi. Ulaşılamazlık nedeniyle benim köyüm ve çevresindeki köyler Alman işgalinin teröründen kurtulmuş ve özgür topraklar olarak kalmıştı. Fakat onları düşmandan koruyan arıtsal engebelilik aynı zamanda verimli, ekilebilir toprağın bulunmaması anlamına geliyordu. Küçük, taşlı tarlalardan gelen az miktarda ürün ortalama aileye yaklaşık üç aylık ekmeğini sağlıyordu.

Bölgenin en önemli gelir kaynağı Avustralya'ya, Amerika'ya, Afrika'ya göçedenlerin gönderdiği paraydı. Sonuç olarak Evrytania yoksul olmasına rağmen dış dünyayla ilişki içindeydi ve diğer yalıtılmış bölgelerin tersine halkı ileri bir düşünme biçimi, bir açık fikirlilik kazanmıştı. Alman işgali dış geliri keserek Evrytania'yı kişinin en azından ekmek tayınına sahip olduğu şehir merkezlerinde olduğundan daha ümitsiz bir ekonomik krize sokmuştu. Heryerde olduğu gibi burada da kötü beslenmenin ilk kurbanları çocuklardı. Artırabildiğimiz her parça yiyeceği bizden daha az yiyeceği olan ve çocukları yavaş ve sakin bir şekilde açlıktan ölen bir çift komşu aileye ererek yardım etmeye çalıştım. Benim bireysel iyi niyetli çabalarım pek birşeyi değiştirmiyordu. Tek başıma, sokaklarda sürünen onlarca aç çocuğa ulaşamazdım.

Ancak kollektif çaba çocukları açlıktan ve hastalıktan kurtarabilirdi. Atina'da sakat emekli askerlerin açtığı ve işlettiği çocuk aşevleri

görmüştüm. Burada neden olmasındı? Ertesi Pazar ayin biter bitmez kalbim deli gibi çarparak ve boğazım kuruyarak cesaretimi topladım, kalktım ve konuşmaya başladım. Neyse ki ilk tutarsız sözlerim hareketimin yarattığı ilk karmaşa ve şokta duyulmadı- (Bir kilise içinde bir kadının konuşması duyulmuş şey değildi.) Fakat kararlılığımı yeniden kazanmayı başardım ve sesim insanların ilgisini çekti, kalplerine hitap etti. Tehlikeden sözettim ve onlara çocuklarımızı korumanın tek yolunu, Yunanistan'ın yeni kuşağını, sürekliliğimizin tek umudunu kurtarmanın, tek yolunu açıkladım.

Aç çocuklar için ilk yemek o gece hazırlandı. Herkes artırabildiği bir lokmayla da olsa katkıda bulundu. Cömertlik ve işbirliği sade insanlık görevini kat kat aştı. "Çocukları kurtarın" politikayı aşan ilham verici bir slogan haline gedi. Çocuklar Koruma Birliği ve Ulusal Dayanışma Birliği'ni kurmak için ilk adım o gün atıldı. (16)

Direnişin çeşitli grupları birleştirecek ve yönetceck, stratejiyi planlayacak güçlü bir liderliğe ihtiyacı vardı. Geleneksel politakacıların çoğu Kahire'deydi, kalanlarsa Metaxas döneminde oldukları gibi, direnişi örgütleme sorumluluğunu üstlenmeye isteksizdiler. O zaman olduğu gibi şimdi de tek tutarlı alternatif KKE (Yunanistan komünist Partisi) idi. Metaxas tarafından tutuklanan liderlerinin birçoğu işbirlikçi hükümet tarafından Almanlara teslim edilmiş ve kurşuna dizilmişti. Kaçabilenler doğal olarak yine direnişe dönmüşlerdi. Tehlike içinde yaşamak ve herşeyi tehlikeye atmak her zaman onlar için bir yaşam biçimi olmuştu; halkla ilişkileri yakın bir insani düzeydeydi; sözleri doğru ve herkes tarafından anlaşılabilirdi; hükümete karşı eylemler örgütleme deneyimleri direnişin liderliğini yapmaları için fazlasıyla uygundu. Fakat herşeyden önemlisi, demokratik düşüncelere bağlılıklarını tekrar tekrar kanıtladıkları için halkın güvenini ve hayranlığını kazanmışlardı. Kısa bir sürede Yunanlıları EAM (Ulusal Kurtuluş Cephesi) ve EPON bayrakları altındaki tek bir güçte birleştirmeyi başardılar.

EAM asıl karar verme organıydı. Şehirlerde politik eylemler örgütledi ve ELAS'ın askeri stratejisini yönlendirdi. Düşmanla savaşmanın hedeflerini ortaya koydu ve savaşın sonunda demokrasiyi

kurdu. İki önemli önceliği, özellikle çocuklar için olmak üzere herkese yiyecek ve ilaç bulmak, bir erzak ve bilgi ağı oluşturarak varolan bütün silahlı grupları birleştirmekti.

YUNAN KIZLARI ÖRGÜTLENİYOR:

Anlatan : Diamando Grizona

Almanlar geldiğinde ondörtr yaşındaydım. Beş kızkardeştik. Köyde komünist olduğu söylenen bir adam yaşıyordu. Bunun ne demek olduğunu tam olarak bilmiyorduk; tek bildiğimiz onun Metaxas diktatörlüğüne açıkça karşı koyan tek kişi olduğu ve sonuç olarak birçok yılını sürgünde geçirdiğiydi. İnsanlar bu nedenle ona saygı gösteriyorlardı. Onu dinliyorlar ve politika konusunda öğütlerini soruyorlardı.

İşgalden birkaç gün sonra benim yaşımda olan kızı benimle ve kızkardeşimle direniş konusunda konuşmaya başladı. Örgütlenmemiz ve düşmana karşı savaşmamız gerektiğini hayatta kalmanın tek yolunun birlikte olmak olduğunu söyledi. Bir grup oluşturduk ve direniş yollarını planlamak üzere küçük gruplar oluşturmaya başlayan yakın köylerdeki lise öğrencileriyle ilişkiye geçtik. Çöküşten sonra dağlarda kalan adamlardan haberimiz vardı. Onların erzağa ihtaycı vardı. Onlara bunu sağlamanın bize düştüğüne karar verdik.

Fakat gerçekten bir şey yapabilmeden önce anababalarımız ikna etmemiz gerekiyordu (özellikle kızlar) başta olmak üzere hepimiz için güç bir işti bu. İlk kez olarak, evden dışarı adım atıyor, babamız tarafından bize verilen ve annemiz tarafından teşvik edilenlerden başka roller üstleniyorduk. "Siz kızsınız" diye bağırdılar. Adımız kirlenecekti, kimse bizimle evlenmek istemeycekti, babalarımızın adını mahvedecektik. Ailelerimizin başına açacağımız belaların sonu yoktu. Fakat biz bunu yapmaya karar vermiştik, kimse bizi vazgeçiremezdi. Israr ettik ve yavaş yavaş bir mucizeyi gerçekleştirdik: anababalarımız bize inanıyor, bize insan gibi davranıyor, kararlılığımız için bize saygı duyuyor, mücadelemizin düşmana boyun eğme utancından hepimizi kurtaracağını görüyorlardı.

Altı kız ve üç erkekten oluşan bir grup kurduk ve bölgemizdeki her köyü ziyaret ettik. İki öncelliğimiz vardı: gerillalarla yiyecek, giye-

cek ve bilgi sağlamak, diğer anababaları kızlarının mücadeleye katılmalarına izin vermeye razı etmek. En etkili müttefikimiz kendi örneğimizdi. Anababalar bizim cidi, kararlı ve en önemlisi alçak gönüllü olduğumuzu görebiliyorlardı. Bunun bir denetimden kaçma düzene olmadığını çabamızın herkesin hayatta kalmasını sağlamaya yönelik olduğunu anlamaya başladılar. Ziyaret ettiğimiz her köyde EPON grupları oluşturduk.

Yiannoula onbeş yaşındaydı (uzun, ince ve çok güzeldi.) Bize katılmak, Karagouni'de EPON'u örgütlemeye yardım etmek istiyordu. Başlangıçta annesi onun bizimle konuşmasına bile izin vermedi. Köyü kuzeyin karlı dağlarıyla çevrili ulaşılması güç bir yerdeydi. Orada hayat, ahlak kuralları kadar katıydı. Güzel el işlemesi elbiseleri ve altın para takılı örtüleriyle olduğu kadar güçleri ve gururlarıyla da ünlü olan kadınları erkeklerin toplandığı kahvelerin önünden bile geçemezlerdi.

Ağırbaşlılığımız ve alçak gönüllülüğümüz yine bizim adımıza konuştu. Yiannoula'nın annesi söylediklerimizi dikkatle dinledi. Evet herkesin özgürlük için mücadele etmesi gerektiğni (kadınları bile) kuşkusuz kabul ediyordu. Fakat kurtuluştan sonraki hedefleri açıkladığımızda: demokrasi, adalet ve kadınlar için bile eşitlik, başını hüzünle salladı. "İngilizler size izin vermeyecek," dedi ve bizi kutasdı.

Yiannoula'nın cesareti halkı arasında bir efsaneye dönüştü. İşgal boyunca her zaman Karagouni elbisesini ve altın paralarla süslü örtüsünü takarak ELAS saflarında savaştı. Annesi, kızının "anti-milliyetçi" eylemleri nedeniyle tutuklandığını ya da İngilizlerle ilgili kendi öngörülenlerinin doğru çıktığını görecek kadar yaşamadı. Bilgi vermek ve bir grup gerillayı barındırmak suçlarından Almanlar tarafından vuruldu. İyi bir kadındı.

Nisan 1942'de işgal altındaki Avrupa'nın ilk grevi Yunanistan'da başladı. EAM tarafından örgütlenmişti ve bütün büyük şehirlerdeki iletişim işçilerini içeriyordu. Hükümet grevcilerin taleplerini kabul etmeye mecbur bırakıldıysa da Mihver Devletleri grevin politik mesajını örtbas ederek onu "eknomik" bir olay olarak ele almaya karar verdiler. Fakat genel grevler Mihver Devleteri'nin Yunanistan'daki operasyonlarını hayal kırıklığına uğratarak ve genellikle sakat bırakarak arttıkça

Almanlar onları politik direniş hareketleri olarak görmek zorunda kaldılar.(17)

Atina'da durum gergindi. Halk büyük bir çatışmaya hazırdı. Kriz, 22 Şubat 1942'de Berlin'de yayınlanan emek seferberliği emri, resmi gazetesinde yayınlandığında patlama noktasına ulaştı:

> Üçüncü Reich'ın lideri Adolf Hitler, Yunan halkına savaş alanında gösterdiği cesaret ve dürüstlük içni duyduğubüyük saygıyı ifade etmek ister. Onları Yeni Düzen'in bir parçası yapmayı arzu eder ve desteklerini ve aktif katılımlarını talep eder. Bu nedenle emredilmiştir ki: 1 Yunanistan'da yaşayan 16-45 yaşları arasındaki bütün Yunanlılar, bundan böyle Mihver Devletler tarafından gerekli olduğuna karar verilen her işi yerine getirmekle yükümlüdürler. 2 Bütün işçiler iş saatlerini gözetmek ve Mihver Devletleri tarafından emredilen üretkenlik kotalarını dolduracak bir şekide çalışmak zorundadırlar. 3 Erkek işçiler gerektiğinde Yunanistan içinde ya da dışarda, evlerinin bulunduğu yerden başka yererde çalışmaya mecburdurlar.(18)

KARARNAMEDEN SONRA:

Anlatan: Demetra Lambraki

23 Şubat 1942: Bir gecede Atina'nın bütün evlerinin ve dükkanlarının duvarları Özgür Basının gazetelerine dönüştü. Kırmızı ve mavi harflerle basılan başlıklar her Atina'lının, Hitler'in "Yeni Düzen"ine karşı duygularını ortaya koyuyordu.

KAHROLSUN ALMAN ÇALIŞMA KAMPLARI

ÜÇÜNCÜ REICH İÇİN ÇALIŞMAYA HAYIR

ZORLA ÇALIŞTIRMAYA HAYIR

İŞBİRLİĞİNE BOYUN EĞMEYE, YENİLGİYE HAYIR

BÜTÜN YUNANLILAR ULUSAL GREVİ DESTEKLEYİN

Bir kelime, bir işaret, bir slogan her geçen yolucuyu bir göstericiye dönüştürmek için yeterliydi. İlk göstericiler Syntagma Alanı'na akmaya başladığında gün yeni doğmuştu ve karla karışık dondurucu bir yağmur yağmaya başlamıştı. Saat dokuzda alan tıklım tıklımdı. Almanların ve İtalyanların makinalıları hükümetin yerleştiği İçişleri Bakanlığı'na yürüyen kalabalığın etrafında bir çit oluşturmuştu.

Göstericiler isimsiz asker anıtının önünde durdular, diz çöktüler ve Milli Marşı söylemeye başladılar:

Seni kılıcın korkunç ağzından tanıyorum
Seni dünyanın ölçüsünü alan
ateşli bakışından tanıyorum.
Yunanlıların kutsal kemiklerinden doğan
sen her zaman güçlü kalacaksın.

Selam, Özgürlük, Selam.

Silah sesleri son kıtayı bastırdı, fakat kalabalıklar onu tekrar tekrar, bütün şehirde duyulana ve kilise çanlarıyla yankılanan ritmi her çan kulesini sarana kadar tekrarladı.

Göstericiler kurşunlara, alanı çevreleyen ağaçlardan topladıkları yabani portakallarla karşılık verdiler. Bakanlığa saldırdılar, kapıları kırdılar ve dosyaları yaktılar. Şehir sokakları Syntagma Alanı'na doğru yürüyen insanlarla doldu. Barikatları aştılar ve içerdekilere cesaret vererek bakanlığın etrafını sardılar. Çılgına dönen topçular kalabalığa ateş açtılar. Halk düşenleri topladı; onları kalkan olarak kullanarak "AERAAAA"(19) bağırarak ilerlediler. Bakanlık yerle bir edildi. Ateş binanın her tarafını sardı ve yakındaki binalara sıçramaya başladı. Gösteriyi bütün devlet memurlarının ve iletişim işçilerinin katıldığı bir ulusal grev izledi. Mihver Devletlerinin operasyonları paralize oldu. Yunanistan için emek seferberliği kararnamesi 6 Mart'ta feshedildi.

Atina caddelerinde artık Almanlar için emniyetli değildi; tek başlarına yağma ve zevk peşinde koşmaya cesaret edemiyorlardı. Şehrin politik eylemleri ile ünlü kenar mahallelerinden uzak duruyorlardı. Buralara ancak başlıklı habercilerin yardımıyla, zırhlı birliklerle, direnişi katılan yurttaşları tutuklamaya geliyorlardı. Bu tür tutuklamalar genellikle,. hemen oracıktı kurşuna dizilmeyle sonuçlanıyordu.

Ancak hiçbirşey yükselişi engelleyememişti. Mihver Devletlerine karşı her türlü gösteri için en küçük fırsat değerlendirilmişti. Şair veya

politikacıların cenazeleri (politik eğilimlerine bakılmadan) özgürlük devrim şiirleri ve şarkılarının söylendiği yoğun gösterilere sahne oluyordu.

1943'te ELAS'ın üye sayısı ellibine ulaşmıştı; büyük şehirler ve büyük anayollar dışında, bütün Yunanistan'ı kontrolünde tutuyordu. Ancak büyük anayollar sık sık sabotaja uğruyordu. Güney Yunanistan'dan sorumlu Alman askeri komutan "nüfusun yüzde doksanının Mihver Devletlerine karşı olduğu ve durumun genel bir ayaklanmaya doğru gittiği," sonucuna varmıştı.(20) Temmuz 1943'de Alman Komutanlığı direnişten EAM'ın rolüne ilişkin olarak aşağıdaki beyanatı yayınladı:

> Örgütsel kapasitesi nedeniyle, EAM, Mihver Devletlerine karşı yürütülen bütün düşmanlıkların sorumlusudur. Politik liderliği ve gördüğü halk desteği nedeniyle, Yunanistan'daki işgal kuvvetleri için en büyük tehlikeyi oluşturmaktadır.(21)

İşgalin başlangıcında Almanlar anakaranın çoğunu ve adaları İtalyanlara ve iki yakın adayı Bulgarlara bıraktılar. Bulgarlar tarafından uygulanan sistematik terörden kurtulmak için, pekçok kişi ülkenin diğer kesimlerine ya da komşu Balkan devletlerine kaçtılar. Almanlar Makedonya'yı Bulgaristan'a bıraktıklarında bütün Yunanistan'da şiddetli gösteriler yapıldı.

BÖLÜNMEYE HAYIR:

Anlatan: Maria Karra

1943 yazında işbirliğine bir ödül olarak Almanlar Makedonya ve Trakya'yı Bulgaristan'a verdiklerinde, halk kitlesel protesto gösterileriyle sokağa döküldü.

O sırada ben Atina'da, amcamla birlikte yaşıyordum. Kendini benden sorumlu hissetdiyordu ve tutuklanmamdan korktuğu için EPON'a yakın olmamı onaylamıyordu. Geceleri ben toplantılardan dönene kadar beni bekliyordu. Her zaman endişeli görünüyordu ve bir gece beni eve sedyede getireceklerini söylüyordu sert bir şekilde. Almanlardan korkmuyordum; onlar beni durduramazlardı. Fakat amcamdan korkuyordum, o durdurabilirdi. Gösteriden önceki gece EPON toplantısına gitmeme izin vermesi için onu ikna etmek benim için en zor işti. Tekrar

tekrar ortaya sürdüğü tek argümanı benim bir kız olmamdı. Fakat ben çok kararlı bir kızdım ve sonunda yumuşadı.

22 Temmuz 1943: Güneş doğmadan önce Monastiraki'de buluştuk. Herşey hazırdı (yüzlerce el ilanı ve ilkyardım çantaları; sedyeler katlanmış ve kollarımızın altına sıkıştırılmıştı; mukavva mefafonlar alışveriş çantalarının içine gizlenmişti. Sokaklar, belirlenmiş zamanda, bir insan seli gibi, Syntagma Alanı'na akacak ilgisiz yolcularla doluydu.) El ilanlarını dağıttık, şiirleri okuduk ve özgürlük şarkıları söyledik. Kalabalıklar bizimle birlikte şiirler okuyarak ve şarkılar söyleyerek Atina sokakları boyunca yürüdüler. Omonia Alanı'na varmadan hemen önce askerler ateş etmeye başladılar. Biri düştü, sonra bir başkası, sonra yine bir başkası. "Kaholsun katiller," diye bağırdı bir kadın. Onlarca insan ölü ya da yaralı yerlere serilmişti. Yaralıları sedyelere topladık ve yakın hastanelere koştuk. "Faşizme Ölüm," "Özgürlük ve Demokrasi", "Bulgarlar Yunanistan'dan uzak durun" yazılı dev pankartlar açıldı. 1941 kışında binlerce açlık kurbanının düştüğü, aç çocukların çığlıklarının yankılandığı aynı sokaklarda, şimdi silahsız, kalkansız, çok daha kötü bir felaketi (ülkemizin bölünerek ölmesini) önlemek için savaşıyorduk.

Panepistimiou ve Hippocratous caddelerinin köşesinde top ateşine tutulduk. Makinalıların sesleri... üzerimize gelen bir tank... Homerou caddesinde onunla karşılaştık.... ateş etmeye başladı... acı çığlıkları... bütün cadde cesetlerle kaplandı. Genç bir kız ayaklarımın dibinde ezilmiş yatıyor. Güzel cildi ve sarı saçları kan bulanmış. Yırtılmış elbisesinden göğüslerinin arasında bir mermi deliği ve karnının olduğu yerde kanlı bir kütle görünüyor. Adı Panayiota Stathopoulou idi. Okul arkadaşım ve grubumuzun bir üyesiydi. İki Almanın gülerek tanktan onun resmini çektiklerini gördük. Yumruklarımızı onlara doğru salladık. Gülmeye devam ettiler kameralarıyla bir kaç adım ötede bir kan gölünün ortasında yatan başka bir genç kadına işaret ettiler. Koula Lili'ydi bu. Tanka fırlamış ve silahını Panayiota'ya çevirdiğini gördüğü topçunun yüzüne tekme atmıştı. Topçu bir yandan Panayiota'yı makinalıyla tararken silahıyla da onu vurmuştu. Sonra döndü ve makinalıyı bize doğrulttu. Sedyeleri yere bıraktık, ellerimizi birleştirdik ve yaralılara bedenlerimizle siper yaparak tankın önüne dikildik. Makinalının ağzını bizden uzaklaştırana kadar ona baktık. Cenazelerde

daha büyük gösterilerin olmasından korkarak, arkadaşlarımızı gömmemize izin vermediler ve binlercemizi cezaevlerine attılar.

İşgal yıllarında sahip olduğu güçlü ve popüler konuma rağmen KKE politik ideolojisini halka zorla kabul ettirmeye çalışmadı. Parti üyeliği zorunlu değildi, parti üyesi olmamak direniş üyelerine güvensizlik duyulması için bir neden olmuyordu. 1943'de ELAS kuvvetlerinin ancak yüzde yirmibeşi Komünist Parti'nin resmi üyesiydi. EAM'ın ilk kurulduğu zamanki hedefleri (düşmanla savaşmak ve demokratik bir sistemin temellerini atmak) bütün işgal süresince temel noktalar olmaya devam etti.

EAM politik ve askeri direnişi örgütlenmenin yanısıra dağ köylerine, uygarlığı da getirdi. Topluluk tartışmalarını ve topluluk eylemlerini getirerek, Yunan köylülerinin yeni bir bilinçlilik kazanmasına yardım etti (hayatta onların da bir sözünün olduğu bilgisi). Savaş başladığında kapanan okulları ve yerel mahkemeleri yeniden açtılar ve varolmayan yerlerde yenilerini kurdular. Tiyatrolar, şiir okumaları, tıp ve sosyal hizmetler ilk kez olarak köylere girdi. Ulaşılmaz kırsal kesimler, ülkenin geri kalanıyla telekomünikasyon sayesinde ilişkiye geçti, yollar inşa edildi ve kollektif girişimle korundu. Fakat en önemli başarı, gençler, kadınlar tarafından işletilen ve desteklenen Çocuk Merkezleri'nin kurulmasıydı.

"ÇOCUKLARI KURTARIN":

Nausika Flenga-Papadaki

İlk EPON grubumuz onsekiz yikmi yaş arasındaki dört kadından oluşuyordu: Stella Yiannakopoulo, Pipitsa Polyzou, Tasia Zaharopoulou ve ben. İki ay içinde bir düzine köyde Çocuk Merkezlerini örgütledik, sadece yiyecek değil, giyecek ve sağlık bakımı da sağlıyorduk.

Sabit bir erzak akışı sağlamak için, köyleri turlayan tiyatro vemüzik grupları oluşturduk. Sahnelediğimiz oyunlar, kederli kadın çobanların basit öykülerinden Sophocles'in ve Euripides'in oyunlarına ya da aristophanes'in savaş karşıtı komedilerine kadar uzanıyordu. Giriş ücreti, sıcak giyecekler, battaniyeler, fasulye, un, yağ vb. ydi. Bunlar

da ilk kez olarak, dramatik temsiller gören hevesli seyirciler tarafından gönüllü olarak veriliyordu.

Haberciler ağzımız sayesinde, uzak ve çorak bir yerdeki Kordishhades köyünde açlıktan ölen çok sayıda çocuk olduğunu duyduk. Almanlar dağ bölgelerinin derinlerine giremedilerse de Güvenlik Taburları girmişti. Oraya yalnız br yolculuk yapmak, şansımı zorlamak olacaktı. Bir sonraki toplantımızda silahlı koruma talep ettim. Manikas benimle gelme teklifinde bulundu, fakat ben tereddüt ediyordum. Bizi çok destekleyen, bize yiyecek ve örgüt veren babam onunla gitmeme izin verme konusunda isteksizdi. "Manikas iyi bir adam, fakat bir komünist ve komünizm hayatını mahvetti", diye beni uyardı. (Makinas Metaxas rejimi tarafından tutuklanmış ve işkenceye uğratılmıştı.)

Rus, Fransız devrimleri ve Paris Komünü üzerine okumalarım beni meraklandırmıştı. Bir "komünist"le konuşma fikri beni heyecanlandırıyordu ve babamın öğüdünü dikkate almama riskine girmeye karar verdim.

Korihhades'e beş saatlik yürüyüş çok çabuk geçti. Manikas diyalektik materyalizmden, devrimden, Marx ve Engels'ten eşitlikten sözetti. Resmi eğitim görmediği halde bütün bilgisini cezaevinde edinmişti ve yüreğinden konuşuyordu. Düşüncelerini paylaşma hevesiyle gelecekteki eşitliği şöyle anlatıyordu: "Örneğin sen, Almanlar gittiğinde, bir traktör sürücüsü olabilirsin ve kitaplardan öğrendiklerinin hiç bir anlamı olmayacaktır." O zaman şaşırmıştım ama daha sonra kadınların erkeklerle eşit olacağını, bir erkeğin işini yapabileceklerini kastettiğini anladım.

Manikas beni komünizm konusunda daha da meraklandırdı ve Korishhades'e vardığında köy öğretmenine sorduğum ilk soru "komünizm tam olarak nedir?" oldu.

"Şimdilik bunu düşünme Nausika," dedi gülerek. "Neden buradasın?"

Çocukların aç olduğunu duydum. Bu konuda ne yaptığınızı öğrenmek için buradayım."

"Hiçbirşey." dedi ters bir şekilde. "Fakat sizin çocukları besleme

çabalarınızdan haberim var. Çocuk Barınakları -Sosyalizmin harika bir örneği."

"Ne demek istiyorsunuz? Sosyalizm nedir," diyi sordum.

"Sana vereceğim kitapları okuyunca hepsini öğreneceksin (onun teorisi hakkında kitaplar). Şimdiden önemli olan şeyi biliyorsun. Şimdi köy kızlarını bir toplatıya çağıralım. Onlara ne yapılması gerektiğini söyle."

Çorba kazanlarını o gece kaynatmaya başladık. Ne kadar uzak olursa olsun her köyü ziyaret ettik ve ardımızda her zaman bir Çocuk Merkezi bıraktık.

En büyük başarımızı Karpenisi'de gerçekleştirdik, eski bir gece kulübünü örnek bir Çocuk Barınağı'na dönüştürdük. Ferah odaları ve güzel zeminleriyle ideal bir yerdi ve üçyüz çocuğu belsiyordu. EPON kızları herşeyi örgütlüyor ve çalıştırıyordu (malzeme, yiyecek, sağlık bilgisi, tıbbi bakım ve elbise yapmak ve ayakkabı tamir etmek için atölyeler sağlıyorlardı.)

Sağlıkla ilgili toplantılarımızdan birinde birisi dağların tepesindeki Kravara'da "dilenciler köyleri"ni ziyaret etmemizi önerdi. "Biz burada iyiyiz, bir de oradaki çocukları görmelisiniz," dedi.

Hemen oraya gitmeye karar verdim.

Bir günlük bir yolculuktan sonra Kravara köylerinden ilkine ve vardım. Doğru okula gittim ve şaşıran öğretmene kendimi Çocukları Koruma Birliği'nin bir temsilcisi olarak tanıttım. Çocukları görmek nasıl yaşadıklarını ve neye ihtiyaç duyduklarını öğrenmek istedim.

"Karınları aç," diye cevap verdi ve beni sınıfa soktu. Orada gördüklerim yüreğimi parçaladı. Çocukların hepsi sakattı. Kollar ve bacaklar tuhaf şekillerde bükülmüştü, yüzler çarpılmış, gövdeler bodur kalmıştı. Bu kazaların nasıl olduğunu sordum.

"Kaza değil," diye cevap verdi öğretmen sakin bir sesle. "Bu bölgede hiçbir yerde deformasyona uğramamış bir çocuz göremezsiniz. Bir çocuk doğar doğmaz ebe kadın onu dilencilik mesleğine hazırlamak için vücudunun ya da yüzünün bir yerini kıvırır. İnsanlar burada hayatlarını böyle kazanıyorlar. Biz yoksuluz. Toprağımız Yunanistan'ın en çorak toprağı. Şimdiye kadar bizimle kimse ilgilenmedi, hiçbir

hükümet bizi düşünmedi. Hayatta kalmak için ne yapabilirsek onu yapıyoruz. Fakat kızların yüzüne asla dokunmayız, onlar güzel olmalılar, çünkü evlenmek zorundalar.

"'Kırk değnekli adamdan' sözedildiğini hiç duymadınız mı?" diye sordu azarlayarak. "Burada kapısına kırk değnek asan bir adam büyük bir adamdır. Her değnek bir yolculuğu gösterir. Bir adam aylar boyunca uzaklara, bazen Yunanistan dışına (Romanya'ya, Yugoslavya'ya, hatta Avustralya'ya) seyahat eder. Kapıları çalmak ya da çılgın köpekleri ve sataştan çocukları kovalamak için değneği her zaman yanındadır. Topladığı şeylerle (para, buğday, peynir ve en önemlisi oradaki dünya hakkındaki öyküler) geri döndüğünde değneğini kapısının arkasına asar. Kırk değnek çok büyük bir başarının göstergesidir (olgun bir yaşa kadar yaşadığının, uzaklara seyahat ettiğinin ve çok şey öğrendiğinin) 'Kırk değnekli adam' zengin ve bilğe bir adamdır."

"Şaşırmayın yoldaş. Geldiğinize göre bize yardım edin, şimdi bütün Yunanlılar dilenici oldu ve dilenmek zavallı bir iştir." Öğretmen şimdi dehşetimi azaltmak için yumuşak bir sesle konuşuyordu. Bir hafta içinde Kavara'da ilk Çocukları Koruma Merkezi kuruldu ve tam olarak çalışmaya başladı. Çocuklara burada yiyecek, tıbbi bakım ve önlerinde açılan yeni imkanları öğrenmeleri için bir fırsat veriliyordu.

Kravara'daki son akşamımı doksan yaşındaki bir dilenciyle, "kırk değnekli bir adam"la konuşarak geçirdim. Büyük bir hikâye anlatıcısıydı ve Balkan komşularımızın tarihi ve flokloru konusunda zengin bit bilgi ve anlayışa sahipti. Kravara'dan varlığını hayal bile edemeyeceğim bir insan anlayışı ile ayrıldım.

Geri dönerken Sofia Vlahou ile konuşmak için Dikastro'da durdum. Çok güzel ve enerji dolu bir lise son sınıf öğrencisiydi, çocukları besleme çabalarımda ilk yoldaşım olmuştu. Haberci ağımız için barınak sağlamanın yanısıra, köylerde Çocuk Barınakları örgütlenmesine de yardımcı olmuştu. Grubunun her Pazar sahneledi müzikal ve dramatik gösterilerden gelen katkılarla barınakları destekledi. En büyük başarısı bir hastane kurulmasıydı, bu hastane o bölgede yaralı gerillalara bakmak üzere donatılmış tek yerdi.

Kurtuluştan sonra kocası ve iş arkadaşı "anti-milliyetçi eylemleri" nedeniyle vuruldu. Direnişte oynadığı rol nedeniyle hükümetin

baskısına uğrayınca, küçük kızını annesine bırakarak 1946'da dağlara kaçtı. Yıllar sonra çocuğunu bir daha göremeden Romanya'daki bir hastanede öldü.(22)

Almanlar Yunanlı hainlerin yardımlarıyla yiyeceklerimizi yokederek ve vahşi misillemeler yaparak çabalarımızı hayal kırıklığına uğrattılar. bizi yıldırmak için yapılan en vahşi girişim onbeş ve onyedi yaşında iki EPON barınak çalışanının Lamia merkezinde asılmasıydı.

Benim mücadelem 14 Mayıs 1944'de "anti-milliyetçi eylemler"im nedeniyle tutuklanıp çezaevine gönderilmemle sona erdi.

---

10 Mart 1944'de Evrytania'da Viniane köyünde Dağların Hükümeti olarak tanınan yeni Özgür Yunanistan hükümeti PEEA kuruldu. Kırsal alanlanda seçimler gizli oyla lise öğrencilerinin denetiminde yapıldı. Şehlirlerde oylar habercilerle Viniane'ye gönderildi. Nüfusun yüzde sekseninin seçimlere katıldığı tahmin ediliyordu. PEEA milletvekilleri arasında beş kadın vardı. Yunanistan tarihinde ilk kez olarak kadınlar oy kullanıyor ve aday oluyorlardı. Ayrıca yeni yasa kadın haklarıyla ilgili maddeler içeriyordu. 1. Bir ikamet yeri seçme hakkı, 2. Meslek seçme hakkı, 3. Eşit çocuk vesayeti, 4. Eşit işe eşit ücret ve 5. anlaşmamazlık nedenleriyle boşanma hakkı. (23)

ELAS EĞİTİMİ

Anlatan Georgia Pliyannopoulou-Kaline

Mayıs 1944'de Karpenisi'deki 12 Taburun merkez karargahında ELAS'a katıldım. Orada 1942'nin başında diğer kadınlarla birlikte katılan ilk iki kadın gerilla ile tanıştım (Thiella ve Koula Damou 36. Alayın Ölüm Taburunun üyeleri olarak, pek çok çarpışmaya katılmışlar ve cesaretleriyle ün kazanmışlardı.)

Tümenimizin gelişimi ve cinslerin eşitliği kurallarımız kadınların askeri liderlik konusunda eğitilmesini gerektiriyordu. Thiella, Koula ve ben Redina'daki subay yetiştirme okulu için seçildik. Onsekiz yirmi yaş arasındaki onbir başka kadın orda subay olmak için eğitiliyordu. Düzenli ordu subaylarının talimatlarıyla, erkeklerle birlikte ve aynı onlar gibi eğitim görüyorduk. Eğitimimiz düzenli ordunun eğitimine

dayanıyordu ve her türden silah ve savaş aracının öğrenilmesinden oluşuyordu. Eğitim merkezine geldikten hemen sonra, herkesin büyük bir hevesle karşıladığı şiir, müzik ve tiyatro geceleri düzenledik.

Eğitimimizi tamamlar tamamlamaz çeşitli gerilla tümenlerindeki kadın bölüklerinin komutan subayları olarak, yüzbaşı rütbesi aldık. Görevlerimizi üstlendikten sonra katıldığımız birçok çarpışma eğitimimizi tamamladı ve cesaretimizi sınadı.

Ekim 1944'de Almanlar Yunanistan'ı boşaltmaya başladıklarında geri çekilişlerini kolaylaştırmak için "tasfiye operasyonları"na giriştiler. Orduları kayıp vermeden çıkabilsin diye ELAS'ı yoketmeye uğraştılar. ELAS'ın erzağını ve takviyesini kesmek için kırsal kesime karşı bir yoketme kampanyası başlatıldı. Boşaltma tamamlandığında Almanlar yüzlerce köyü yakmış ve sakinlerini öldürmüşlerdi. İnsanlar köy kiliselerine doldurulmuş ve canlı canlı yakılmıştı. Yalnız 1943'de öldürülenlerin sayısı yetmiş bine uluşmıştı.

Ancak tasfiye operasyonları Almanların güvenli bir geri çekiliş yapmalarını sağlayamadı. Hem insan hem malzeme kayıpları her zamankinden fazlaydı. Almanların gaddarlıkları da halkın ruhunu ezemedi. Zafer/özgürlük ve yeni demokratik bir Yunanistan erişilebilir bir uzaklıktaydı.

ELCTRA APOSTOLOU[24]

Atina, 23 Temmuz 1944, Sabah on. Otuz yaşlarında uzun boylu yapılı bir kadın Gyze mahallesinde yürüyor. Kararlı bir ifadesi var, adımları hızlı. Electra-Atina yeraltı hareketinin politik örgütçüsü.

Başka bir işgal günü. Uzaklarda, Kaisariani ve Kalithea semtlerinde, ELAS silahlarının sesleri yankılanıyor. "Nasıl da kırlangaçlar gibi şakıyorlar." diye düşünüyor Elctra. Sıcak bir yaz günü, fakat güneş henüz toprağı kavurmuyor (gün doğumunda hafif bir yağmur yağmış.) Hava serin, çevre tepelerden gelen kekik ve çam kokusuyla dolu.

"Şehrimiz ne kadar güzel," diye mırıldanıyor Electra, izlenmediğinden emin olmak için etrafına bakınırken. Böyle bir günde ortaya çıkmaması gerekirdi. Her köşede ölümle karşılaşabileceğini biliyor.

Fakat elinden bir şey gelmiyor. Haftalardır saklanıyor. Kızını yeniden görmek zorunda. Onu en son ne zaman kucaklamıştı? Gözleri onun özlemiyle dolu.

"Mücadelemiz için dikkatli olmalıyım," diyor kendi kendine (yoldaşlarına sık sık söylediği bir söz) ve kızıl kahve saçlarını gizlemek için eşarbını çekiyor. Herkes Electra'nın saçlarını bilir (onu tanımanın en emin yoludur saçları.) Neden onları kesmedi ya da boyamadı, "Yarın," diyor kendi kendine. Çok geç. Tiz bir düdük sesi güzel kokulu serin sabahı yırtıyor. Gestapo bir anda etrafını sarıyor.

Electra 1912'de varlıklı bir ailenin çocuğu olarak doğdu. Küçük yaştan itibarden zenginliğin eşitsiz dağılımını farketmeye ve büyüklerine bu konularda sorular sormaya başladı. Atina'daki Alman Akademisine kaydolana kadar sorularına yanıt alamadı. Orada geleneksel personel arasındaki tek liberal öğretmen olan Herr Hans'la karşılaştı. Ondan diyalektik materyalizmin ilk ilkelerini, Marx'ı, Engels'i, sosyamlizmi ve devrimi öğrendi.

1925'de ordu hükümeti teslim aldığında onüç yaşındaki Electra OKNE'ye (Yunan Komünist Gençlik Örgütü) katıldı ve Anafi adasındaki politik sürgünlerle bilgi sağlayan iletişim ağının örgütlenmesine yardım etti. Ailesinin uyguladığı baskıdan kurtulmak için 1930'da yoldaşlarından biriyle evlendi. O zamandan sonra kendini tamamen sosyalist mücadele verdi. Kadın Fabrika İşçileri Hareketine katıldı ve tekstil ve tütün fabrikalarında daha kısa saatler ve eşit işe eşit ücret talepleriyle ilk grevleri örgütledi. Atina ve Pire'nin kadınları onu yalnız politik bir ideolog olarak değil bütün özel neşe ve hüzünlerini paylaştıkları bir arkadaş olarak tanıyorlardı.

1932'de OKNE Merkezi Enformasyon Bürosu'na önderlik etti ve Politik Enformasyon Eğitim Komitesi'nin bir üyesi oldu. Bu sıfatla 1934'te Paris Antifaşist Konferans'ında Yunan kadınlarını temsil etti. Yunanistan'a döndüğünde kadınları ilerleyen faşizmle mücadele etmek için örgütleyerek bütün kasabaları dolaştı.

Metaxas iktidara geldiğinde ilk tutuklananlar arasındaydı. Averof cezaevinde geçirdiği iki yıl boyunca Electra politik gruplar ve iletişim ağları örgütledi. Ciddi hastalık nedeniyle serbest bırakıldıysa da dokuz aylık hamileyken yeniden tutuklandı. Bebeği doğar doğmaz politik

sürgünler olarak ikiside Anafi'ye gönderildi. Ciddi boyutlu bir kanamalı ülserin tekrarlanması nedeniyle Atina'daki askeri bir hastaneye sevk edildi. Electra oradan bir temizlikçi kadın kılığına girerek kaçtı.

II. Dünya Savaşı geldiğnide uzman bir sendikacı ve politik eylemciydi. Almanlar Yunanistan'ı işgal eder etmez Atina'da direnişi örgütlemeye başladı.

Ondokuz yıl boyunca Elctra toplumsal adalet ve eşitlik için mücadele etti. Mücadelesine inanıyordu ve ona asla ihanet etmedi.

"Beni her tutukladıklarında ağzımdan bir şey alabilecekleri endişesini taşımıyordum," derdi. "O kapılardan geçtiğimde hafızamı, işitme, konuşma, acı çekme duyularımı yitirirdim. Bütün geçmişimi unuturdum."

"Ben Yunanlıyım. Yunanistan'da yaşıyorum. Yunan halkına hizmet ediyorum." İşkenceciler ondan başka bir şey alamazlardı. Hayatı dışında.

Üstün silah ve insan gücüne ve popülaritesine rağmen Almanlar Yunanistan'ı terkettiklerinde EAM-ELAS hükümeti devralma çabasına girişmedi. Özgür demokratik seçim vaatlerine bağlı kaldı. Fakat İngiliz çıkarları başka türlüsüne karar vermişti. Yunanistan'daki toplumsal hareketi kırmaya yönelik başka bir savaş perde arkasında hazırlanmaktaydı. Yiannoula'nın annesinin kehaneti doğru çıkıyordu. "İngilizler size izin vermezler, kızlarım."

İÇ SAVAŞ, 1944-1949
I

Yakın geçmişte bütün dünyada yeralan devrimler ve iç savaşlar hakkında pek çok şey yazıldı. Halk belli belirsiz de olsa bu çatışmaların içerdiği başlıca meslelerin farkındadır. Fakat Yunanistan'ın kurtuluşunu izleyen beş yıllık kan banyosu ya kaale alınmaz ya da resmi tarihçiler tarafından çarpıtılır. 1974'den önce yayınlanan birkaç yazı hükümetin soğuk bir savaş zihniyetinden ibaret görüşünü yansıtır. Olguları tanımlamak ve çözümlemekteki yetersizliklere hemen hemen otuz yıl boyunca bir karşı çıkış olmadı. 1974'e kadar Almanlara karşı direniş ve iç savaş Yunan okullarının ders kitaplarında ya hiç yer almadı ya da lanetlendi-direniş üyelerine "haydut", mücadelelerine ise "haydutlar savaşı" denildi. 1984'de Amerika Birleşik Devletleri'nde yayınlanan Nicholas Gage'in Eleni'si (İç savaşın yarı kurgusal yarı olgusal anlatısı) gibi yakın geçmişe ait kitaplar bile kötüye karşı iyi, karanlığa karşı aydınlık, komünizme karşı demokrasi mücadelesi gibi bir basitlik sergilerler.

Yunanistan'da 1974'deki politik değişiklikten buyana pek çok gizlenmiş belge su yüzüne çıktı. Demokratik Ordu'nun kayıtları ve solcuların kişisel anlatıları. Yunan iç savaşının aynı zamanda uluslararası bir çatışma olduğunu göstererek o dönemin tarihi üzerine başka bir perspektif sundu bu belgeler.

Artık Yunan faşistlerinin de İngilizlerin de iç savaşı savaş sonrası hedeflerine (işbirlikçiler için güvenlik, İngilizler için bölgenin kontrolü) ulaşmak üzere sosyalizmi kırmak için kullandıkları ortaya

çıkıyor. İngilizlerin Yunanistan'daki geleneksel çıkarlarının yınısıra, büyüyen Sovyet yayılmması korkusu onu, İngiltere için her zamankinden daha önemli hale getirdi. Yunanistan hem komünizmin Orta Doğu'da yayılmasına karşı bir tampon bölge olarak, hem de Sovyet gücünü Doğu Avrupa'yla sınırlamak için gerekliydi. Her iki grup da, işbirlikçiler ve İngilizler, Yunanistan'da amaçlarına uygun bir hükümet kurulmasını istiyordu. Monarşi ve eski sağ kanat politikacıları tercih nedeniydi. L.S. Stavrianos Yunan iç savaşını, Almanlara karşı savaş, hâlâ bütün taraflarca yürütülürken, sol ve sağ kanat direniş grupları arasında Churchill tarafından harekete geçirilen bir "Gizli Savaş"ın sonucu olarak tarif ediyor.

KKE 1943'de çeşitli direniş gruplarını birleştirdiğinde, EDES (Ulusal Cumhuriyetçi Yunan Birliği) ELAS'la birleşmedi. Dahası, başlangıçta olduğu gibi ilk liderine bağlı ve tamamen İngilizlere bağımlı beşbin kişilik bir grup olarak kaldı. Yabancılar Ofisi Temsilcisi 1943'de Londra'ya gönderdiği bir raporda, "EDES tamanen bize sadıktır ve ne söylersek onu yapacaktır. Bizim eserimiz ve aracımız olarak kalmıştır." (25) diyordu.

ELAS Mihver Delvetlerine karşı etkili bir tampon oluşturduğu için İngilizler savaş yılları boyunca onu desteklediler. Fakat 1944'de Alman yenilgisi yaklaştığında İngiltere ELAS'la ilgili politikasını değiştirdi. Silah, giyecek ve para yardımı kesilirken EDES'e yapılan yardımlar arttı. Bu taraf tutma taktiklerinin iki hedefi vardı: ELAS'ı tüketmek ve iki grup arasında bir şüphe atmosferi yaratmak. İngilizlerin direnişi bölme çabaları meyvalarını verdi -güvensizlik, suçlamalar ve kısa bir süre sonra silahlı çatışma. ELAS ve EDES Almanlarla savaşmak için sık sık ateşkes yapıyorlar ve ortak düşman yenilir yenilmez birbirleriyle çarpışmaya devam ediyorlardı. Yunan dağlarında (Yunan Direnişi) görevli İngiliz Tuğgeneral Eddie Mayers 1943'de yazılan bir raporda, İngiliz Başkumandanlığının talimatlarına uygun olarak, Yunanistan'daki Yunanlı ve İngiliz ajanlarına EAM-ELAS'ın savaş sonrası Yunanistan'ında politik bir etki kazanmasına yardım edebilecek bütün girişimleri sabote etmelerini örgütlediğini yazdı. Sonuç olarak, ajanlarının, işbirlikçi hükümeti ve Güvenlik Taburları Kumandanlığını EAM-ELAS üye ve liderlerini Almanlara ihbar etmeleri için teşvik ettiğini ileri sürer ve bunu yaparken haklarını ve

görevlerini yerine getirdiklerini vurgular. (26)

Churchill'in bir sonraki adımı kralın onayını kazanmaktır. bu amaçla, Kahire'ye kralın tekrar tahta geçme çabalarına bağlılığına dair yeminler gönderdi. 9 Ekim 1944'de Stalin'le buluşup Balkanları aralarında paylaştıklarında, Yunanistan'da bir laissez-faire politikası uygluma konusunda Moskova'nın onayını garantileyerek planlarını daha da güçlendirdi.(27)

Doğal olarak Churchill Yunanistan'ı barışçı yollarla kontrol altına almayı tercih etti. ELAS'ı talepte bulunmamaya ve geri planda kalmaya ikna etmek için çalıştı. Stalin ELAS liderlerine İngiliz taleplerine razı olmayı öğütledi. Stalin ile Churchill arasında ki anlaşmadan habersiz olan ELAS boyun eğdi ve kendi kuvvetlerini İngiliz Generali Scobie'nin Kumandasına sokarak, Yunanistan'da İngiliz askerlerinin sayısının artamsını kabul etti.

Almanlar 12 Ekim 1944'de Atina'yı boşalttıklarında zafer töreninde gerillalar yoktu; sadece İngiliz askerleri ve Yunan Orta Doğu Bölüğünden askerler vardı. Direniş şarkıları söyeyen ve EAM-ELAS'ı kurtarıcılar olarak selamlayarak bayraklar sallayan kalabalık, aşina olduğu gerilla üniformasını görmek için boş yere bakınıp durdu. Scobie, direniş savaşçılarına büyük bir destek gösterilmesinden korkarak ELAS'a Larissa'da kalmasını emretti. İşbirliği yapma istekliliğini göstermek isteyen ELAS liderleri, saflardaki anlaşmazlıklara rağmen bu emre itaat etti. Zafer kutlamalarını ELAS'tan uzak tutmak, zaferi ondan uzak tutmakla aynı şeydi. Sonraki otuz yıl boyunca "ELAS" terörizmle eşanlamlı hale geldi. EAM-ELAS yasadışı ilan edildi ve mücadelesi "anti-milliyetçi" olarak damgalandı. Otuz yıl boyunca Yunan hükümeti sola uyguladığı zulmü EAM-ELAS'ın hedefinin politik iktidarın ele geçirilmesi olduğnu öne sürerek doğruladı.

EAM-ELAS hükümeti devralmak niyetinde olsaydı, halk desteği ve askeri kapasite olarak doruğunda olduğu zaman, yani kurtuluştan hemen sonra bunu kolaylıkla yapabilirdi. Fakat o dönemde bunu yapmamakla kalmdı İngilizlere verdiği tavizler açık bir şekilde konumunu zayıflattı. Solun Müttefiklerle işbirliği yapma konusundaki istekliliği birçok durumda ortaya konmuştur: 1944'de Yunanistan'daki İngiliz askerlerini takviye etmeyi kabul ettiği zaman, ELAS kuvvetleri General

Scobie'nin komutasına girdiği zaman ve Almanlar Atina'yı boşalttıklarında ELAS kuvvetlerinin Larissa'da kalmasını kabul ederek. Ayrıca, EAM-ELAS Yunanlıları, bir ulusal birlik hükümeti kurma çabalarında kendilerini ve müttefikleri desteklemeye çağıran bir beyanname yayınlandı.

Yeni Yunan hükümetinin lideri George Papandreou idi. Sürgündeki hükümete önderlik etmiş ve o dönem boyunca İngilizlerle uzlaşmış olmasıyla tanınmıştı. Bakanlar kurulu ulusal birlik görüşüne sahip olduğu ve EAM'ın birkaç üyesini de kapsadığı halde kısa bir süre sonra vaatlerini yerine getirme niyetinde olmadığı açıkça ortaya çıktı: işbirlikçileri cezalandırmak, Güvenlik Taburlarını dağıtmak, liderlerini mahkeme etmek, ve ELAS'ı Ulusal Ordu'ya dahil etmek. Bunları yapmak yerine Güvenlik Taburlarını polis ve silahlı kuvvetlere dahil etti. Sonuç olarak Papandreou ve EAM bakanları arasında Ulusal Ordunun yapısı konusunda süren görüşmeler kesildi. Scobie'nin ELAS'ın 10 Aralık'ta terhis olmasını yoksa yasadışı sayılacağını ifade eden ültimatomu durumu daha da kötüleştirdi. Bunun sonucunda EAM bakanları istifa ettiler ve 4 Aralık'ta bir kitlesel gösteri çağrısında bulundular.

Bir kez daha İngiliz baskısına yenilerek Papandreou toplantı için daha önce verilen izni feshetti. Buna rağmen, belirlenen günde onbinlerce insan EAM-ELAS'ı destekleyerek Syntağma Alanı'na aktı. Syntagma Alanı'na yürüdüler, isimsiz Asker anıtının önünde ulusal marşı ve direniş şarkılarını söylediler. Birdenbire silah sesleri duyuldu ve bir çok kişi ölü ya da yaralı yerlere serildi. ELAS Atina'ya girdi ve iç savaşın belirleyici çarpışması o gece Omonia Alanı'nda yapıldı. Churchill Atina'yı "işgal altındaki bir şehir" olarak düşünmesi ve ona göre davranması için Scobie'ye bir telgraf çekti. Scobie sıkıyönetim ilan etti ve ELAS'ın iki gün içinde Atina'yı boşaltmasını emretti. Yunanistan'da içsavaş başlamıştı.

THIELLA'NIN ÖYKÜSÜ(28)

Anlatan: Nausika Flenga-Papadaki

Thiella, 4 Aralık 1944'de Atina'da kanlı Omonia Alanı çarpışmasında, ülkemizin yeni istilacıları İngilizlerle savaşırken, bir İngiliz makinalısının yaylım ateşiyle öldü. Gerçek bir askerdi ve beni de o asker yapmıştı. Elime zorla bir silah tutuşturduğu günü hâlâ hatırlıyorum. Tarih 6 Ekim 1944'tü. Yeni bir aşevi ve ilkyardım merkezi açmak üzere Makrokome'ye gidiyorum. Saat sabahın 8'iydi. İlk silah seslerini duydum. Atım tehlikeyi sezip şahlandı ve kişnemeye başladı. Silah sesleri yükselmiş ve sıklaşmıştı, çevredeki dağlardan yankılanıyordu. Korkmuştum, attan inerek onu yatıştırmaya çalıştım. Yaralıları Ai Yoryi'ye taşıyan bir grup gerilla ileride durumun çok kötü olduğunu söyleyerek beni geri döndürmeye çalıştı. Fakat bunun Thiella'nın Taburu olduğunu duyunca gitmeye karar verdim. Onun yanında güvenlikte olacağımı biliyordum.

Thiella beni görünce öfkelendi. "Burada ne arıyorsun?" diye bağırdı. "Burada bir savaş olduğunu görmüyor musun? Şu anda çocukları besliyor olmalıydın."

"Tamam, tamam atını al ve şu hendeğe saklan," onun yanında kendimi emniyette hissettiğimi söylediğimde gözleri parladı. Makrokome'yi almalarına izin vermeyeceğiz, dedi ve gülümseyerek silahını doldurdu.

Saatler boyunca hendeğin içinde çömeldim. Kafamı çıkarmaya cesaret ettiğimde öğleden sonra olmuştu. Thiella'yı sırtında yaralı bir adam, silahıyla kendini korumaya çalışırken gördüm. Ödleklığimden utanarak dışıra çıktım ve ateş arasından ona doğru koştum.

"Ah şurada bir tane daha var," diye bağırdı. "Şu makinalıyı al ve beni koru. Onu alıp getireceğim. Hâlâ hayatta olabilir." Dev demir parçasını elime tutuşturdu.

"Yapamam", diye haykırdım. "Ne yapılacağını bilmiyorum" Gözlerini bana dikti ve sertçe itti. "Koru beni," diye emretti, sesi tuttuğum demir parçası kadar soğuk ve sertti. "Sadece bırak mermiler uçuşsun sıkı tut yoksa başına çarpabilir." Makinalıya yapıştım ve mermiler tam onun söylediği gibi uçmaya başladı. Neler olduğuna dair en

ufak bir fikrim yoktu. Soğuk tere batmış bir halde, damarlarımdan tuhaf bir heyecanın geçtiğini hissediyordum. Tehlikenin hiç farkında değildim her hangi bir anda bir kurşun parçasının hayatıma son verebileceğini düşünmüyordum. Savaş sarhoşluğundan bahsedildiğini duymuştum ama şimdiye kadar anlamını hiç kavramamıştım.

Thiella, o gün 24 yaralı gerillayı emniyete aldı. Onun adı Melpomene Papaheliou idi. Kocası işbirlikçilerin hizmetinde bir polis şefiydi. Thiella ELAS'a katılmak üzere onu terkettiğinde insanlar ondan şüphelendiler, düşmanın hizmetinde bir casus olduğunu söylediler. O bağımsızlığını ve sadakatini eylemleriyle ve nihayet ölümüyle tekrar tekrar kanıtladı.

Yılmaz iradesi ve efsanevi cesareti Atina sokaklarını kanıyla yıkayan hortumlarla silinemedi. Gururla gülümseyen bakışı, herbiri kendi yolunda, daha iyi, insanların özgür, kadınların insan olacağı bir dünya için mücadele eden sbizlerin zihnini ve yüreğini yakıyor.

Çarpışmanın ilk haftasında ELAS İngiliz askerlerini Atina'nın merkezindeki küçük bir alanda kuşattı ve politik bir görüşme talep etti. Düşmanlıklar orada son bulabilirdi. Fakat Churchill ELAS'ın ezilmesini istiyordu ve avantajlı olduğu bir durumda görüşmeye gitmeye niyeti yoktu; Papandreou'ya koşulsuz teslimden başka birşeyi kabul etmeme talimatı verdi. Aynı zamanda Yunanistan'a takviye kuvvet göndererek İngiliz askerlerinin sayısını kırkbine çıkardı. İki hafta sonra ELAS silahların bırakılmasını ve seferberliğin sona erdirilmesini gerektiren bir anlaşma imzalamaya mecbur edildi. Hükümet, kamuoyunun baskısı altında ELAS'ın tek koşulunu kabul etti: genel af.

12 Şubat'ta Varkiza'da resmi bir barış anlaşması imzalandı. tamamen İngilizler tarafından hazırlanmıştı ve bir uzlaşma aracı olarak hizmet verebilirdi. Bazı önemli koşulları şunlardı:

EAM-ELAS'ın seferberliğe tamamen son vermesi

ELAS tarafından tutulan rehinelerin (İngiliz ve hükümet askerleri) salıverilmesi.

Ulusal bir ordunun kurulması

İsyancılara genel af

Bireysel özgürlükler

Basın özgürlüğü

Devlet kuruluşların faşist unsurlardan arındırılması.

1945'te monarşi sorunuyla ilgili plebisit yapılması.

1946'da parlamento seçimlerinin yapılması.

Yeni bir anayasanın hazırlanması.

Sadece, ELAS'ın yükümlülükleriyle ilgili olan ilk iki madde tam olarak yerine getirildi. Hükümet, anlaşmların en önemli koşullarının yerine getirilmesi için hiç bir şey yapmadı genel af, özellikle, kırsal kesimde sağcı çetelerin hedefi haline gelen binlerce kişinin korunmasını sağlamak. (Bu çeteler Metaxas ve işbirlikçi unsurlar tarafından yaratılmıştı.) Resmi devletin korktuğu ve hoşgördüğü, devlet benzeri güçlü bir örgütlenme oluşturdular. EAM-ELAS üyeleri kadar solcu olmayıp monarşinin yeniden kurulmasına karşı olan kişilerde hedefleri arasındaydı. Hüküm süren şiddet, Yunanistan'da sadece kralın istikrar sağlayabileceği iddasıyla monarşinin yeniden kurulması davalarını ilerletmek açısından İngilizlere uygun bir zemin yaratıyordu.

İngiltere ve daha az bir ölçüde o zamandan itibaren Yunanistan'a ilgi duyan Amerika Birleşik Devletleri muhalif güçleri uzlaştırmaya çalışan başbakanları kovdu ve hükümetleri devirdi. Ekim 1944 ve Kasım 1945 arasında, seçim yapılmadan hükümette altı büyük değişiklik oldu; başbakanlar İngiliz ya da ABD büyükelçileri tarafından atanıyordu. Bütün bu dönem boyunca, İngilizler hangi politikanın sol için daha yıkıcı olacaına bağlı olarak, ya müdahale etmeyi ya da Yunan işlerine tamamen ilgisiz kalmayı tercih ettiler. (Örneğin 4 Aralık gösterisini yasaklamak, fakat hükümetin Varkiza Anlaşmasını ıskartaya çakırmasına izin vermek).

Durumun genel seçimler için uygun olmadığı herkes için açıktı. Liberaller ve solcular seçimlerin, koşullar normale dönene kadar ertelenmesini istediler. Fakat İngiltere ve Amerika, monarşinin geri gelmesinin normal koşullardan çok şimdi mümkün olduğunu bildikleri için, Varkiza Anlaşmasını ihlal ederek, seçimlerin hemen yapılmasında ısrar ettiler.

EAM erteleme sağlama umuduyla seçimleri boykot etti. Bu, solu gelecekte zayıf düşürecek taktik hatalardan biriydi. Boykot, yalnız parti üyelerini değil binlerce sampatizanı oy sandıklarından uzak tutarak sağa çok büyük bir zafer sağladı.

İlginçtir, İngiltere'nin Yunanistan'daki hedeflerine ulaşması kolay olmadı, kendi ülkelerindeki ekonomik sorunları bir dünya imparatorluğu rolünü oynamasını olanaksız kıldı. Fakat Yunanistan "koruyucuy"suz kalmadı. İngiltere 21 Şubat 1947'de Amerikan hükümetine, 1 Nisan'dan itibaren Yunanistan'ın işlerinden sorumlu olmayacağını, İngiliz askerlerinin bu tarihten önce Yunanistan'ı terkedeceklerini resmi olarak bildirdi. 12 Mart'ta Başkan Truman, Truman Doktirini sayesinde savaştan harap olmuş Avrupa'nın yeniden inşası için yeni politikasını dünyaya ilan etti.

Bu politika temelinde, Yunanistan'ın bütün politik ve ekonomik meseleleri bundan böyle Birleşik Devletlerin sorumluluğunda olacaktı. ABD'nin Yunanistan büyükelçisi D. Griswold'un sözleriyle bunun anlamı şuydu: "Amerikan büyükelçiliği Yunanistan'ın bütün işlerine müdahale etme ve iç ve dış politikasında değişiklik talep etme hakkına sahipti." Amerikan Büyükelçiliği Yunan hükümeti itaat etmediğinde bütün yardım fonlarını kesmbe hakkına da sahipti. "Bu dış yardımın özüdür," diyordu Griswold, "ve başka bir şey olduğunu iddia etmek için de neden yok." (29)

Böylelikle Yunanistan, ümitsizce, ihtiyaç duyulan para ve silahları vermeye istekli olan ABD'ye teslim edildi. Bunun karşılığında istenen, Yunanistan'ın kontrolü ve deniz üssünün kurulmasıydı. Silahlar ve dolarla birlikte Amerika Yunanistan'a soğuk savaşını da getirdi. Sonuç olarak, anti komünist duygular paniğe dönüştü, Varkiza Anlaşması ıskartaya çıkarıldı ve solculara yapılan baskı Kilise ve Devlet tarafından onaylandı.

2

Demokrasi maskesi altında solculara uygulanan sistematik baskı 1974'e kadar devam etti. Hükümet bu baskıyı haklı çıkarmak için, pek çok durumda, anyasa maddelerinin yerini alan ve anayasa benzeri olarak tanınan "olağanüstü durum yasalarını" çıkardı. 509 sıyılı olağanüstü durum yasası, sola yönelik bütün baskıları yasallaştırdı (geçmişte,

şimdi ve gelecekte) ve monarşiye karşı olduğundan kuşkulanılan herkesi anti-milliyetçi olarak damgalandı. "Kollektif sorumluluk" teorisini savunarak, bu yasa, anti-milliyetçi eylemlere girmiş olabilecekleri ya da gelecekte girebilecekleri iddiasıyla solcuların yakınlarının gözaltında tutulmasını ve tutuklanmasını haklı çıkarıyordu. Varkiza Anlaşmasının imzalanmasından sonraki iki ay içinde, bin kişi öldürüldü, altıbin kişi yaralandı ve sekizbin kişi tutuklandı.(30) Aynı olağanüstü durum yasaları altında bütün sivil hizmetler sol eğilimde olduğundan kuşkulanılan herkesten arındırıldı ve işbirlikçiler komünizmle mülcadele etmek için işbirliği yaptıkları iddiasıyla affedildiler. Aynı argüman kullanılarak Metaxas rejimi üyelerinin gizli servis ve polis kuvvetlerindeki mevkilerinde kalmalarına izin verildi ve Ulusal Ordu, kralcı subaylar ve Güvenlik Taburları subaylarıyla dolduruldu. Bu kişiler olağanüstü durum yasasının yardımıyla kimseye karşı sorumlu olmayan güçlü bir yarı devlet oluşturdular. Yaklaşık otuz yıl boyunca iç politikayı yönlendirdiler ve pro-komünist damgası yeme korkusuyla hiçbir politikacı onlara karşı çıkmaya cesaret edemedi.

509 sayılı olağanüstü durum yasası aynı zamanda politik tutuklular için toplama kampları kurulmasını da yasallaştırdı. Bu dönemde kurulan birçok kamp arasında, Yunanistan'da komünizme karşı kesin çözümün yeralacağı ünlü Makronnisos da vardı. Orada sınırdışı edilenler ter temiz edilecek ve milli düşünceye sadık yurttaşlara dönüştürülecekti. Olağanüstü durum yasasının üslubu herşeyin devlet memurlarının kişisel yorumlarına dayandığı Kafkavarı bir dünya yaratıyordu. Bütün Yunanistan'da askeri mahkemeler işlenen ve "niyet edilen" "anti-milliyetçi" eylemlere cezalar dağıtıyordu. Bu cezalar sınır dışı etmeden, mülkiyete el koymaya, yurttaşlıktan çıkarmaya ve idama kadar uzanıyordu. Yetmişbeşbin kişi idam edildi. (Davaların birçoğunda birden fazla kişi aynı suçtan hüküm giydi.)(31)) Kendini kurtarmanın tek yolu sözünü geri almaktı. Bu, kişinin inançlarını, mücadelesini ve yoldaşlarını inkar ettiği ve krala, hükümete ve Ortodoks Kilisesine sadık, yasalara uyan bir yurttaş olmaya söz verdiği, önceden hazırlanmış bir pişmanlık ifadesinin imzalanması anlamına geliyordu. Pişman olmayanlar, onların deyimiyle "tedavisi mümkün olmayanlar" Makronisos'a gönderilir, orada imzalamaya "ikna" edilirlerdi. (32)

Sola yönelik dizginlerinden boşanmış bir şiddetle karşı karşıya kaldığı halde KKE, başlangıçta silahlı direnişi savunmadı. John Iatrides, Civil War, 1944-1949 başlıklı denemesinde, Şubat 1946'da KKE'nin gerilla eylemlerini onaylamayı reddetmekle kalmayıp, politik eylemlerini sınırlama konusunda Moskova'dan gelen emirlere itaat ederek, taraftarlarını askeri mantığa boyun eğmeye mecbur bıraktığını yazıyor.(33) Bu, sol eğilimler taşıdığından kuşkulanılarak tevkif kampına kapatılan ve Makronisos'a götürülen onbinlerce zorunlu askerliğini yapan erin ortaya çıkmasına yolaçtı.

Eşi görülmemiş bir vahşetle karşılaştığı 1947 baharına kadar KKE terörist çetelere ve onları destekleyen hükümet güçlerine karşı silahlı direnişin kaçınılmaz olduğuna karar vermedi. O zaman bile KKE geleneksel değerleri vurguladı: bağımsızlık, toprak bütünlüğü, demokrasi ve emek ve mülkiyetin korunması. (34)

Silahlı direnişe, KKE gerekli olduğuna karar vermeden çok önce, bireysel düzeyde başlamıştı. Kıdemli ELAS askerleri, Varkiza Anlaşmasının gerçekten kendilerini koruyamayacağını anlayarak, silahsızlanmayı reddettiler ve Kuzey Yunanistan'ın dağlık bölgelerinde kaldılar. Beyaz Terör kaçakları ve ülke işlerine dış müdahale olmasını hoş göremeyen politik ideologlar da onlara katıldı. Orada, daha sonra Demokratik Ordu'ya dönüşecek ilk grupları kurdular, sayıları onbinleri buldu. Yunanistan, özellikle kırsal kesim kendini yine savaşın ortasında buldu. demokratik ordunun askerleri hayatın her alanından geliyordu, (esnaflar, çiftçiler, işçiler, öğrenciler ve profesyoneller.) Popülist-solcu bir ideolojiyle, özellikle Atina'daki rejime ve yabancı koruyucularına karşı muhalefetle birleşmişlerdi.

İnsan gücü açısından zengin olmasına rağmen mühimmat ve hasar görmüş silahlar için yedek parça eksikliği çekmesi nedeniyle Demokratik Ordu en baştan beri dezavantajlı bir durumdaydı. Churchill ve Stalin arasındaki pakt, doğudan gelme ihtimali olan bütün takviye kuveet kaynaklarını kesmişti. İngiltere'ye verdiği söze bağlı kalan Moskova, isyancılara ne maddi, ne manevi destek verdi. Bunun yerine, KKE'ye bir ateşkes görüşmesine girmesini ve gelecekte sadece politik eylemlerde bulunmasını öğütledi.

Buna rağmen, hemen hemen içsavaşın sonuna kadar, Demokratik Ordu, ikiyüzbin kişilik hükümet kuvvetlerine karşı başarılı oldu. Gerilla taktikleri ve (yiyecek, giyecek bağışları ve bilgi ağı ile kendisini gösteren) halk desteği bu başarıya katkıda bulundu. Başka bir önemli faktör de, ulusal güçler arasındaki huzursuzluk ve moral bozukluğuydu. Askerler firar ediyorlar ve genç subaylar gerillalara karşı saldırgan hareketleri sabote ediyorlardı.

Ocak 1949'da ABD Kumandanlığı, Yunan hükümeti General Papagos'u başkomutan atamazsa dış yardımı kesme tehdidinde bulundu. Papagos, İtalyan işgali sırasında bir kahramandı, fakat aynı zamanda ateşli bir kralcı ve disiplin taraftarıydı. Hükümet razı oldu ve Papagos sıkıyönetim ilan etti. Bu noktadan iç savaşın sonuna kadar Yunanistan tamamen askeri kuvvetler tarafından yönetildi. Ordu, emirleri yerine getirmeyi reddeden herkesi derhal kurşuna dizerek ve sol eğilimli olduğundan kuşkulanılan bütün asker ve subayları Makronisos'a göndererek disiplini sağladı. Aynı zamanda, halkı yıldırmak ve politik olarak etkin olanların moralini kırmak için politik tutukluların mahkemeleri hızlandırıldı ve ölüm cezaları hemen uygulandı. 1949 yılının Mayıs ve Haziran ayları arasında yaklaşık üç bin eski ELAS üyesi ve politik örgütçü idam mangalarının önüne gönderildi. (35) Kırsal alanları boşaltmak ve böylelikle takviye ve erzak gönderilmesini engellemek, Papagos'un Demokratik Orduyu zayıflatmak için aldığı önlemlerden biriydi. Buna karşılık Birleşik Devleter, hükümet kuvvetlerine silah yağdırıyordu: roket atarlar, bombalar, napalm ve uçak gemileri. Amerikan subayları hem askeri hem sivli sektörlere danışmanlık yapıyorlardı; büyük eporasyonların bütün planları ve politik kararların onlar tarafından incelenmesi ve onaylanması gerekiyordu.(36) Demokratik Ordu barış görüşmeleri için iki girişimde bulundu. Fakat yine ABD'nin dış yardımı kesme tehditleri ve isyancılar ezilene kadar savaşı desteklemeye vaatleri hükümetin koşulsuz teslim dışında bir şey görüşmeyi reddetmesine yolaçtı. Ancak, Varkiza Anlaşmasının başarısızlığı sadece "koşulsuz teslim"in ne anlama geldiğini ortaya koyması açısından bile, Demokratik Ordunun çok işine yaradı. Hükümetin koşullarını reddetti ve sonuna kadar savaşmaya hazırlandı.

Bu noktada, iç savaşın sonunu yakınlaştıran iki önemli olay oldu.

Birincisi, KKE liderliği, açıklanamaz bir şekilde, düzenli ordu taktiklerini benimsemek üzere son derece etkili gerilla yöntemlerini terketmeye karar verdi - malzeme ve insan gücü eksikliği gözönüne alındığında hiç de akıllıca olmayan bir karar. İkincisi, Demokratik Orduya belli bir destek sunan Tek Balkan ülkesi olan Yugoslavya, Amerika ve Rusya'nın baskıları sonucunda sınırlarını kapadı. Demokratik Ordunun o sırada Yugoslavya'da bulunan dörtte birilk bölümü orada sıkışıp kaldı ve savaşa katılmasına izin verilmedi. Barış görüşmeleri yönünde son bir çaba, yine kabul edilemez "koşulsuz teslim" yanıtını aldı.

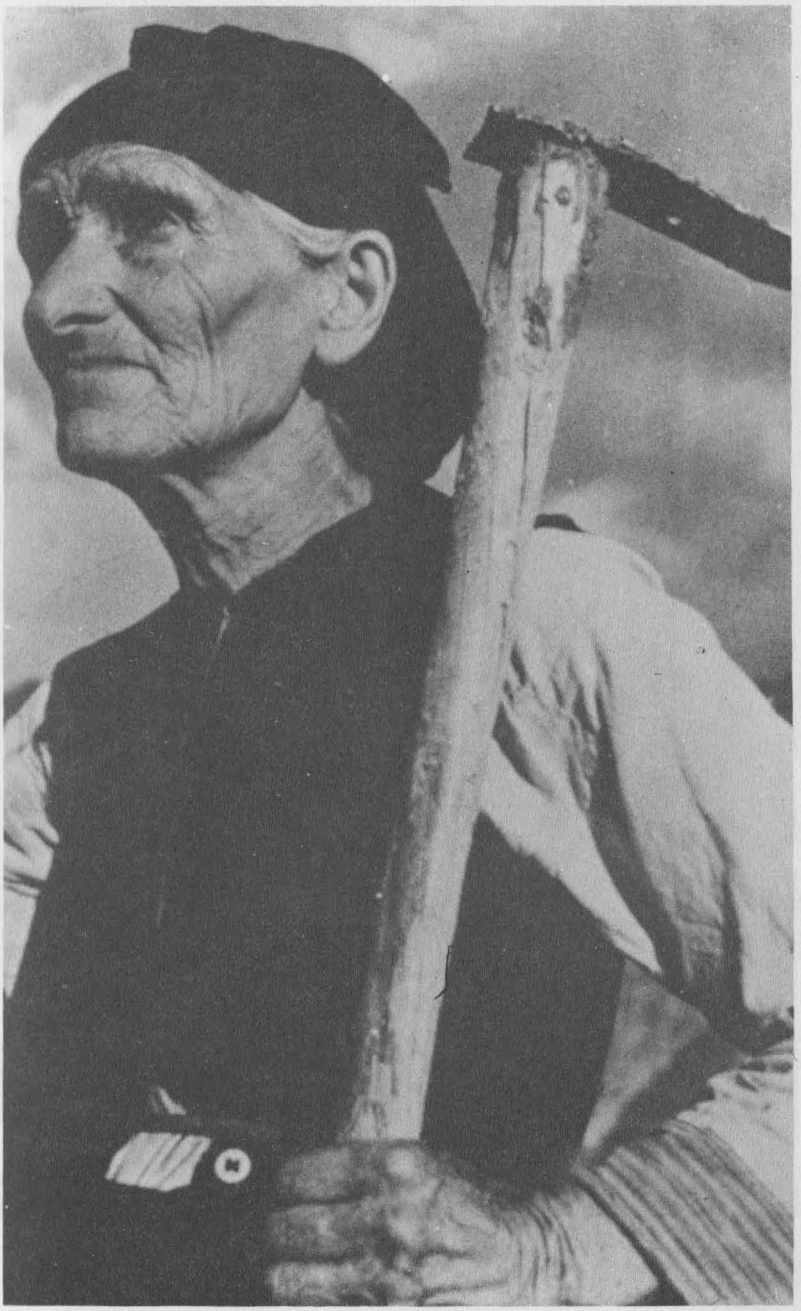
1949'un Temmuz ve Ağustos ayları boyunca, Demokratik Ordunun geri kalan kuvvetleri kuzeyin Grammos ve Vitsi dağlarında son savaşları verdiler. Son derece üstün kuvvetler ve şiddetli hava saldırıları sonucunda, hayatta kalan üç bin kişi Arnavutluk'a kaçabildi. Geri kalanlar öldürüldü ya da esir edildi.

KADIN SAVAŞÇILAR

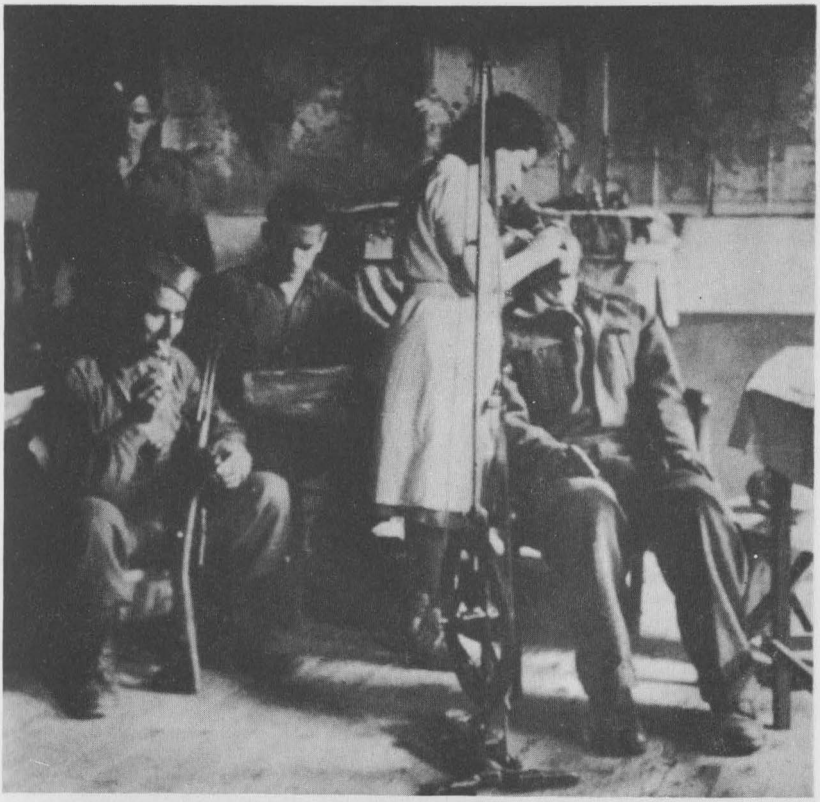
NUYEN TI SOY

Cangılda tek başına yürüyor
bir elinde bıçağı
dalları kesmek
ve zehirli yılanları korkutmak için
diğerinde silahı. Göğüslerinin arasında
el bombaları.
Yoldaşlardan uzaklarda tuzaklar kurmaya geldi
Cangılda vahşi bir hayvana döndü
lotus çiçekleri ve
cennet kuşları işlemeyi de bilen
uzun ince parmakları ile tuzaklar kuruyor.
Uzun ince vücudu ve narin kuvveti tanır korkusu
Savaş sanatlarıyla tepeden tırnağa silahlanmış heybetli erkekleri
Bütün cangılı adım adım bilir
Ağabeyleri burada çiftlik tasarlamışlardı
Çeltik tarlarında geçiyor, saklanıyor
tetikte, çeltik tarlalarının çamurunda sürünüyor
ıslanmasın diye havada taşıyor silahını
kirlenmesin diye bembeyaz dişlerinde saçör gösünü
ve yüreğinin derinliklerinde
taşıyor ölümünü (37)

-Victoria Theodorou, Picnic'den

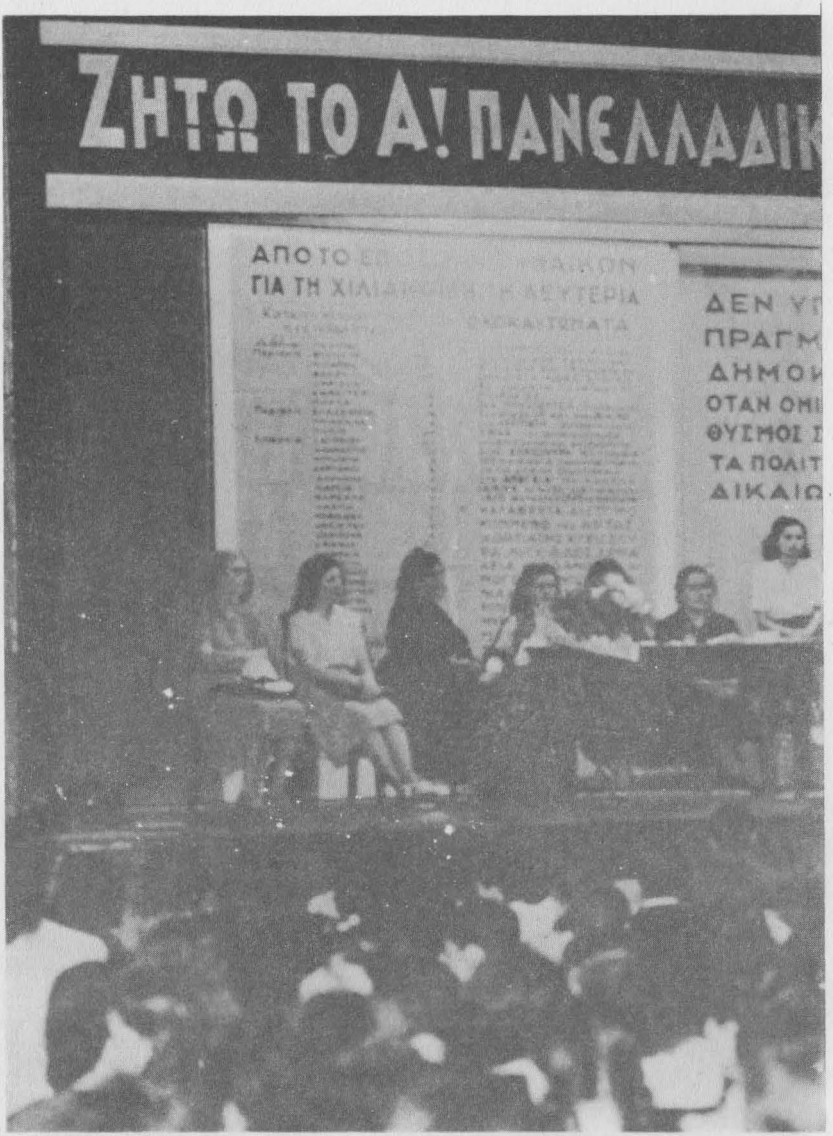

BİRİNCİ PANHELENİK

Dünya nüfusunun yarısı medeni
gerçek demokrasiden

KADIN KONFERANSI

haklardan yoksun oldukça
söz edilemez.

ΜΟΚΡΑΤΙΑ ΘΑ ΜΑΣ ΔΩΣΗ ΙΣΟΤΙ-
ΧΑΡΑ ΛΕΥΤΕΡΙΑ ΠΡΟΚΟΠΗ

GÜNLÜKLER

Ve böylece benim için bu kaderle karşılaşmanın hiçbir elemli tarafı olmuyor. Ancak, bu cesedi annemin oğlunun cesedini ölü ve gömülmemiş bir halde bıraksaydım, acı çekmemin nedeni olacaktır, oysa şimdi acı çekmiyorum.

Ve benim hareketlerimin budalalık belki de budalanın gözönündedir.

-SOFOKLES, Antigone

GİRİŞ

Yirmibeş yıl önce bir avuç kadın (Trikeri adasındaki mahkumlar) biraraya gelerek, çeşitli adalar ve ıslah kamplarında geçen sürgün yolculuklarının bir öyküsünü yazmaya karar verdiler. Başlarından geçenlerin, halen geçmekte olanların unutulmaması gerektiğine karar verdiler; kendi yaşadıkları tarihi kaydetmek onlara ait bir sorumluluktu. Gizlilik ve sürekli yakalanma korkusu ile elyazmalarını bir ağaç kovuğuna veya yerdeki bir deliğe saklayarak, herbiri kendi yaşadığı cehennemin bir öyküsünü yazmıştı.

Trikeri'den ayrıldıktan sonra, yaşantılarını yeniden kurma istekleri, tarihe karşı duydukları sorumluluğun geçmişte kalmasına yol açmıştı. Defterler Trikeri arazisinde gömülü olarak kalmıştı. İki nüsha Yunanistan'ın dışına kaçırılmıştı ancak hiç kimse nerede olduğunu bilmiyordu.

1972'de arkadaşlar ve meslektaşlar ve aynı dönemde sürgünde olanlar Trikeri'ye bir hac-pikniği düzenlediler. Oradaki yaşantımızın izlerini bulmak, hatırlamak ve yazmak umuduyla bende onlarla birlikte gittim. St. George'un mezarının yakınında bulunan zeytin koruluğundaki kuyunun yanında gömülü olan defterlerimizi bulmayı umarak. Ancak defterlerden hiçbir iz kalmamıştı. Küçük ada adeta piknikçi cennetine dönmüştü.

Bir yıl sonra, sürgün yıllıramız boyunca önderlerden biri olan Rosa Imvrioti, kaybolmuş olan dokuz defteri bana getirdi. Kamplardan serbest bırakıldıktan sonra devam eden baskı ve zulüm dönemi boyunca onları güvenli bir şekilde korumuştu.

Onun hatırına, bütün kadınların hatırına (sürgündeki yoldaşlar) unutmamak için daha sonraki üç yılımı bu günlüklerin düzenlenmesi, kopya edilmesi ve yayınlanmasına adadım. Hiçbir şeyi değiştirmedim, hiçbir şeyi düzeltmedim- o günlerde edebiyat yapmıyorduk. Günlükler hayır deme cüretini göstermiş olan kadınların kaleminden çıkmıştır. Kırılma ve utandırılmayı, politika ve orduda yer alan katillerin isteklerine boyun eğmeyi reddetmeleri, bunlara karşı direnmeleri sadece ideoloji ve politik idealizme değil, insan olarak kendi onur ve bağımsızlıklarına duydukları inanca dayanıyordu.

Victoria Dheodorou
Atina 1976

Picnic'ten

Gururlu, aldırmaz kadınlar
bekleyen, ısrarlı ve
tehdit eden kocaların
kendi kader yüzüklerinde hapsettiği
arzularını rüzgarın yaydığı
yalnızlığın çılgın sevgisinde sarhoş olan kadınlar

narin yapılı, tövbesiz kadınlar
denizden kabuklar toplayan
Irma, Aliki, Athena, Louisa
boyun eğmeyenler, hayal kuranlar

Renoula, Popi, Titika, Melpo
isimleri, şakıyan kuşlar
sabah parlaklığı ve akşam sefaları
zalim bir tanrı onları karanlık, çirkin maskelere dönüştürmüştü
onlara kaba giysiler giydirmişti
haki çadırlar, haki zeytin ağaçları
haki deniz ve haki gökyüzü
etrafta tek bir çiçek kalmamıştı
vahşi saçlarına takacak kan kırmızı bir kurdeladan başka (38)

-Victoria Theodorou, Picnic'ten

BEYAZ TERÖR

Evanghelia Fotaki

Nasıl şarkı söylerim
sevdiğin ses artık bıçaklandı
bu ayışığı altındaki uykusuz gecede saçlarım
keder dalları gibi uzanıyor kollarım
demir parmaklığın ötesindeki karanlık dilim dilim

-Marine, Kuşatma

Önderlerimiz Varkiza Anlaşması'nı imzaladıktan ve biz silahları bıraktıktan sonra kaos hüküm sürmeye başlamıştı. Hapisaneler dolmuştu. Hükümet binlerce insanı ölüme göndermeyi kolaylaştırmak için hergün yeni yasalar çıkarıyordu. Ne bilinç ne de ahlak sınırları duygusu vardı. Sıkıyönetim mahkemeleri fazla mesai yapıyordu ve idam mangalarının yankılanan silah sesleri, şafak vakti içimizi korku ve hiddetle dolduruyordu. Terörle uyuşturulmuştuk ve hiçbir zaman bir dakika sonra ne olacağını bilmiyorduk. Sabah evimizden ayrılırken akşam dönmeyi ummuyorduk. Gece yatağımıza yattığımızda sabah hâlâ orada olup olmayacağımız bilmiyorduk. Hergün yeni tutuklanmalar, yeni cinayetler ve bunlar için yeni gerekçeler oluyordu.

İnsan sebepsiz yere tutuklanabiliyordu (bir polisin yüzüne baktığı ya da bakmadığı için, kapıdan çıkarken sol ayağını öne attığı için.) Erkekler ve kadınlar her yerden toplanıyordu; gece yarısı veya şafak vakti kapılar kırılıyordu; insanlar yarı uykulu bir halde yataklarından

kaldırılıp zindanlara atılıyordu; bu terörün nedenini anlamadan olup bitenleri seyreden çocuklar birdenbire yetim kalıyorlardı; ocak başlarında oturup huzur içinde ölümü bekleyen yaşlı insanlar, dikenli telle çevrili kafeslerin içine paket gibi atılıyorlardı, idam mangaları adalet namına öldürüyor, polisler vatanseverlik namına işkence yapıyorlar, gangsterler hukuk ve düzen namına panik saçıyorlardı; gizli ajanlar "karşı milliyetçi zihniyetli" vatandaşları bulmak üzere taşrada dört dönüyorlardı, savaş suçluları, işbirlikçiler ve katiller iz süren köpekler gibi insanları arayıp buluyorlardı -bunların yaptığı şahitlik herhangi birini ömür boyu hapishane duvarlarının arkasına koymak içni yeterli oluyordu. Ağaç dallarında sallanan vücutlar tüm Yunanistan'ın köy meydanlarında aşina bir görüntü haline gelmişti. Soufli hapisanesinde gardiyanlar futbol oynamak için partizanların kesik başlarını kullanıyorlardı. Oyunları bittiğinde kesik başları hapishanenin pencere eşiklerine diziyorlar ve katledilen erkek ve kadınların annelerini gelip çocuklarını teşhis etmeleri için çağırıyorlardı.

Hapishaneler her kesimden insanla doluydu. Bebesi kucağında anneler, fabrika işçileri, öğretmenler, doktorlar, öğrenciler, henüz hayatı tatmamış delikanlılar ve genç kızlar. Hepsi aynı suçtan (düşünce özgürlüğüne inanmak) hükümlüydü, hepsi işkence görmüş, hepsinin onuru zedelenmiş ve kırılmıştı, hepsine zorla Pişmanlık Deklarsoyun imzalatılmıştı. Cinayet, dayak ve her türlü saldırı kural haline gelmişti. Bugün bir köyde, yarın diğerinde. Kadınlar işkence görüyor, tecavüze uğruyor ve katlediliyordu.

Kendilerini kurtarabilmek için birçoğu çocuklarını annelerine bırakıp, evlerini kapayıp, bulabilirlerse bir silah alıp dağlara çıkmıştı. Geride kalanlar yıllarca hapishane ve sürgün acısı çektiler. Onların kaderi dayak hastalık ve ölümdü.

Yeni kurulan Demokratik Ordu ile hükümet güçleri arasındaki ilk çarpışma 1946 Haziran'ında Soufli'nin dışında gerçekleşti. Hükümet Almanların bir zamanlar yaptığı gibi, tüm köyü yakarak ve rastgele 36 vatandaşı kurşunlayarak (yaşlı erkekler, hamile kadınlar, çocuklar) intikam almıştı.

21 Ağustos 1946 geceyarısı: Doliana-Arkadia'da, Katchareas'nın çetisi, rahibin evini sarıp, kapıyı kırınış ve "sorgulamak üzere" kızı

Kassiani'yi istemişti. Rahibin kızı "şefinize, beni yarın gelip sorgulamasını söyleyin, -ben hiçbir yere gitmiyorum" demişti. Onun gururu çeteyi vahşete sürüklemişti. Onu evin dışına sürükleyip bir dere yatağına götürdüler. Onları takip etmeye çalışan anne ve kızkardeşi bir zeytin ağacına bağladılar. Çukurda Kassiani'nin saçlarını kestiler, elbiselerini yırttılar başını göğüslerini ve karnını dipçikle dediler. Kızkardeşi onu ellerinin ve dizlerini üstünde kendini bir yamaca sürüklemeye çalışırken buldu.

"Bağırmayı kes ve onlar dönmeden eve gitmem için bana yardım et. Sadece dövüldüm, onurum kırılmadı" bunlar Kassiani'nin son sözleri idi.

Cleo Delivoria Tripoli sokaklarında kurşunlanmıştı. Ölmeden önce, onu hastanede sorgulayan İngiliz komutana söylediği tek şey "beni sizin onlara verdiğiniz silahlarla vurdular" olmuştu.

26 Ağustos 1946 gece: Evgenia Papa Datou ve annesini götürdüler. İki kadın köyün dışındaki bir köprüye götürüldü ve diğer kadınlara yapılan işkenceye seyretmeye zorlandı. Daha sonra Evgenia'ya işkence yapmaya başladılar. Sabahleyin bir çoban onları bulduğunda, yaşlı kadın kızının şeliksiz cesedinin yanında delirmiş gülüyordu.

Aynı ay Tasia Skoufi'yi götürdüler. Dövülmüş, paralanmış ve bağ budamakta kulanılan bir el baltası ile kafaderisi yüzülmüştü.

Naousa'da altmışsekiz kişi sıkıyönetim mahkemesine sevkedilmişti. "Karşı milliyetçi eylemler" nedeniyle hepsi suçlu bulunmuştu. Hüküm giydikten sonra, yarıbele kadar su dolu olan bir sarnıca konuldular ve üzerlerine hortum tutuldu, bilinçlerini yitirene dek yukarıdaki fıçılardan başlarına yavaş yavaş su damlatıldı.

Sotiria Hatzilazaridou dövülmüş falaka ve su ile işkence görmüştü. Elli Tadopoulou ve Dora Sidirou bir hafta boyunca falakaya yatırılmıştı. Dora'nın başı taç şeklindeki demir bir mengene ile sıkıştırılmıştı. Bunun sonucunda hapishane doktoru onun hakkında deli raporu vermişti.

Maria Triandafilou Komotini'deki evinden götürülmüştü. Polis karokulunda ayakları ve ellerini arkadan bağlamışlar ve su ve buzla dolu bir sarnıca atmışlardı. Her saat başı buzlu sudan çıkarılmış ve

vücudunun her deliğinden kan sızana dek dövülmüştü. Üç gün sonra askeri mahkeme hakkında müebbet hapis kararı vermişti.

"Gözlerimin gördüğünü dudaklarım anlatamaz." Otuz yaşındaki Mercene Lianopoulou'nun ince sesi hapisane koridorlarında çınlıyordu. Uzun süren dayaklar ve hücre cezalarından sonra hakkında deli raporu verilmişti.

Girit'te Heraklion'un dışında, metre karelerce portakal ağacı dikili arazi ve dikenli telle çevrili büyük bir evin labirent şeklindeki bodrum katı rezil Boutava çöplüğü idi. Pişmanlık Deklarasyonu'nu imzalama şerefsizliğine düşmeyen hiçkimse oradan canlı olarak çıkmadı.

Folklorcu Maria Liadaki ve arkadaşı Maria Dranaki 1947 Sonbahar'ında Boutava'da işkence görmüştü. Her ikisi de toplama kampından özel bir izinle salınmış ve Girit'e dönüyordu. Heraklion'a varır varmaz ortadan kaybolmuşlardı. Akrabalarının yerlerini tesbit etme çabaları sonuç vermemişti.

İki yıl sonra, iki kadının iskeletleri bir mağaranın içinde bulunmuştu. Vücutlarının bütün kemikleri kırılmış ve koparılmış, başları dirseklerinin üzerine yerleştirilmişti.

Milli Müze'nin arkasında yer alan bouboulina Caddesi'ndeki Atina Polis Karakolu'nun aşağılık "misafirhanesi" penceresiz bir holden ibaretti. Her zaman için elli ya da altmış kişi burada çöp ve dışkıların ortasında haftalar hatta bazen aylar boyunca, kararın bildirilmesini beklerdi.

Cesur bakışlı ve güzel bir kadın olan Katina, 36 saat boyunca sorguya çekilmişti. Bir hafta boyunca suskun oturup sırasının gelmesini beklemişti. Kararını vermiş görünüyordu. Onu tekrar "misafirhaneye" attıklarında rahminde sel gibi kan boşalıyordu. Üç gün sonra kollarımızda ölmüştü.

Her ikisi de EPON üyesi olan ve Çocuk Merkezleri'ni düzenleyen Evanghelia Armenaki ve Evanghelia Fotiadou, 1948 Şubat'ında tutuklanmışlardı. Onlara yönelik her hangi bir suçlama yoktu ancak bizlere gözdağı vermek için mahkemeye çıkarıldılar ve ölüme mahkum edildiler. İki ay süren sorgulamaları "Kasap Karakis" tarafından yürütülmüşüt. Kararı duyduklarında her iki kadında avaz avaz

bağırmıştı. Son sözleri, idam edilmeye götürüldükleri kamyondan yol kenarındaki bir grup tarım işçisine bağırdıkları "Biz ölüme gidiyoruz ama siz hayata sıkı sıkı sarılın. Bir gün öcümüzü alın" cümlesi idi.

12 Haziran 1948'de Magdalene Saize ve Efthimia Diakousorgulanmak üzere evlerinden götürülmüşlerdi. Bilinçlerini kaybedene dek dövülmüşlerdi. Efthimia kurumuş bir kuyuya atılmıştı, Magdalene ise gelip geçenlerin edeceği hakaretlerden ıstarab çeksin diye yarı çıplak bir şekilde polis karakolunun kantininin bir köşesine atılmıştı.

Popula Petalioti Haziran 1948'de tutuklanmıştı. Onu bir kadem karelik bir hücreye sıkıştırmışlar, yirmi dört saat sonra oradan çekerek bir sürü işkence aleti ile dolu olan bir odaya sürüklemişler: demir mengene, dev kerpetenler, çeşitli kamçı türleri ve kullanılışları hayal gücünü zorlayan diğer aletler. Dört saat boyunca aralıksız soru yağmuruna tutulmuş ve her aletin kullanıldığı işkence türünün detaylı tarifi verilerek gözü korkutulmuştu.

Sorgusunu yürütenler dikbaşlılığı karşısında çılgına dönmüşler ve onu soyarak korkunç "penisilin" işkencesi yapan maskeli polislere devretmişlerdi. Bu en zor "karşı milliyetçi düşünce" vakalarında bile etkili olduğu düşünülen bir "tedavi yöntemi" idi. Kollarına ve bacaklarına uzun demir çubuklarla birleştirilmiş ince tel bilezikler geçirilmişti. Elleri ve ayakları birarada arkasından bağlanmış ve bilezikler, teller ve demir çubuklar etlerine batana kadar sıkıştırılmıştı. Bilincini kaybettiği her seferinde bir doktor Popoula'yı canlandırıyordu ve bütün vücudu açık bir yara haline gelene kadar bu işkenceye devam edilmişti.

Birkaç hafta sonra sıkıyönetim mahkemesinde yargılanmış ve müebbet hapis cezasına çarptırılmıştı.

Ağustos 1949'da aşağıdaki kadınlar Trikeri kampından götürülmüştü: Maria Falia, Kate Petridou, Maria Voulgeroktonou, Nina Nicolaidou, Stasa Sapouna ve Athena Rizou. Korkunç Colos tevkif merkezine götürülmüşler ve burada bulunan doktor, yaralı ve şişmiş tabanlara falaka sopası bir kere daha değdiğinde öleceklerini söyleyene dek falakaya yatırılmışlardı.

Uygulanan fiziksel vahşet ve yarın ne olacağını bilememek birçok kadının Pişmanlık Deklarasyonunu imzalamasına sebep oldu. Direnenlerin bir kısmı sıkıyönetim mahkemesinde yargılandılar ve ne kadar

inanılmaz olursa olsun bulunabilen herhangi bir kanıta dayanarak hapis veya ölüm cezasına çarptırıldılar. Geri kalanlar ise iradeleri ve onurları kırılmak üzere, hayvandan farklı yaşamak için gerekli olan herşeyden mahrum bırakılarak yıllarca insanlık dışı koşullarda yaşadıkları ıssız adalara sürüldüler.

TRİKERİ GÜNLÜĞÜ

Victoria Theodorou

Uzaklarda, çok uzaklarda yaşamı duyuyorum
Yükseklerde, çok yükseklerde ışıklar
bizden çaldıkları ışıklar
bizden çaldıkları şehrin ışıkları
ve tepeler hâlâ bizim tepelerimizken seyrettiğimiz
son günbatımının anıları
uzaklarda, çok uzaklarda sen varsın, olmalısın

-"Marina" Kuşatma

Trikeri Yunanistan'ın kuzeyindeki Pagasitikon Körfezi'nin tam kuzeyinde, Pelion Dağı'nın eteğinde hemen hemen terkedilmiş küçük bir adadır. Batıda Rumeli sıradağları, güneyde Evia dağları ve doğuda Pelion dağı ile ülkenin geri kalan kısmından soyutlanmış olan ada, politik mahkumlar için mükemmel bir yerleşim yeri olarak kabul edilmişti.

Trikeri'nin çevresini yaklaşık üç saatte yürüyerek dolaşabilirsiniz yazın çeşitli ağaçları ve zeytin ağaçlarının gölgesinde dar patikalar boyunca hoş bir gezinti. Ancak kışın bu küçük ada sürekli buz gibi rüzgar, yağmur ve kar altındadır.

Adanın en yüksek noktasına 1841 yılında bir manastır yapılmış. Meryem Ana Yortusu'na adanmış olan kilise, avlunun ortasında yer

alıyor. Kilisenin sevimli reredos'u[39] daha sonra oralarda idam edilmiş olan sürgündeki bir sanatçı tarafından restore edilmişti. Avlunun etrafına inşa edilen zemin kat ve üst kat hücreleri birbirlerine üstü kapalı ağaçtan bir sundurma ile bağlanmıştı ve bu sundurma buraya sürgün edilen kadınlar tarafından nefes alma yeri olarak kullanılıyordu. Döşemeleri çürümüş, kapısı ve penceresi olmadığı için her zaman karanlık ve küflü olan zemin kat hücreleri ardiye ve ahır olarak kullanılıyordu.

Deniz, Trikeri adasını adeta bir sur hendeği gibi çevreler ve dağlar geçit vermeyen doğal bir duvar görevini yapar. Bu izolasyon ve geçit vermezlik nedeniyle ada, Balkan Savaşları sırasında ilave bir istihkama gerek duyulmadan savaş esirleri için kamp olarak kullanılmıştı. 1947'deki politik kadın mahkumlar için ideal bir kamp yeri olarak seçildiğinde, doğanın sunduğundan daha katı güvnelik önlemleri ile sağlamlaştırılma ihtiyacı duyulmuş. Muhafızlar makinalı tüfeklerle donatılmış, kadınların kullanımına açık olan heryerin çevresine iki ya da üç sıra dikenli tel sarılmış ve tüm sahil boyunca donanma gemileri yerleştirilmiş. Polisler, adaya erzak getiren gemiciler ve mahkumlara nasıl "pişman olunacağını" ve "Yunanistan'ın bağrına" nasıl dönüleceğini öğreten görevlilerin dışında bir ruh bile Trikeri'ye yaklaşamazdı. Bütün güvenlik önlemlerine rağmen, kadınlara düzlüklerden veya yakındaki zeytinlikten mantar ve yabani ot toplamak veya yüzmek ya da yaralı vücutlarını yıkamak için sahile gitmek üzere dikenli tellerin dışına çıkmak yasaklanmıştı. Muhafızların gözleri sürekli onların üzerinde idi. Kadınların anakaradaki gerillalara işaret verebilecekleri düşünülerek ışık ve ateş yakmak yasaklanmıştı.

1945 yazının başında, neredeyse hemen savaşın bitiminden sonra, sol kanat direniş hareketine baskı yapılmaya başlanmıştı. Hükümet Almanlara karşı direnişte faal görev alan erkek ve kadınları tutuklamaya başlamıştı. Dağlara ya da Balkan ülkelerine kaçmış olanların aileleri tutuklanıp Trikeri adasına hapsedildi. 1949'da erkekler Makronisos kampına götürülünce Trikeri tamamen kadınlar kampı haline geldi.

Buraya sürgün edilen kadınlar EAM-ELAS ve Demokratik Ordu üyelerinin akrabaları idi (anneler, büyükanneler, eşler ve çocuklar.) Bu kadınların çoğunluğu Yunanistan'ın kuzeyindeki köylerden gelmişti.

Birçoğunun küçük çocukları vardı ve sırtlarındaki elbesilerden başka hiçbir şey getirmemişlerdi. Hükümet bu tutuklamaları "koruyucu bir önlem" olarak adlandırdı. Sayıları her zaman değişiyordu, çünkü bir yandan bir çoğu Pişmanlık Deklarasyonu'nu imzalayıp ayrılırken bir yandan da yenileri geliyordu. 1947'den 1949'a kadar Trikeri'de bulunan kadınlar bunlardı ve manastır alanına hapsedilmişlerdi. Ancak 1949 Eylül'ünden itibaren Chios, Makedonya, Rumeli ve Teselya toplama kamplarından gelenlerle (gerilla ve politik eylemciler) adadaki kadın sayısı 4.700'e çıktı.

Manastırın dışında, ana kapından birkaç yarda uzakta, Trikeri'de ölenlerin gömüldüğü küçük bir mezarlık vardı her zaman ilk yağmurlarla birlikte yoncaların yeşerdiği ve yabani çiçeklerin parladığı yeni kazılmış birkaç mezarın olduğu küçük kare bir alan. Adaya sürülen ilk erkekler buraya bir zakkum ekmişler ve zeytin ağacından oyulmuş büyük bir haç ile bu yeri belirtmişler.

Çadırlar mezarlıktan birkaç adım ilerdeydi. Güneşli günlerde çocuklar hacın arkasındaki çiçek açmış zakkum ağacının geniş yeşilliklerine saklanarak saklambaç oynarlardı. Sarı humma, tüberküloz ve hatta basit bir soğuk algınlığının bile herhangi birisini bu tuzlu toprağın altına koyabileceğini bilmek, ölümle aralarında, normal koşullarda sakınacakları bu mezarlığın onlarda hiçbir korku uyandırmadığı bir yakınlık yaratıyordu. Burası muhafızlardan ve annelerinin üzgün suratlarından uzakta koşabildikleri ve bağırabildikleri bir yerdi.

4 Nisan 1949'da 1200 kadın ve çocuğu taşıyan üç yük gemisi Chios toplama kampından Trikeri'ye doğru yola çıktı. Gemilerin dışı siyaha boyanmıştı, içleri ise kurumdan kararmıştı.

Akşam karanlığında felaket bir fırtına çıkmıştı. Kaptan rıhtıma geri dönmek istemiş, ancak görevliler yola devam etmesi için baskı yapmışlardı. Gemi Ege denizinin dev dalgaları ile savaşmış ve mücadeleyi hemen hemen kaybetmişti. İlk kargaşa gecesini boğucu derecede dar, kurumlu kamaralarda, içimizde iki dünya savaşından sağ çıktıktan sonra denizde yok olmak korkusunu taşıyarak, üstüste yığılı olarak geçirmiştik. Bütün gece boyunca çalkalandık ve sarhoşlar gibi birbirimize çarptık. Birçoğu bilincini kaybetmiş ve kan gölcükleri,

kusmuk ve taşan tuvaletlerden gelen dışkılarla kaplı yere uzanmıştı. Diğerleri korkmuş çocukların bağırlarına basarak bağırıp çağırıyor, saçlarını başlarını yoluyordu. Sadece Kate Memeli ve Tila ayaklarının üstünde duruyor bizlerle ilgilenmeye ve çocukları yatıştırmaya çalışıyordu.

Ertesi gece Pelion kıyılarına yaklaştıkça fırtına biraz olsun azalmıştı ve bizler zeytinlikler ve çam ormanları ile yemyeşil Trikeri'yi ufukta · yırdedebilmiştik. Sahildeki zeytinliklerin arasında küçük gri evler sc_piştirilmişti. Küçük iskelede yarım düzine balıkçı motoru demir atmıştı.

Biz resmi olarak adanın kuzey kıyısındaki kamp yerine gönderilmiştik, ancak görevli yetkililer kaptana iki mil öteye yanaşmasını emrettiler. Böylece bize paketlerimizi, çocukları ve dolu sedyeleri dik ve dikenli bir patikadan (o gün bu patikaya Golgotha ismini vermiştik) yukarı taşıma eziyetini yüklemiş oldular.

Eskiden erkeklerin bulunduğu kamp, zeytinliklerin ötesindeki tepenin üstünde yeralıyordu ve dikenli tellerle kapatılmıştı. Kısa bir ara vererek zeytin ağaçlarının gölgesinde oturup, yüz gramlık "kuru gıda" (yarım bir tuzlu balık) yedik ve bir parça acı ve ılık su içtik. Dikenli tellerle çevrilmiş olan gelecekteki evimiz, görünürde tek bir ağaç olmaksızın açıklığa bakıyordu.

Bu kafesin içinde bulduğumuz çadırlar devrilmişti, birçoğunun ne direği ne de ipleri vardı. Çadırlar sadece bir kişinin çömelip durabileceği veya yere uzanabileceği kadar dar ve alçaktı. Bazılarının içinde geçici ateş yerleri ve teneke kutulardan yapılma küçük ocaklar vardı. İnsanın deniz ve gökyüzü ile girdiği mücadeleye tam anlamıyla tanıklık eder gözlerimizi dehşet içinde, çıplak tepenin üstündeki perişanlık abidesine dikmiştik. Sempati ve merhametli Chiosk halkının yanında olmak gibi rahatlatıcı bir düşünceye de sahip olmaksızın bu çölde ayakta kalmanın ne denli güç bir şey olduğunu idrak etmeye başlamıştık. Tek umudumuz, bizi sadece sonbahar boyunca burada alıkoyacakları, erkekler kadar dayanıklı ve deneyimli olmayan kadınları böyle korkunç bir yerde izole edilmiş bir halde kışla karşı karşıya bırakmayacakları fikri idi.

Haftalar boyunca çarpan dalga sesleri ve baykuş ötüşleri arasında ateş ve battaniye olmadan, toprağın üstünde rutubet içinde yattık. Ni-

hayet üç gruba bölündük ve ayrı ayrı dikenli telle çevrili kafeslere yerleştirildik. Herşeye rağmen bahar vücutlarımızı güç, kalplerimizi neşe ile doldurmuştu ve hapisanelerin pis kokulu hücrelerinden ve karanlıktan çıkmış olmamıza şükederek küçük çadırları tamir etmeye ve yeniden kurmaya başlamıştık. Bazılarımız, çadırlara sürünerek girip çıkmaktan kurtulmak için (alet olarak sadece ellerimizi ve tırnaklarımızı kullanarak) beş ayak yüksekliğinde bir duvar inşa etmiş ve bunun üzerine çadır bezini germişti. Bizden önce burada yaşayan erkeklerin neden bunu yapmayı akıl etmediklerini merak etmiştik. İlk yaz fırtınaları yaptıklarımızı moloz yığını ve çamur haline getirdiğinde merakımız sona ermişti. Ancak biz gençtik, güneş ılık ve parlaktı ve denemekten vazgeçmeyecektik. Bir yolunu bulana kadar defalarca tekrar tekrar inşa ettik. Sonunda barakalarımız korkunç fırtınaya karşı koyabilmişti.

Bizi Chios'tan buraya getiren görevliler korkunç düşmanca davranıyorlardı. Bizim direnişimizden, onların otoritesine karşı kayıtsız olmamızdan, onların taleplerine boyun eğmeyi ve Pişmanlık Deklarasyonu'nu imzalamayı reddetmemizden nefret ediyorlardı. Trikeri'de bize eziyet etmek için yeni yollar bulmuşlardı. Hücre cezası, açlık ve adadaki susuzluğa, kayıkları boşlatma ve yükleme ve erzakları taş ve diken kaplı patikadan kampın üst tarafındaki depolara taşıma işini de eklemişlerdi.

Bizi daha fazla aşağılamak için muhafızlara bizim fahişe ve katil mahkumlar olduğumuzu söylemişlerdi. Muhafızlar arzuları için bizlerin kolay lokma olacağımıza kesin gözüyle bakıyorlardı. Bizim ters cevaplarımızla karşılaştıklarında ve politik mahkumlar olduğumuzu anladıklarında bize karşı hiddetleri arttı ve politik açıdan çökmemiz için yaptıkları baskıya direnmemizin yanısıra onların cinsel tekliflerini terslediğimiz için de bizleri cezalandırdılar. Bizi dövmek ve günlerce yiyecek ve içecek olmadan manastır hücrelerinin en karanlığına kapatmak veya mümkün olan her yolla kamp etrafındaki hareketlerimizi kısıtlamak için en ufak bir fırsatı kaçırmadılar.

Onlar bizi kapatmaya çalıştıkça, biz çıkış yolları bulmak içi daha fazla mücadele ediyorduk. Hastaları ziyaret etmek ve onları tedavi etmek için dikenli tellerin altından sürünüyorduk. Çitlerin içindeki

alanlar çöp ve dışkı ile dolduğunda ve kamptaki su kirlenmeye başladığında çitleri biraz genişletiyorduk. Çadırların uzağında kuyular kazarak temiz su ile banyo alıyorduk: en sonunda kıyılara giden patikayı kesen çitleri sökmüştük ve bundan böyle muhafız kulübesinin önünden geçmek ve muhafızların kaba tavsiyelerini dinlemek zorunluluğundan kurtulmuştuk. Onlar baskıyı arttırdıkça, yasaklamaları artırdıkça bizim de hiddetimiz ve dayanıklılığımız artıyordu. İyi hal nedeniyle izin verdikleri bazı bireysel hakları riske atarak, tüm grubun yaşam koşullarını tahammül edilebilir hale getirmek için amansız bir mücadele verdik. Grup olarak elde ettiğimiz bu başarının bedelini bireysel olarak ağır ödüyorduk: hücre cezası, dayak ve bireysel kısıtlamaların artması. Çocuklar bile tarlalarda veya kumsalda serbest hareket edemiyorlardı. Mesaj iletmek üzere kullanılabileceklerinden kortukları için muhafızlar onlara da yetişkinlerle aynı cezayı uyguluyorlardı. Bir keresinde beş yaşındaki Roula yandaki çitlerin içindeki arkadaşları ile oynamak için çitlerin altından geçtiğinde itaatsizlik gerekçesi ile hücre cezasına çarptırılmıştı.

Kamp komutanı, hükümetin bize ayırdığı yetersiz ödeneğin bir çeyreğini kayıkları yükleme ve boşatlma ve erzağımızı iskeleden depolara taşıma (bu hiçbir gerekçe olmadan bize zorla yaptırdıkları bir işti) harcı olarak kesmişti.

Yiyecekler her zaman yetersiz ve kötüydü: kuru fasulye, patates, makarna ve cumartesi günleri haşlanmış et. Yanıbaşımızdaki Pelion tarlalarının bol mahsul vermesine ve Trikeri'nin etrafındaki deniz balıkla dolu olmasına rağmen bize nadiren sebze veriliyordu ve hiçbir zaman balık yemiyorduk. Ekmek kara, adi ve az pişmiş oluyordu. Kahvaltımız bir bardak açık, ılık ve şekersiz çay, zeytin ve çok tuzlu sardayeden oluşuyordu.

İshal olan (bu durum yazın özellikle artıyordu) kadın ve çocuklara özel yemek verilmiyordu. Domuz yağı içinde yüzen tiksinç fasulyeleri yutamayan hastalar, ancak dağ eteklerinden topladığımız bitkilerden yaptığımız çaylarla ayakta kalabiliyorlardı.

1949 Baharında Trikeri'ye geldiğimizde, 1947'de buraya ilk sürülen erkeklerin kendi paraları ile satın aldıkları boru ve pompalarla yaptıkları üç adet pompalı su kuyusu bulmuştuk. Mutfağın yanındaki

kuyuya hiçbir geçişimiz yoktu: çünkü bu kuyu özel olarak görevlilerin yemek ihtiyaçları için kullanılıyordu. Gelişimizden birkaç gün sonra hiçbir gerekçe olmadan, köydeki kuyu bize ayrılan sınırların dışında bırakılmıştı ve böylelikle içme suyu için kullanabileceğimiz tek bir kuyu kalmıştı. Diğer iki kuyunun ne pompası ne de kapağı vardı ve çürük yapraklarla dolu olan bulanık suları sadece yıkama işlerinde kullanılıyordu. En azından biraz suyumuz vardı ve dikkatli kullanarak ihtiyaçlarımızı karşılamayı başarıyorduk. Mayıs ayında 2.500 kadın daha gelince, kuyular öğlenden evvel boşalmaya başladı. 1949 Ağustos'unda sayımız 5.000'e ulaşınca, kuyular tamamen kurumuş ve pompalar tamir olmayacak şekilde bozulmuştu.

Tan ağarmadan uyanıyor ve kuyrukta ön sıralarda yer kapmak umuduyla duvar kenarlarından hayaletler gibi süzülüp gidiyorduk. Ancak ne kadar erken kalkarsak kalkalım her zaman, gece gündüz dünyanın en pahalı hazinesini (suyu) bekleyen soluk yüzlü, yarı deli kadınların oluşturduğu uzun bir kuyruk ile karşılaşıyorduk. Bir damla su için uykusuz ve aç bir halde bize tanınan bir kaç dakikalık huzurdan ve nadiren ele geçen, yalnız kalma fırsatlarından bile vazgeçebilirdik.

Bir defasında sıcak ve kuru bir yaz mevsiminde Trikeri'ye yeni görevliler getiren bir gemi gelmişti. Gemiciler kavurucu sıcak altında kuru kuyuların başında saatlerce beklediğimizi gördüler ve bize bir varil klor ve pas kokan ılık su getirdiler. Haber bütün kampta yıldırım hızıyla yayılmış ve sahil anında ellerinde boş su testileri olan kadınlarla dolmuştu. Gemicilerin hediyesini ilk tadanlar suyun ılık acılı tadından iğrenerek sarsılıyorlardı. Ancak herşeye rağmen su bulmuştuk ve tiksintimizi unutarak kaplara doldurduğumuz suyu içmiş ve gemicilere şükretmiştik.

Bizi dünyadan soyutlamak için her yola başvurmaşlardı. Radyo dinlememizi ve konusu ne olursa olsun herhangi bir politik haberi okumamızı yasaklamışlardı. Demokratik Ordu saflarında ihanet ve yenilginin kol gezdiğine dair dedikodular yayıyorlardı. Bu izolasyon yerine arada sırada kısa bir süre için de olsa bir gazete girebiliyordu. Elden ele dolaşan gazete ruhlarımızı ferahlatıyor ve bize cesaret veriyordu, ya da (haberler kötü ise) sıkıntı veriyor ve bizi tamamen üzüntüye boğuyordu.

Yazışmamız (tek iletişim yolumuz, hiçbir zaman tamamen elimizden alınmamıştı) yok denecek kadar azdı. Gönderdiğimiz posta, haftada bir, kartpostala yazılmış ve sıkı bir sansüre uğramış 19 satırdan oluşuyordu. Sadece ailemizin sağlık durumunu sorma ve onlara sağlığımızın mükemmel olduğunu ve bütün ihtiyaçlarımızın gayet iyi karşılandığını söyleme hakkımız vardı. Yakınlarımızdan, son derece ihtiyaç duyduğumuz ilaç, yiyecek, mum, giyecek kitap veya kâğıt göndermelerini istememize izin yoktu.

Yazışmamız son derece kısıtlı olmasına rağmen, komutanın atadığı sansür görevlisinin yapacak çok işi oluyordu. Fazla postaları yakarak sorunu çözmüştü: En büyük ateşler Noel ve Paskalya tatilleri sırasında yakılıyordu. Fazla postaları yakarak sorunu çözmüştü: En büyük ateşler Noel ve Paskalya tatilleri sırasında yakılıyordu. Ölüm haberi taşıyanların haricinde, uzun gecikmelerle dağıtılan gelen postanın durumu daha da beterdi. Ölüm haberi olduğunda, mektup eylemde öldürülen halkımızın veya idam edilen akraba veya arkadaşlarımızın isimlerini yüksek sesle ve neşe içinde okuyan bir görevli sayesinde bize derhal ulaştırıldı.

Kayık haftada bir defa, yakınlarımızın gönderdiği paketleri getirirdi. Bu paketlere sanki sevdiklerimizin ellerfymiş gibi dokunmak arzusuyla, büyük bir sevinç ve buruk bir umutla iskeleye doğru koşardık. Paketler yol boyunca, tüm polis karakollarında aranmış olurdu. Ancka muhafızlar onaln tekrar açar, herşeyi yere saçar kutuları, özellikle de üzerlerindeki tüm başlıklar okunmaz hale gelene kadar gazeteleri parçalarlardı. Okunacak herşeyi, özellikle de eğitim üzerine ve edebi olan herşeyi, alıkoyarlardı. Sadece zararsız dergiler, kalitesiz romanlar bize veriliyordu, o da haftalar sonra olmak kaydıyla.

Bu paketler ve sansür edilen bir kaç satır, bazen aylar boyunca dış dünya ile kurduğumuz tek ilişki oluyordu: Trikeri'nin birkaç mil ötesinde, ufukta parlayan ışıklarını görebildiğimiz dünya, gecenin çok sakin olduğu zamanlarda kalp atışları anakaradan geçerek bize ulaşan dünya. Ve biz bunları adeta bir başka gezegenin gönderdiği sinyaller gibi seyreder ve dinlerdik.

Dış dünya ile ilişkimizi sürdürdüğümüz önemli bir iletişim aracıda, arasıra Trikeri'ye gelen yeni hükümlülerdi. Onlardan 1949'un

sıkıcı haberlerini öğrenmiştik-inanılmaz kahramanlık öykülerinin yanısıra zulüm, terör ve ölüm haberleri.

Kayık motorunun sesi, kayık limana girmeden çok önce duyulabiliyordu. Her zaman öğlen vakti, güneşin taşları kavurduğu, kısa bir dinlenmeye en çok ihtiyacımızın olduğu anda gelirdi. O donuk ve beyaz sıcaklarda, başımızda güneşin yakıcı ışınlarından korunmak için taktığımız hasır şapkalarımız olmak üzere erzakları boşaltmak ve taşımak gibi yorucu bir işe başlamadan önce, gücümüzü toplamak için zeytin ağaçlarının gölgesinde sadece bir anlık dinlenerek ve deniz suyu ile alnımızı ıslatarak tepeden aşağı doğru inerdik.

En güçlü olanlarımız kayığa atlar ve çuvalları, fıçıları, sepetleri, hırdavatı (yüzlerce libre ağırlığındaki yiyecek ve inşaat malzemesini,) denize düşürme korkusundan, nefeslerini tutarak ince bir tahte üzerinden iskeleye doğru yuvarlarlardı. Diğer kadınlar iskelede bekler, erzakları alır, kumsala doğru sürüklerdi. Kumsalda bekleyenler ise malları sırtlarına yükler, depolara kadar çıkarırdı. 200 libre ağırlığındaki çuvalları taşırdık -bu 400 ile 500 kişinin yiyeceği idi.

Sırtımızda taşıyamayacağımız kadar ağır olan fıçıları, patikadan yukarıya doğru yuvarlar, denize doğru geri gelmelerini engellemek için, bütün kuvvetimizi toplayarak birbirimize yapışıp yolu kapatırdık.

Fıçıları boşaltma işini bitirir bitirmez, yüzlerce somun ekmeğin taşınmasına başlardık. Bu işi kolaylaştırmak için kumsaldan başlayıp depolara ulaşan bir sıra yapar, ekmekleri elden ele taşırdık. Fakat, buna rağmen bu iş genellikle iki saat sürerdi.

Öğleden sonra geç saatte işimizi bitirdiğimiz zaman, muhafızlar yorgun vücutlarımızdaki toz ve teri atmak için denize girmemize izin vermezlerdi. Aynen olduğumuz gibi, yorgun ve pislik içinde kafeslerimize dönmek zorundaydık.

Haftada bir kere bir yük gemisi Evia ve Pelion ormanlarından odun getirirdi. Onu boşaltmak, yiyecek malzemelerini boşaltmaktan daha zordu. Tonlarca odun geminin ambarından yukarıya taşınmak ve kumsalda boşaltılmak üzere sandallara yüklenmek zorundaydı. Kumsalda dev kütükleri parçalara ayırıp, muhafızların amansız gözetimi altında onları mutfaklara taşır, düzgün sıralar halinde istiflerdik. Bu korkunç görevi bir an önce bitirmek için inanılmaz bir süratle çalışırdık. Bize,

yardım etmeleri yasaklanan gemideki erkekler, inatçılığımız karşısında şaşkınlık ve merhamet dolu gözlerini bize dikerlerdi.

Genellikle orman yangınlarından arta kalan siyah odunlar gelirdi. İs, terli yüzümüzü, kollarımızı ve bacaklarımızı kararturdu; sadece kanlanmış ve öfkeli gözaklarımız görünürdü.

Bazen çimento torbalarını, tuğlaları ve diğer inşaat malzemelerini, ertesi gün katırlarla taşınacağını söyleyerek, tepeye çıkarmamızı engellerdi. Fakat kısa zamanda bu tür iyiliklerden korkmayı öğrenmiştik. Geceyarısına doğru kâbus gibi bağırma ve çağırmalarla uyandırılırdık ve muhafızlar kumsala gidip geride kalanların hepsini sırtlarımızda taşımamızı emrederlerdi. Aysız gecelerde bu, neredeyse imkânsız bir iş olurdu. Karanlıkta el yordamı ile yolumuz bulur, ağır yüklerimizin altında ikiye katlanmış bir halde keskin taşların üstünde sendeler, ayaklarımızı dikenli tellerle keser ve hendeklere düşerdik.

Örgülü uzun saçlarımız, yırtık eteklerimiz ve çıplak ayaklarımız, kabarmış avuçi çlerimiz, yırtık ve pis elbiseler içindeki kambur ve kaba vücutlarımız ve derin kırışıklıklarla kaplı yüzlerimiz ile garip bir mahküm cinsiydik. Ancak, teröre, yüklere, dik dağ patikalarına rağmen yüreklerimizde hep mücadele ettik-hiçbir zaman vazgeçmeden, hiçbir zaman teslim olmadan yaşamı sürdürmek üzere hep mücadele ettik. Islık çaldıklarında yürüdük, bağırdıklarında koştuk, bir hizada durduk, boşaltık, yükleme yaptık, getirdik, götürdük. Ancak kendi hayatımız için yapmak zorunda olduğumuz işlerde tükenme noktasına kadar çalışarak her zaman direndik: inşaat, temizlik, kütükleri parçalama ve mutfak işleri vb. Cezası ne kadar ağır olursa olsun, hiçbir zaman muhafızlar için birşey yapmadık. İlk başta çok öfkeleniyorlar ve bizleri hücre cezasına çarptırıyorlar, itaatsizlik nedeniyle sıkıyönetim mahkemesine sevketmekle tehdit ediyorlardı, ancak zamanla bunlardan vazgeçip kendi malzemelerini kendileri taşımaya başladılar.

1949 yazında adada beşbin kadın vardı ve Kamp Komutanlığı hâlâ bir tek tuvalet inşa etmemişti. Hayvanların seviyesine inmek istemiyorsak, gündelik hayatımızla ilgili işlerde, mümkün olduğu kadar fazla sorumluluğu üstlenmemiz gerektiğine karar verdik.

Merkezlerden çaldığımız kazma, kürek ve keskin taşlarla çevredeki arazi ve kumsalda kuyular kazıp, kamp tuvaletleri yaptık. Her cumarte-

si günü, kampın ve çevrenin genel temizliğini yapıyorduk. Kazdığımız tuvaletleri, kireç ve kumla dolduruyor ve yenilerini kazıyorduk. Fakat sıhhi koşulları yaratmak için ne yaparsak yapalım, sinekleri engelleyemiyorduk. Dışkıların üzerinden bulutlar halinde geliyorlar, çadırlarımızın, yiyeceklerimizin ve mutfak eşyalarımızın üstüne konuyorlardı. Sağlık için sarfettiğimiz bütün çabalar yetersiz kalıyordu. Yeterli su olmadığı için ağır bir çalışma gününün sonunda, terli ve tozlu vücutlarımızı bile yıkayamıyorduk. Dikenli tellerle çevrili kamp yerindeki kirli su ile banyo yapmak, çamaşırlarımızı, bulaşıklarımızı yıkamak zorunda idik ve deniz kabarıp pislikleri alıp götürdüğünde müteşşekir oluyorduk. Sonunda umutsuzluk bizleri temiz kumsalla aramızda engel oluşturan dikenli telleri parçalamaya sürükledi. Hergün bizi yaşamaya ve ölmeye mahkûm ettikleri sefaleti değiştirmek üzere yapabileceğimiz herşeyi yapmaktan ve direnmekten başka çaremiz olmadığı açıktı.

Mutfak işlerinde kullandığımız sular yazın kuruyordu. Bu durum yemek hazırlama işini en az herhangi bir iş kadar zorlaştırıyordu. Varolan bir miktar suyu korumak için, makarna ve patatesleri deniz suyunda haşlıyorduk. Tabi ki yemek yedikten bir kaç saat sonra susuzluğumuz inanılmaz boyutlara ulaşıyor ve su içme ihtiyacımız öncekinden daha fazla oluyordu.

Mutfak uzun zaman önce, erkekler tarafından inşa edilmişti. Yıkılmış ocakları ve tavandaki delikleri ile harap olmuş bir ahırı andırıyordu. Rüzgar dumanı yayıyor ve yemek pişirenleri kör ediyordu. Yağmur yağdığı zaman her yeri su basıyordu: ateşler sönüyor ve kazanlardaki çorbalar isle kaplanıyordu; odunlar ıslanıyordu ve ateşi tekrar yakmak için saatler geçmesi gerekiyordu. Gece yarısından sonraya kadar yiyecek hiçbir şey olmuyordu -açlık acısıyla hiç susmadan ağlayan, yiyecek birşeyler vermemiz için bize yalvaran çocukar için korkunç bir durumdu. Yağmur ve dumanla mücadele eden aşçılar, sıcak buhar nedeniyle yanık ve kabarcık içinde kalıyorlardı. Kolları, bacakları, yüzleri her zaman sargılıydı ve gözleri duman yüzünden hep kızarık ve nemli oluyordu. Sonraları mutfakları tahta parçaları tuğlalar ve mukavva ile tamir etmeyi başardık.

Mayıs 1949'da Trikeri yemyeşil ve çiçeklerle kaplıydı. Yağmurlu

mevsimin hemen hemen sonuydu. Çadırlarınıza alışmaya hatta onları sevmeye başlamıştık. Fakat yalnızlık ve izole edilmişlik giderek yoğunlaşıyordu. Nadiren aldığımız birkaç mektup tek haber kaynağımızdı. Ve gelen haberler kasvet dolu oluyordu ağır zayiatlar, idamlar, tutuklamalar, yenilgiler, Her posta dağıtıldında kamp ağıt ve ağlamalarla inliyordu. Herbirimiz bir dahaki geminin getireceği haberlerin endişesi ile yaşıyorduk.

Çoğu partizan ailelerinden oluşan üçüncü grup için ölüm haberleri sıradan günlük bir olay haline gelmişti. Kadınların bazıları bağırıyor, feryat ediyor, göğüslerini dövüyor, saçlarını yoluyor neredeyse ölmüş bir halde bir köşeye yığılıncaya kadar yemeyi ve içmeyi reddediyorlardı. Diğerleri kederlerini adeta çok kıymetli bir şey gibi, gizli bir cesaret kaynağı olarak saklıyorlardı. Çadırlarının önünde oturup, Demokratik Ordu'nun son silah atışlarının yankısını dinleyerek, ağıtlar fısıldayarak ve gözyaşlarını silerek kaderlerini dışa vurmamaya özen göstererek gözlerini Pelion dağlarına dikerlerdi.

Bizim grubumuzda, idamlara karşı ilk tepki kızgınlık oluyordu. Bazılarımız bu kızgınlığı içinde saklayıp, onu besleyip, sonsuza dek büyümesini sağlayarak sayesinde güç kazanırdı. Diğerleri acılarının korkunç yükü altında çöker, zayıf düşer ve intihar etmeyi düşünürdü. Karanlıkta ve sessizlik içinde sadece ölenleri, yetimleri, harap edilmiş evleri ve terkedilmiş tarlaları düşünerek, zeytin ağaçlarının altında otururlardı.

1949 yazında, iki kampın nüfusu, varlıkları hiçbir zaman resmi olarak kabul edilmeyen 235 çocuğu (bebeklikten 12 yaşa kadar) içeriyordu. Bunun anlamı bu çocukların hiç bir zaman, bizzat mahkum olarak sayılmamaları ve sonuçta onlara hiç yiyecek, sabun ve giyecek verilmemesiydi. Çocukların çoğunun bildiği tek dünya bu kamptı. Solgun, aç ve korkmuş bir halde kendilerini saran sefaletin dışında yeni bir şeyler arayarak tarlalarda ve kayalıkların üzerinde dolaşırlardı. Birçok defa sendeleyerek, hendeklere kayalıklardan aşağı düşerlerdi. Biz onları gözlerinden hiç eksik olmayan korkunç aç bakışları ile umutsuzca ağlarken kan ve pislikle kaplı bir halde bulurduk.

Yunan Kızılhaçı, solcu anababaların çocuklarına, herhangi bir şey vermeyi reddediyordu. İlk yağmurlar başladığında, ne sıcak elbesileri,

ne de uygun ayakkabıları vardı. Kızılhaç sadece, bir kere, birkaç kutu şeker, mısır gevreği ve süt tozu göndermişti. Çocuklar yaklaşık yirmi gün boyunca puding yediler. Birden bire çocukların en az yiyecek ve giyecek kadar önemli olan ve sadece bizim karşılayabileceğimiz başka ihtiyaçlarının da olduğunu farkettik. Tehlikeli yerlerde boş boş dolaşmalarını engellememiz gerekiyordu; okumayı, yazmayı, oyun oynamayı ve çocuklar gibi yaşamayı öğrenmeye ihtiyaçları vardı.

Çocukların bir Çocuk Merkezi'ne ihtiyaçları vardı; bir tane yapmaya karar verdik. Kamptan biraz uzakta bulunan bir düzlükte zeytin ağaçlarının gölgesinde kalan geniş bir alanı temizledik ve üzerine kum ve çakıltaşı serptik. Daha sonra oyuncak olabilecek herşeyi topladık ve kendimiz başka şeyler yaptık. Eksik kalanlar çocukların hayal gücüyle tamamlanmıştı. Çok geçmeden Çocuk Merkezi hazır olmuştu ve çocuklar sıcaktan ve kamp gürültüsünden uzakta zeytin koruluğunun gölgesinde mutlu saatler geçirmişti.

Çocuklar sabah 8'den öğlene kadar okumayı ve yazmayı öğreniyorlardı; şarkılar söylüyor, oyunlar oynuyor, dansediyor ve jimnastik yapıyorlardı. Bir pazar, Küçük Kırmızı Kukuleta adlı piyeslerini seyretmeye gittik. Çok güldük ve gözlerindeki dehşetin yokolduğunu ve tekrar çocukluklarına döndüklerini görüp, sevinçten ağladık. Çocuk Merkezi, yoğun yağmurlar ve soğuk bizi orayı boşaltmaya mecbur bırakana, yani sonbahara dek çalıştı.

Kamptaki yaşlı kadınların çoğu oğulları, kızları hatta torunları Demokratik Ordu'da yeralan **Andartomanes**[40]lerdi. Onları ve mücadelelerini reddetmeyi kabul etmedikleri için, hapise atılmışlardı. Bir çoğu, gelinleri ve küçük torunları ile Manastırdaki İkinci ve Üçüncü Grup'ta yaşıyorlardı. Soğuğa, açlığa cesaret ve sabırla karşı koyuyorlar, bizler için güç ve esin kaynağı oluyorlardı. Aralarında meşhur dokumacılar, büyük hikaye anlatıcıları ve şarkıcılar vardı. Birçok gece çadırların dışında oturur, hikayeler anlatır, şarkı söyler, ya da birlikte ağıt yakardık.

Sinekler, kokmuş et ve kirli suyun yol açtığı dizanteri, kampta ciddi bir sağlık tehlikesiydi. Kamp komutanı, hastalığın bulaşmış olduğu yerlerde, ilaçlama yapılması yolundaki ricalarımızı dikkate almıyor ve bizim, hastalığı kontrol altına alma çabalarımız fayda ver-

miyordu. Çocuklar ve yaşlı kadınlarda kronikleşerek son baharın sonlarına doğru kendi kendine sona erdi. Kamp Komutanı, hastaları ölüm döşeğine yatmadan, karadaki teşekkülü bir hastaneye göndermezdi. Tifüs hastalığına yakalanan bir kadın, Volos şehrine doğru yol alırken kayıkta ölmüştü - çok geç kalınmıştı.

Özellikle birçok genç kadın ve çocuk stafilokok basili ve koyun uyuzundan çok çekti. Vücutları ve yüzleri kabukla kaplanıyordu ve kötü beslenmeden dolayı, ellerinde kırmızı lekeler çıkıyordu. Birçoğu, şiddetli göz ağrısı çekti ve ışığa dayanamadıkları için günlerce karanlık köşelerde çömelip oturdular. Sinek bulutları, yaradan yaraya uçup, sonra da yiyeceklerimize ve mutfak eşyalarımıza konuyordu.

Bu hastalıkların belirtileri görülebildiğinden sebeplerini ortadan kaldırmak için, en azından birşeyler yapabiliyorduk. Fakat aynı zamanda, akciğerlerimizin derinliklerinde saklanan korkunç tüberküloz tehdidi, aramızdan bir çoğuna bulaştı. Kadınlar, kan tükürmeye başladıklarında, kamptaki koşullarda, hiçbir zaman, tedavi olmayacaklarını biliyorlardı. Kavurucu yaz sıcağı, etkileyici sonbahar ve kış rutubeti durumlarını kötüleştiriyordu. Yiyecekler o kadar kötüydü ki, asgari beslenme bile sözkonusu değildi ve hastaları sağlıklı olanlardan ayırmak üzere hiçbir şey yapılmıyordu.

İlk tıbbi muayenemizi, 1950'de Makronisos toplama kampına geri getirildiğimiz zaman olmuştuk. Ancak o zaman kilo kaybı, iştah kapanması ve kronik ateş tüberküloz belirtisi olarak teşhis edilmişti. Fakat tedavi olmadan muayene ve röntgenlerin bir faydası olmuyordu.

Kamp doktorlarının sürekli reddettikleri diğer hastalıklar ise, mide ülseri, karaciğer hastalığı, romatizma, sarı humma, depresyon ve fobilerdi. Bazıları, her ay korkunç regl sancıları çekerken, bir kısmı için regl tamamen sona ermişti. Ancak can çekişenler dışında, ağrılar ağır işlere koşulmamızı engellemiyordu.

Kendi sağlık merkezimizi düzenleyerek, hastalıklarla savaşmaya çalıştık. Barakalardan birini tamir ettik, tavan ve duvardaki delikleri kapattık, yerleri fırça ile temizledik, içini, dışını badanalıyarak, geniş muayene masaları yaptık ve kendi aramızdaki doktor ve hemşerilerden oluşan bir kadro kurduk. Doktor Mafgdaene Alexiou ve Doktor Katerina Kouskou hemşirelerle başbaşa vererek, gece gündüz umutsuzca

acıları ve yalnızlıkları dindirme mücadelesi veriyorlardı. En temel tıbbi malzemelerden bile yoksundular (steril sargı bezi, tetanoz serumu veya stafilokok ve koyun uyuzundan oluşan korkunç kaşınmaları rahatlatacak merhem.) Doktorlarımız ilaç almak ve ağır hastaların karadaki hastanelere sevkedilme izninin verilmesi için ordu doktoruna yalvarmak zorunda kalıyorlardı. O ise, bütün ilaçları kilit altında tutuyordu ve bir aspirin almak için bile, kısıtlı gelirlerimizden daha fazla para ödemek zorunda kalıyorduk (biz özel bir bakımı haketmeyen düşmanlardık.) Hayatta kalmamız bize bağlıydı.

Trikeri'de geçirdiğimiz bütün süre boyunca, sadece oniki kadın dışardaki hastanelere gönderildi. Onlar da, ileri tüberküloz, akut romatizma, belkemiği hastalığı, kanamalı ülser, menenjit ve kronik kalp hastalığı vakalarıydı.

Tıp merkezine ilave olarak, bir de diş sağlığı merkezi kurduk ve onun da kadrosu, kendi içimizden oluşturulmuştu. Kamp Komutanı diş hekimleri ile daha iyi anlaşıyordu, çünkü onlar subayların, muhafızların ve gönüllü askerlerin de diş bakımını yapıyorlardı.

Harapouli[41] adını taktığımız Çavuş Patzaras, o yaz hemen hemen her gün çeşitli idam, ihanet, yenilgi haberleri ve karada mahkemeye götürülecek kadınların listesi ile gelirdi. Bu "mahkemelerin" ölüm ya da müebbet hapis cezası anlamına geldiğni çok iyi biliyorduk, (hiç kimse, mahkemeye cezası kesinlik kazanmadan çıkarılmamıştır.) Mahkumun gitmesinden önceki gece, sabaha kadar oturur, şarkı söyler ve sohbet ederdik; onlara hediyeler verirdik; (bir eşarp bir saç kurdelası, gözlük, para; saçlarını yıkar ve tarardık;) geleceğe dair planlar yapardık. Kayık geldiğinde, hep birlikte limana yürür, patika boyunca ve kayık kaybolana dek hep birlikte şarkı söylerdik.

O anda, çoğu kez hiçbir uyarı olmazdı. Ancak muhafızlar, gece yarısı çadırlarımıza dalar, listede adı olan kadınları, eşyalarını toplamalarına, saçlarını taramalarına hatta arkadaşları ile vedalaşmalarına fırsat vermeden, ite kaka götürürlerdi. Aşağıdakiler o yaz ve sonbaharda ölüm cezasına çarptırılmıştı: Amalia Daperogla, Nina Nikolaidou, Maria Falia, Kate Petridas, Lambrini Kaplani, Eleni Mini ve Liza Kottou (Birçok kadın da müebbet hapis cezasına çarptırılmıştı).

En büyük çabalarımızdan biri de, işleri, moralimizi düzgün tut-

mak için, ihtiyacımız olan bir parça boş vakti kendimize ayırabilecek şekilde düzenlemekti. ilk elde ettiğimiz hak, yaşlıları, hastaları ve çocukları işlere sokmamak olmuştu. Bunu Kamp Komutanı ile giriştiğimiz uzun ve zorlu mücadelenin sonunda başarmıştık. Daha sonra gruplar oluşturduk ve bu gruplar işleri rotasyon usulü ile yapmaya başladı. Bu organizasyon biçimi, bize haftada üç günü kişisel etkinliklerimize ayırma fırsatı verdi: (çamaşır yıkama ve banyo yapma, çadırları ve yerleri temizleme, fareler ve sineklerle mücadele etme ya da bir süre tek başına oturma.) Doğru dürüst avlanma malzememiz olmadığından, çok nadiren balık yakalayabiliyorduk ve başarılı olduğumuz zaman, bir çocuğa veya hasta bir kadına, taze balık yedirebildiğimiz için sevinçten çıldırıyorduk.

Kurumuş çirişotlarından şilteler, yastıklar yaptık, bu otların uzun yaprakları ile şapkalar, paspaslar ve sepetler ördük. Zeytin ağacından kaşık, tabak çanaklar oyduk ve sürüklenmiş odun ve kabuklardan duvar rafları yaptık. Onlarla çadırlarımızı süslüyor, ya da isim günlerinde, Noel'de Paskalya'da ya da kutlama bahanesi uydurabildiğimiz herhangi bir fırsatta, birbirimize hediye olarak veriyorduk. Ne yaptıysak, bu ürünleri bize gelir sağlamak üzere kolayca satılabilecekleri Volos'taki dükkânlara gönderme iznini alamadık.

Gündelik yaşantımızı az ya da çok kontrol altına aldıktan sonra, herkese eğitim imkânı sağlayacak bir sistem organize etmeye başladık. Hayatında eli kalem tutmamış orta yaşlı kadınlar, okuma yazma öğrenmeye başladı. Kamptaki 230 kadın sadece ismini yazabiliyordu, 380 kadın ise hiç okum yazma bilmiyordu. Bu kadınların (başlangıçta kalem ve kâğıt olmadığı için harfleri kumda çizerek) nasıl bir arzu ve sabırla alfabeyi öğrenmeye başladıklarını görmek müthişti.

EPON'la olan politik ilişkileri nedeniyle, sürgüne gönderilen 80 liseli genç kız, Trikeri'de bazı hocalarına rastladılar ve eğitimlerine kaldıkları yerden devam ettiler. Akademik konuların yanında, stilistlik, yabancı diller, muhasebe, stenografi ve biçki dikiş de öğretiliyordu. Bütün dersler herkese açıktı. Hocalar ve öğrenciler kendi icatları olan kitap ve malzemelerle birlikte her zaman gizlilik içinde çalışıyorlardı. Örneğin bir konuda uzman olan kadınlar, küçük metinler oluşturuyorlardı, daha sonra diğerleri Kamp Komutanı'nın ofisinden

çaldığımız kâğıtlara bu metinleri çoğaltıyordu.

Liza Kottou ve Rosa İmvrioti sanat, tarih, şiir ve folklor üzerine dersler ve tartışmalar düzenlemişti. Bu konuşmaların hazırlanması ve sunulması çok riskliydi ve sürekli denetim nedeniyle, derslere devam etmek oldukça tehlikeliydi. Ancak, ellerinde işkence ve cezanın her türlüsünü zaten tatmış ve korkuya bağışıklık kazanmıştık. Öğrenme ve öğretme yolundaki çabalarımızı hiçbir zaman durdurmadık. Tarlalarda, kayalıklarda, çadırların içinde, (yasak kitap ve kâğıtlarımızı alıp, tamir ettiğimiz şeylerin, örgülerimizin veya nakışlarınmızın altına saklayarak oturabileceğimiz gözden uzak olan heryerde) toplanıyorduk.

Dans etmek ve şarkı söylemek sürgünün eziyetini hafifletmenin başka yollarıydı. Müzisyen Elli Nikolaidou, Yunanistan ve Avrupa'nın çeşitli yörelerine ait şarkı ve dans uzmanları olan diğer kadınların yardımıyla içimizden yetenekli olanları biraraya getirip muhteşem "Müzikli Geceler"i yaratmıştı. Bu gecelerde, Yunanistan ve diğer Avrupa ülkelerinin folk ve aşk şarkılarını (melodik Alman Halk şarkıları, nefis Rus şarkıları ve ninniler) dinlerdik. En çok ninnileri severdik ve çocukları okşayarak onlarla uyuturduk.

Buraya ilk sürgün edilen erkeklerin inşa ettikleri eski tiyatroda ve Çocuk Merkezi'ni kurduğumuz platoda konserler verdik. Bayram günlerinde danslarımız kampı rengarenk bir üçlü zincirle sarardı. Hepimizin sevdiği "Mavi Tuna" şarkısının koreografisi yapılmıştı ve mavi beyazlar giymiş bir grup gençkız şarkı eşliğinde dansetmişti.

Milli ve dini bayramları kutlamak için festivaller, tiyatro gösterileri, müzikaller, şiir okuma törenleri ve dünyanın değişik ülkelerinden dansların yer aldığı programlar düzenlerdik.

Kendi yaptığımız bir spor sahasında basketbol ve voleybol maçları yaptık. Bir cumartesi öğleden sonra Chios'tan Trikeri'ye yaptığımız yolculukla ilgili bir mim gösterisi yaptık —geminin ambarına nasıl tıkıştırıldığımızı, erkeklerin kampını devralıp nasıl tamir ettiğimizi, rüzgar ve yağmurla ve çöken çadırlarla nasıl mücadele ettiğimizi anlattık.

En unutulmaz gösteriler, Çocuklar'ın Tiyatrosu tarafından sergilenmişti. Birkaç hafta önce korkulu ve vahşi bir durumda olan küçük yaratıklar, onları binlerce insanın önünde hiç çekinmeden oynarken

gördüğümüzde, bizleri hem güldürdü hem ağlattı.

Kamp Komutanı, bizi tamamen engelleyemiyordu, ancak planlarımızı hayal kırıklığına uğratmak için hiçbir fırsatı kaçırmıyordu. Gerçek ya da hayali en ufak bir provokasyon bir olayın bütün hazırlıklarını iptal etmek için onlara yetiyordu. Chios'tan beri provalarını yaptığımız "Zincire Vurulmuş Prometheus"u sahneleme çabamız bunun bir örneğidir. Aramızdaki profesyonel oyuncular rol taksimini yaptılar ve oyunu yönettiler. Trikeri'ye geldiğimizde rollerimizi iyice öğrenme, kostümleri hazırlama ve sahneyi kurma çabalarımızı sürdürdük. Her şey temsil için hazırdı, Sansürcü provaları seyretmiş ve onaylamıştı. Fakat büyük günün arifesinde oyun iptal edildi. Yıkıcı olduğuna karar verilmişti. Bir daha hiç bir zaman eski Yunan trajedi ya da komedilerinden herhangi birini oynamamıza izin verilmedi.

Temmuz 1949 sonunda kampta bir komuta değişikliği oldu. Envanter alma bahanesiyle subaylar ve polisler günler boyunca yerlerimizi istila ettiler, çadırlarımızı söktüler ve atölyelerimizi dağıttılar. Kulubeleri yeniden inşa etmek-çadırlarımızı tamir edip yeniden kurmak bir haftamızı aldı.

1949 yazı özellikle sıcak ve kuraktı; deniz bile kavrulmuştu ve yüzlerimizi serinletecek kadar soğuk değildi. Yazların serin geçtiği kuzaydeki dağ köylerinden gelen manastırdaki kadınlar kalın yünlü elbiseler giyiyorlardı ve sıcaktan hepimizden çok etkileniyorlardı. Fakat yavaş yavaş hepsi serbest bırakıldı kocaları, çocukları ve torunları yakalanmış, eylemde öldürülmüş ya da idam edilmişti, dolayısıyla onları gözaltında tutmanın bir gereği kalmamıştı.

Kamu Düzeni Bakanı 1949 sonbaharında bizimle konuşmaya geldi. Ümitsiz yüzlerinden terler akan binlerce siyah eşarplı kadın alanda toplandık. Demokratik Ordu'nun tamamen yıkıldığından ve direnişin anlamsızlığından sözederken onu sessiz ve duygusuz bir şekilde durarak dinledik; daha sonra pişmanlıktan ve bağışlayıcılıktan sözetti. Sıcak ve bizim "bilge ve alicenap" sözlerine gösterdiğimiz ilgisizlik kendisini o kadar rahatsız etti ki ulusun taleplerine itaat etmezsek daha da kötü belaların başımıza geleceği uyarısıyla konuşmasını bitirmek için acele etti. Fakat o günler hâlâ ümit ve inanç günleriydi ve biz yenilgi ve ihanet konuşmalarına tamamen kapalıydık. Hemen hemen dinsel bir tut-

kuyla Demokratik Ordu'nun sonunda kazanacağına inanıyorduk.

Bir kaç gün sonra yakalanan üç partizanın, Larissa kampından Demokratik Ordu'nun yenilgisi hakkında bizimle konuşmak üzere Trikeri'ye getirileceğini duyduk. Kamp Komutanı kendi türümüzden olanlara daha çok inanacağımızı düşünmüştü: mavi elbiseli (güzel, canlı, altın çerçeveli gözlükleri olan) bir kadın ve yepyeni takım elbiselere içinde iki genç adam. Demokratik Ordu üniformasını giydiklerinden bu yana çok zaman geçmiş olamazdı.

Kadın, tanıdık yüzler arayarak ilgisiz bir dostluk havasında çadırımıza geldi. Adı Eirene idi. Üniversite günlerinden tanıdığı birinin yanına giderek teslim olmanın, derslerine, yaşama döneminin ne kadar akıllıca olduğundan söz etmeye başladı. Sınıf arkadaşı, onun ilgili ses tonu, gözyaşları, dostça yaklaşımına hiç karşılık vermeden dinledi.

Subaylar, onun kişisel temelde bizi ikna edemeyeceğini anlayarak, bir konuşma hazırlanmasını istediler ve bizi manastırın avlusunda topladılar.

Eirene, bu tür şeyler için yapılmış bir kürsüde durdu ve düşünceli, çekingen bir ifadeyle bize baktı. "Sürgünde gerçekten lüks bir hayat yaşıyorsunuz," diye başladı, "hala çarpışan partizanların dayanılmaz acılarıyla karşılaştırıldığında, tabii ki." Kendi haklı çıkarmaya çalışıyordu. Söylediğine göre çok mücadele etmişti ve yanlış yolda devam etmenin anlamsızlığını kavradığında herşeyi bırakmıştı, silahını teslim etmiş ve ülkesinin affına sığınmıştı. Eğitimi nedeniyle, Demokratik Ordu'da yüksek bir mevkide bulunduğunu ve saflarda gerçekten neler olduğunu iyi bildiğini söyledi; liderlerin bencilliği, savaşan adamların sefil koşulları, çaresizlikleri, devam etme konusundaki isteksizlikleri. Söylediğine göre bütün malzemeler Balkan ülkelerinden geliyordu.

"Çizmelerim Bulgaristan'dan, silahım Rusya'dan, yediğim konserveler Sırbistan'dan"(bütün bunlar Demokratik Ordu'nun bu ülkelerin ajanı olduğunu ve Yunanistan'ı onlara teslim etme hedefini taşıdığını kanıtlamak için söyleniyordu.) Fakat bütün konuşma boyunca Eirene'nin altın çerçeveli gözlüklerinin ardındaki gözleri, çekingen ifadesi ve çatallaşan sesi bunların hiç birine inanmamamız için bize yalvarıyordu.

Ertesi sabah, yine manastır avlusunda toplanmamız emredildi. Eirene ile birlikte gelen adamlardan biri olan konuşmacı, uzun, yıllar partizanlık ve sol kanat politik eylemciliği yapmıştı. Birçok defa tutuklanmış ve hapsedilmiş, birçok defa çeşitli kamplardan ve hapishanelerden kaçmıştı. Birkaçay önce şiddetli bir çarpışmada yeniden ele geçrilimş, Makronisos'a gönderilmiş ve nihayet tamamen tükenene kadar işkenceye çekilmişti. Yüzü tüysüz ve buruşuk, vücudu büzülmüş ve ifadesi duygusuzdu. Fakat sesi sakin ve düzgündü. Eski bir parti üyesi olarak isimleri ve olguları iyi biliyordu. Bir yoldaş, bir silah arkadaşı olarak konuşuyordu. Fakat biz aldanmadık; sözleri artık bizim için palavralardan ibaretti. Demokratik Ordu'nun adını her kirletişinde bağırıyor, sözünü kesiyor, ıslık çalıyor ve "utan, utan, yoldaş," diye sesleniyorduk.

"Siz de ışığı göreceksiniz ve benim gibi imzalayacaksınız," dedi, soğuk bir kahkahayla.

"Hayır, biz imzalamayacağız; senin kadar alçalmayacağız," diye bağırdı gerilerden bir kadın. Birkaç dakikalık bir sessizlik oldu sonra yine güldü— soğuk, kara bir gülüş. O zaman bu zayıf, çirken ve zavallı bedenin ardında şimdi bize yönelmiş olan çok büyük bir güç nefret deposu gizli olduğunu anladık. Bu solgun, tüysüz ve alaylı yüzün yakın bir gelecekte kaderimizin tam kontrolünü eline alacağını henüz bilmiyorduk.

Güneş adayı kavuruyordu. Çadırlarımıza koştuk, uzun konuşmadan kurtulduğumuz için rahatlayarak, onun çirkin, tüysüz yüzü ve zayıf vücuduyla dalga geçmeye başladık. Eteklerimiz bir renk ırmağı olşuturmuştu ve eşarplarımız parlak yaz öğleden sonrasında dalgalanıyordu. Çok kalabalıktık, neredeyse üç bin kişi. Hafif rüzgar şarkımızı aldı ve manastır duvarlarına fırlattı; parmaklıklı pencereyi aşarak Christos'un sinirlerine dokundu. Ona hakaret etmemizi pahalıya ödeyeceğimiz günün geleceğine ant içti. Ve ödedik.

Birkaç gün sonra üç partizan gitti. Çabaları sonuç vermemişti. Bir süre yalnız bırakıldık ve Epiros'tan şarkı ve danslara ve oradaki pastoral yaşamın ilham ettiği skeçlere ayrılmış bir festival için düzenlenen Pazar gösterimizin provalarıyla meşgul olmaya başladık.

Eylül başında, bir gemi bize eski bir politikacının oğlunu getirdi.

Bir jiple geldi, bu adadaki ilk arabaydı. İkiyüzlü aristokratik bir tipti iyi beslenmiş, sarışın, sanki hiç güneş ışığı görmemiş gibi açık tenli biri. Biz geçerken, manastır kapısında duruyor ve bizi sinirlendiren bir merak ve kabalıkla bize bakıyordu. Yanında eski EAM üyesi olan karamsar ifadeli bir genç adam vardı. Söylemek zorunda bırakıldığı yalanlarla tükenmiş görünüyordu ve şimdiye kadar karşılaştığımız en az ikna edici konuşmacılardan biriydi. Ne kadar uğraşırsa uğraşsın utancını ve kederini saklayamıyordu; onu anlıyorduk ve onun için keder ve acı duyuyorduk. Uzun ve ağır işkencelerden geçirilmiş olduğunu anlıyorduk. Daha sonra kadınlardan bazılarına, ayaklarının tabanlarındaki derin falaka izlerini göstermişti.

İlk sonbahar yağmurları çadırlarımızın sular içinde kalmasına neden oldu, basketbol sahalarını kullanılmaz hale getirdi ve Çocuk Merkezi'ni çamur içinde bıraktı. Her çadırın içine küçük bir ocak yaptık ve ateşi tutuşturmak için dallar, çam kozalakları toplamaya başladık. Günler puslanıyor ve kısalıyor, geceler uzuyor ve korkunçlaşıyordu. Zamanımız ıslah edilmiş partizanların konuşmalarıyla ve korolarla dolduruluyor, kişisel etkinlikler ya da araştırma ve öğrenme için bize zaman kalmıyordu. Lambalarımıza koyacak gazımız olmadığı için, akşamları karanlıkta sakin sakin konuşup şarkı söyleyerek oturuyorduk. Herşey, sert bir kışın habercisi görünümünde idi.

Pek çok kadını kaybettik. İlk yağmurlar ve soğukla birlikte bir imzalama furyası başladı. Ağustos 1949'da Trikeri'deki 5.500 kadından sadece yarısı kaldı. partizan ailelerinin yerleştiği manastır çevresindeki çadırların çoğu boştu. Bayraklarla süslü kocaman mavi bir kayık "temizlenmiş Yunan kızlarını" Yunanistan'ın bağrına geri götürmek üzere geldi. Manastır çevresinde kalan birkaç kadın bizim kamp yerimizin yakınına taşındı. Birlikte, önümüzdeki ayların fırtınalarına ve sellerine karşı hazırlandık.

Çeşitli ada kamplarına ve anakaradaki hapisanelerle kapatılan erkeklerin hemen hepsi Makronisos'a götürüldü. Onlardan nadiren aldığımız mektuplar tuhaf ve şartıyıcıydı, zarflar anlayamadığımız kısaltmalarla damgalanmıştı. Orada neler olduğunu anlamaya çalıştık. Uzun bir süredir tanıdığımız, güçlüklükleri ve bağlılıklarına hayran olduğumuz adamlar boyun eğmiş ve Makronisos'ta imza atmayı kabul

etmişti. Orada korkunç şeylerin olduğunu yavaş yavaş anlıyorduk- ama ne?

Kasım ortasında hava ağır bir korku ve belirsizlikle doluydu. Muhafızlar ve polisler eşyalarını topluyorlar, açık bir şekilde Trikeri'den ayrılmaya hazırlanıyorlardı. Birçok dedikodu dolaşıyordu: yer değiştirme, mahkemeler, Kamp Komutanlığı'nda, hükümette değişiklikler. Belirsizlik bizi avucunun içine almıştı. Ne olacaktı? Bizi nereye götüreceklerdi?

Kasım 1949'dan itibaren hayatımız köklü bir şekilde değişti. Kamp komutanlığı polisin elinden, solla uzun süren şiddetli çatışmasını nihayet kazanarak bütün muhalefet izlerini silmeye karar veren orduya geçmişti. Trikeri'nin pişmanlık getirmeyen kadınlarının rehabilitasyonu, Makrionisos Rehabilitasyon Organizasyonu tarafından devralınmıştı. Henüz oraya gitmemiş olsak da artık bu kampın sorumluluğu altına girmiştik. Ordu komutanı yeni rejimin kurallarını ve düzenlemelerini açıklamak kosunuda hiç zaman kaybetmedi. Her yerde kısıtlamalar vardı: mektuplar, para havaleleri ve paketler yasaktı: zeytin korularına gitmemiz yasaktı, temiz sularda yüzmemiz yasaktı.... yasak .... yasak... yasak. Yeni komutan kara cahil ve kibirliydi. Kendi deyimiyle "geniş yürekli, fakat sert galip" havasıyla elinde bir kırkbaç sallayıp, caka satarak dolaşıp durmasıyla aptal bir görünüm arzediyordu. Ona hemen "Cin fikirli" ve "Yasaklıyorum" gibi takma adlar verdik.

Başlangıçta kurallarına harfiyen uyuluyordu. Fakat kısa bir süre sonra sertlik görünümünün bir gösterişten ibaret olduğunu anladık. Çizgisini sürdürmeye muktedir olmadığını anlayarak kurallarını kaale almamaya başladık. İlk olarak hastaları yoklamaya sürüklemekten vazgeçtik. Daha sonra mektuplarımızın verilmesini talep ettik. Mantar ve yabani sebze toplamak için zeytin korularına gitmeye yeniden başladık, banyo yapmak ve çamaşır yıkamak için, temiz sahile inmemize izin verilmesini istedik. Hakkından gelemediğimiz tek kural ışıkların söndürülmesiydi. Saat tam 8:30'da "cin fikirli" bütün ışıkların söndürüldüğünden emin olmak için muhafızlarını gönderiyordu. Askerler ve bazen de "cin fikirli"nin kendisi, biz yokken çadırlarımızı aramak için geliyordu. Bir keresinde, kişisel günlük ve şiirleri içeren bir not defteri buldular. Bunun sonucu olarak bütün kitaplarımız, yazı malze-

melerimiz ve elyazmalarımız yakıldı.

Komutan "cin fikirli" uzun süre bizle kalamadı. Bütün üzüntülerimize rağmen altın çerçeveli gözlükleri ve kendisini bir İngilize benzeten ilgisiz ve sıkıntılı bir ifadesi olan uzun ince Komutan Margiotis'e yerini bırakarak gitti. Yeni Komutana Scobie[42] adını taktık. Larissa askeri mahkemesinin hakimlerinden biri olarak, kaç tane yoldaşımızı ölüme mahkum ettiğini öğrenince onun tam bir tiran[43] olacağını anladık. "Yeni Düzen"in kurallarını harfiyen uygulayan bir fanatikti. Ondan çok korkan muhafızlar, belirlenen programların en ufak bir sapma olmadan uygulanmasına uğraşıyorlardı.

Kırışık, solgun ve tüysüz yeni bir yüz kamp karargahında görünmeye başladı (eski dostumuz ve yoldaşımız Christos.) Larissa'daki Genel Karargah ona tamamen güveniyordu. Değerini kanıtlamıştı ve onlar da bizimle ilgilenmesi için onu serbest bırakmışlardı. Komutan, subaylar ve askerler onun bizi yıkmaya, kendi düzeyine indirmeye ve aşağılamaya yönelik sabitfikirli isteğinin araçlarından ibarettiler.

1949 kışı o kadar sert geçti ki, kayıklar artık küçük koya yanaşamıyorlardı. Biraz daha korunaklı olmakla beraber, daha sert, dik ve kaygan kayalıklarıyla geçit vermeyen batı kıyısından dolaşıyorlardı. Boşaltma ve eşyaları taşıma işi her zamankinden daha zor ve tehlikeliydi. Teselya'dan gelen buzlu rüzgarlar denizi dövüyor, büyük çadırlarımızı yere fırlatıyor ve mutfaklarımızı sel basmasına sebep oluyordu.

Yaşamlarımız kıskaca alınmıştı. Artık kendimizi politik tutuklular olarak değil gerçek mahkumlar ya da savaş esirleri gibi hissediyorduk. Karargah bizi Demokratik Ordu'nun tamamen yenildiğine inandırma çabalarını arttırmıştı. Partizanlar, genellikle kadınlar, bize saflardaki moral bozukluğundan ve örgütsüzlükten sözetmek için hergün konuşmaya getiriliyordu. Demokratik Ordu liderlerinin sınırdan kaçmalarını kolaylaştırmak için yaralıları nasıl öldürdükerini ya da terkettiklerini anlatıyorlardı. Demokratik Ordu liderlerinin Yunanistan'ı Bulgarlara teslim etmek için gizli anlaşmalar yaptıklarını kanıtlamaya çalışıyorlardı. Bu iftiralara her zamanki gibi öfke ve kızgınlıkla karşılık veriyorduk. Fakat bazen zehirli sözleri kalbimizi yaralıyor ve soğuk

açlık ve korkudan ölmenin eşiğine gelene kadar sessiz sessiz dinliyorduk.

14 Aralık'ta bir generalin ve Larissa iskoposunun ziyareti için taç yapmak üzere sakız ağacı ve çam dalları kesmemiz emredildi. Reddettik. Ertesi sabah erkenden manastıra yürüdük; öğlene kadar bir bardak çay içimden orada karın altında beklememiz gerekiyordu. İmzalamış olan kadınlar, kendilerine talimatlar ve tehditler yağdıran subaylar ve gönüllü askerlerle birlikte avludaydılar. Nerede olurlarsa olsunlar kadınların her zaman gözetim altında olduklarını anlamalarını istiyorlardı; hükümet her zaman ne yaptıklarını, ne söylediklerini, ne düşündüklerini bilecekti. En ufak bir "anti-milliyetçi" duygu ifade ettiklerinde kampa geri götürüleceklerini ve öncekinden daha sert bir muameleye maruz bırakılacaklarını onlara hatırlatamak istiyorlardı. Daha sonra askerler gelen büyük adamları alkışlamalarını emrettiler. Zavallı, panik içindeki yaratıkları alkışladılar ve çılgınca bağırdılar: "yaşasın Ordu, yaşasın Kral." Bu cehennemden kurtulmanın pahalı karşılığını ödemeye başlamışlardı bile.

İlk olarak piskopos alışkın olduğumuz gösterişçi uysallık tarzında konuştu:

> Sevgili kızkardeşlerim. Buraya ulusun temsilcileri olarak geldik. Evlerinizden koparılıp bu sürgün adasında yaşamak zorunda kaldığınız için ne kadar acı çektiğinizi görüyoruz. Bu size yakışmıyor kızkardeşlerim. Ülkenizin size ihtiyacı var ve siz ona dönmelisiniz. İnandığınız ideallerin yanlış, olduğu kanıtlandı- bu Ütopya. Tek gerçek Yunan Ulusu ve İsanın yardımıyla barbarları yenen Ulusal Ordu'dur.
>
> Rusya'daki durumu çok iyi biliyoruz. Oradaki halkın sefaleti hayal gücünün ötesindedir. Dinleri ve aileleri kayboldu, aç ve perişan bir halde sokaklarda dolaşıyorlar. Neden? Çünkü eşitlik istediler. Böyle bir şey yok, kızkardeşlerim. Çevrenize, doğal dünyaya, kendinize bakın: Eşitlik hakkındaki bu tuhaf düşünceleri bırakın ve İsa'ya dönün.

İkinci olarak Christos, kulaklarımızı tırmalayan bir sesle konuştu:

Aranızdaki ajitatörler ve demagoglar sürgününüzü uzatan kişilerdir. Fakat zamanları kısıtlı. Kısa bir süre sonra yeryüzünden silinecekler. Kiminle uğraştığımızı çok iyi biliyoruz. Onlar profesyonel öğrenciler, işsiz sahte sanatçılar, entellektüellerdir. Şunu anlayın: Dünyayı çökertebilecekleri zaman geçti. İhanetinizi kanınızla ödeyeceksiniz.

Kar saçlarımızı ve omuzlarımızı kapladı. Konuşmaların sona ermesi, buz tutmuş ayaklarımızı hareket ettirebilmek ve donmuş kan dolaşımımızı düzene sokmak için dua ediyorduk. Fakat Christos susar susmaz general konuşmaya başladı. Sesi küçümseyiciydi, sırtlanı anımsatıyordu. Söylediklerinden çok, ağzını açışı bize soğuğu unutturdu ve korkuyla titremeye başladık. Yaşlı bir kurdun burnuna sahipti. Sarkık dudakları keskin sarı dişlerinin üzerinde asılı duruyor, ağzından fışkıran köpükler yüzümüze geliyordu. Ne söyleyeceğini konuşmaya başlamadan önce biliyorduk: suçlamalar, iftiralar, tehditler.

Bu yırtıcı hayvanın önünde gözümüzü bile kırpmaya cesaret edemeden hazırolda duruyorduk. Gözlerimiz bütün duygulardan arınmış mermerlere benziyordu. Ölümcül soğuk ve sessizlik hüküm sürüyordu. Askerler huzursuzdu, bizi oracıkta öldürme emrini alıp almayacaklarını merak ederek şaşkınlık ve korku okunan gözlerle bakıyorlardı. Tripoli belediye başkanı yüzündeki nazik ifadeyle kürsüye çıktığında rahatladılar. Onu ve yüzünde kısa bir tül olanı kahverengi saçlı hoş tombul bir kadın olan karısını görünce biz de rahat bir nefes aldık. Onun hafif, ilgisiz sesini duyunca gözkapaklarımız hareket etti ve kanımız çözüldü. "Dinleyin kızlar", diye başladı "ulusumuzun bir temsilcisi olarak sizi kalbinizin sesini dinlemeye davet etmek için buraya geldim. İtaat etmezseniz kuşkusuz daha sert tedbirler almak zorunda kalacağız." Sanki yeni bir şey hatırlamış gibi boş gözlerle bize baktı ve devam etti, "Dinleyin kızlar, öleceksiniz".

Uzun konuşma saatlerinden sonra, bütün konuşmacılar ölmemiz gerektiği sonucuna vardıktan sonra psikopos yine kürsüye geldi ve bu kez büyük bir alçak gönüllülük ve acıma gösterisiyle titreyen bir sesle ilave etti: "Sizinle böyle zalim bir dille konuşmak zorunda olmamızdan keder duyuyorum kızkardeşlerim, fakat bu tek yol gibi görünüyor. Pişmanlığınızı ifade edin kızkardeşlerim. Aziz ülkenizin bağrına dönün ve doğruya kavuşun."

Konuşmalar bittiğinde neredeyse akşam karanlığı çökmüştü. Mutfaklar karanlıktı; üşümüş ve aç çocuklar bekliyorlardı. Çorba için su almaya koştuk ve ateşleri yaktık. Yemeğe otururken bir grup asker çadırımıza daldı ve bir listeden (hepsi doktor, öğretmen ve örgütçü olan) kırk kadının adını okudular. Hiçbir açıklama yapmadan onları aldılar ve manastırın bodrumuna kapattılar.

16 Aralık'ta istisnasız (hastalar, yaşlılar ve çocuklar da dahil olmak üzere) herkesin gündoğmadan yoklama için toplanmasını emrettiler. bizi beklediğini bildiğimiz uzun, soğuk sabaha dayanmak için bulabildiğimiz şeyleri yemek üzere mutfağa gittiğimizde ahçılar hâlâ uyuyorlardı. Altı olmadan manastıra yürümeye başladık. Ne olacağını bilmeden buzlu sisin ardından elele tutuşarak birbirimize sokularak yürüyorduk. Titreyen hasta kadınların sedyelerini avlunun ortasına koyduk ve bedenlerimizi onları buz gibi rüzgardan koruyacak kalkan gibi kullanarak onların etrafında durduk.

Kapının yanında birkaç gün önce götürülüp bodruma kapatılan kadınlar doruyordu. Üşümüş ve aç görünüyorlardı. Taşıdığımız herşeyi onlara atmaya başladık (ekmek, su mataraları, ceketler.) Muhafızlar farketmemiş göründüler. Ne olduğunu anlamak için onlara doğru koştuk. Komutan ortaya çıktı ve kan dondurucu sesi bizi eski yerimize döndürdü. Küçük kürsüye tırmandı ve sürekli duyduğumuz lafları yüzümüze haykırmaya başladı:

> Bugünden itibaren hayatınız tamamen değişecek. Ülkemize yaptıklarınızı pahalıya ödeyeceksiniz. Ordu size karşı savaş ilan etti. Burada keyfiniz yerinde. Şişmanladınız. Yasalarımızla alay edip caka satarak ortalıkta dolaşıyorsunuz. Şu andan itibaren aç ve sussuz alaylarınıza devam edeceksiniz. Sizi bitkinlikten öldüreceğiz, delirteceğiz, tamamen yokedeceğiz. Yarın sabah portatif yatakları, şilteleri tabak çanakları, fenerleri, mangalları ve ocakları geri vereceksiniz. Hastalar ve çocuklar için özel yemek yok. Mektuplar, paketler para hepsi yasak. Bugünden itibaren aileleriniz sizi unutsa daha iyi olur. Her sabah yoklama için burada olacaksınız. Rezil ettiğiniz Yunan bayrağı göndere çekilirken yağmurda ya da karda hazırolda bekleyeceksiniz.

Acı, öfke ve korkuyla dolu, eski bir trajededeki dilsiz bir koro gibi sallanıyorduk. Kısa derin nefeslerle buzlu havayı soluyorduk.

"Bırakalım portatif yatakları alsınlar," diye düşündük, "hiç önemli değil. Çam ve sakız ağacı dalları üzerinde uyuruz. Sadece fasulye çorbası yeriz, daha az ekmeğimiz olur ama hayatta kalırız. Ailelerimizden ve arkadaşlarımızdan gelen mektuplar bile olmadan yaşayabiliriz.

Hiçbir şey, sevgi bile olmadan yaşayabiliriz. Bu da geçecek, bunun da üstesinden geleceğiz." Birbirimize sokularak tepeden aşağı indik. Yol kaygandı ve hendekler buz doluydu. Fakat kaybedecek zamanımız yoktu. Birkaç dakika içinde dağın yamacındaydık, çalılar kestik, kağıtlar, kartonlar, yatak olarak iş görecek ne bulduysak topladık. Hayatta kalmaya kararlıydık.

Sabah portatif yatakları manastıra götürdük fakat şilteleri alıkoyduk. Soğuktan ölmeye niyetimiz yoktu. Askerler portatif yatakları bodrumdaki bir hücreye kilitlediler.

Bir kadın partizanlar grubu avluda bekliyordu. Üniformaları pis ve yırtıktı, çıplak ayakları mavi ve şişmişti. Bize Demokratik Ordu'nun işlediği "hatalar"ı ve "suçlar"ı anlatmaları için Christos tarafından Larissa'dan getirilmişlerdi. Dokunaklı, durgun bir sesle Ulusal Ordu ve bayrak için bestesi bozuk marşlar söylemeye başladılar. Sonra bir düzine kadarı hazırlanmış konuşmalarını sırayla okdu. Telaffuz etmekte güçlük çekiyorlardı ve kendi sözlerinin bilinçinde değilmiş gibi görünüyorlardı. Vücutları titriyor, insanüstü bir çabayla ayakta duruyorlardı. Bu kadınların birçoğu ölüme mahkum edilmişti.

Aramızdan alınan kırk kadın uykusuz, aç ve dayaktan tükenmiş bir halde hâlâ bodrumda tutuluyordu. 17 Aralık'ta beşi (hepsi öğretmen) limana götürüldü. Ne olduğunu anlama umuduyla rıhtıma koştuk. Bir kayığa bindirildiklerini gördük. Yapabildiğimiz tek şey giyecek, yiyecek ve ilaç bohçalarını onlara atmak oldu. Rosa Imvrioti ellerini bir cesaret selam işaretiyle havaya kaldırdı. Gülümsedik ve onlara el salladık fakat kalbimiz kötü hislerle sıkışıyordu. Trikeri kampının bozulmaya başlandığı anlaşılıyordu.

Yoklamada, gördüğümüz eğitime göre üç gruba ayrıldık: ilkokul, lise, üniversite mezunları. En tehlikeli olduğu düşünülen en iyi eğitimlilerin kapatıldığı Larissa'ya gönderilebileceğimizi düşündük.

24 Aralık 1949 diğer günler gibi başladı - heryerde nefret ve sefalet vardı. Karla kaplanmış zeytin ağaçları tuhaf Noel ağaçlarına ben-

ziyorlardı. Kayığın rıhtıma yanaşmayı başaramayarak burnunu yakınında dalgalarla boğuştuğunu gördük. Rüzgar ve deniz karşısında uzun bir mücadele verdikten sonra sağa dönmeyi ve Üçüncü Grubun yakınındaki limana yanaşmayı başardı. Muhafızların bugün yumuşak olabilecekleri ve bize yollanan mektup ve paketleri almamıza izin vereceklerini umut ederek boşaltmaya koştuk. İlkönce Noel yemeğimizi indirdik (kuru balık, soğan incir ve siyah ekmek,) hepsi deniz suyuyla ıslanmıştı. Keskin bir düdük sesi, uzanmış titreyen ellerimize Noel mektuplarını ve paketlerini atmak üzere olan kaptanı durdu. Noel Arifesi bize teslim edilmeyen mektuplar, kitaplar ve dergilerle yakılan ateşlerle aydınlatıldı. Buna rağmen, Noel Günü sevdiklerimizin resimlerini koyduğumuz sandıkların üstüne işli örgülerimizi yaydık. Çam ve sakız ağacı dallarından çelenkler yaptık ve onları çadırların üstüne astık, saçlarımızı yıkadık, temiz giysilerimizi giydik ve dikenli tellerin dışında Noel ilahileri söylemeye cesaret ettik.

Noelden birkaç gün sonra kampın kuzey kıyısında üç büyük çadır kuruldu. Tehlikeli entellektüeller olarak görülen yüz kadın oraya kapatıldı. Çadırların çevresindeki uzun dikenli tel sadece onbeş ayaklık bir alan bırakıyordu ve kadınlar orada günde yarım saat dolaşabiliyorlardı. Muhafızlar her hareketlerini gözlüyorlardı. Bu kafesin içinde tuvalet yoktu ve kadınlar her dışarı çıkmak istediklerinde izin vermeleri için muhafızlara yalvarmak zorundaydılar. Muhafızlar onları yoklamaya götürüp getiriyorlardı. Kuyulara gitmelerine ve kayığın boşaltılmasına katılmalarına bile izin verilmiyordu. Kaba tuvaletler ve mutfak, kafesin içine inşa edildiğinde yalıtılmaları tamamlanmıştı.

Her zamankinden daha az yiyeceğimiz vardı. Muhafızlar kendi ocaklarımızı ve yemek yapmak için gerekli olan araç gereçlerimizi götürdüklerinden, fasulye çorbamızı hazırlamak üzere epey uzakta olan terkedilmiş kampın mutfağına gitmek zorundaydık. Birçok defa buzda kayıyor ve zaten az olan yiyeceğimizin çoğunu kaybediyorduk. Yemeye başlayabildiğimiz zaman geriye kalan, buz gibi olmuş ve kalın bir domuz yağı tabakasıyla kaplanmış bir şey oluyordu. Yağ, tuz, kibrit ve gaz için paramız yoktu. Tüberkülozlu kadınlar doğru dürüst yiyecek, ilaç ya da yatak olmadığı için eriyip gidiyorlardı; ülser hastaları fasülye suyu, kuru ekmek ve bazen igrenç domuz yağıyla pişirilmiş makarna ve kaynamış patates yiyorlardı. Solgun, her zaman aç ve üşümüş olan

çocuklar kıyıda köşede çömeliyorlar ve buraya gelmeden önce çok sevdikleri karla oynamak için en ufak bir istek duymuyorlardı. Geceleri soğuk çadırlarda kara gölgeler gibi ışıksız oturuyorduk. Botlarımız yağmurda ve karda mahvolmuştu her adım bir dayanıklılık denemesi oluyordu. Haber alamadan ve göndermeden, dünya, ailelerimiz ve hatta kendimiz için ölü olarak zindanda yaşıyorduk.

Fakat bazılarımız yeni yılı kutlamaya cesaret etti. Katina Sifinaki'yi kırmızı beyaz giydirdik, bir torbaya eski mektupları doldurduk ve onları dağıtarak, yeni yıl şarkıları söyleyerek kampı dolaştık. (Gönüllüler ve muhafızlar diğer taraftan, gülümseyerek bakıyorlardı.) Komutan yeni yıl kutlaması için Volos'a gitmişti. Daha sonra, Sevimli Sanata Claus ve onun arkadaşları yalıtılmış kadınların kafesine girdiler, bütün ada, şarkılar ve kahkahalarla çınladı.

Parzitanların aileleri gittiği zaman, muhafızlar emirler'ini yerine getiren uşaklarını kaybetmiş oldular. Onların yerine bizi kullanmak istediler ve ilk çadır sırasındaki kadınların kendilerinin günlük işlerini yapmalarını emrettiler. Kadınlar reddettiler ve çadırlarının kapısını içerden bağlayarak dışarı çıkmadılar. Muhafızlar çadırları yırttılar ve kadınları bir açık hava tevkif alanına götürdüler. Kar yağıyordu, rüzgar binlerce kuyruğu olan bir kırbaç gibi iniyordu. Çadırlarımızdan kadınların kan dolaşımını sağlamak için sıçrayıp durduklarını duyuyorduk. Onlara doğru süründük ve muhafızlar yakındaki bir çadırda rakı içerken çitin üzerinden onlara battaniye ve ekmek attık. Çadırlarımıza geri giderken muhafızlar bizi farkettiler, etrafımızı çevirdiler ve bizi de kafese koydular. Fakat biz komutana götürülmeyi talep ederek haykırmaya başladık. Sonunda bizi susturamayacaklarını anlayan muhafızlar bizi büroya götürdüler. Bütün cesaretimizi toplayarak korkunç Margiotis'in karşısına çıktık. "Hasta ve çok yorgunuz", dedik. "Muhafızlar için su ya da başka birşey taşımayacağız." Tehdit ve taciz edildik fakat ısrarlıydık. Esir tüccarlarına asla hizmet etmedik.

Ocak 1950 başında yakında Makronisos'a götürüleceğimize dair dedikodular dolaşmaya başladı. İnanmadık. Bu adanın adını duymak bile korkudan titrememize yolaçıyordu. Fakat dedikodular Christos tarafından doğrulandı. Elinde bir deste gazeteyle manastırın kemerli sundurmasına geldi, hareketleri telaşlı, ifadesi şaşkındı. Bizi karda uzun

süre tutmaya niyetliydi. Nihayet bize "acıyarak" baktı, içini çekti ve konuşmaya başladı (önce çekingen sonra küstah,) onun da tarzı buydu:

> Makronisos'a gittiğinizde buradaki hayatınızın ne kadar iyi olduğunu anlayacaksınız ama geç olacak. Orada uymak zorunda olacağınız bazı koşullardan söz etmek istiyorum. Bu son çabamın adlarınızı son anda bile olsa temize çıkarmanız için sizi ikna edeceğini umuyorum. Öğütlerimi Makronisos'ta hatırlayacaksınız ama çok geç olacak. Orada sizden daha çok şey talep edilecek. Orada birçok uzlaşma yapmak zorunda kalacaksınız, çalışma sonsuz ve son derece yıpratıcı olacak.
>
> Son defa tekrar ediyorum, mücadeleniz, bir zamanlar benimde verdiğim yıllarca yaşamımın amacı olan mücadeleniz artık bitmiştir. Makronisos'ta nelerle karşılaşacağınızı çok iyi biliyorum. Orada size imza attıracaklar. ve bunu memnuniyetle yapacaksınız. Kuşkusuz sonuna (ölüme) kadar gitmezseniz. Ölürseniz benim bile hayranlığıma layık kahramanlar olacaksınız. Fakat yenileceğinizi biliyorum.

Bir daha onu görmedik. İşi bitmişti. Bizi büyük Makronisos deneyimi için hazırlamıştı.

20 Ocak 1950'de MRO (Makronisos Rehabilitasyon Organizasyonu) komitesi, Albay Anagonstopoulos başkanlığında Trikeri'ye geldi. Christos'un son konuşmasından sonra kadınlar büroya akıp imzalamaya başladılar. Bunlar son kalan partizan aileleriydi ve ordunun acımasız ellerinde yalnız kalan bizler için yokluklarının ne anlama geldiğini bildiklerinden kendilerini utanmış ve kötü hissederek gittiler. Fakat biz buradan gittikleri için memnunduk ve onlara iyi dileklerde bulunduk. Kocaları, oğulları ve kızları öldürülmüş, evleri yakılmıştı. Yeni baştan, sürgünlerini paylaşan küçük çocuklarından başka bir şeyleri olmadan, başlamak için köylerine geri döndüler.

Yer değiştirmeden önce mümkün olduğunca çok imza toplamak için nihai bir çabaya girişen yeni komutan Makronisos'ta bizi bekleyen işkencelerin ayrıntılı tariflerini vererek saatler harcadı. Fakat biz sonuna (ölüme) kadar gitmeye kararlıydık. Onu daha fazla dinlemedik. Son bir toplantıda, başarısızlığının farkına vararak cümlenin ortasında durdu ve soğuk bir nefretle bize baktı. Biz de ona baktık ve bekledik. "Şimdi dans edecekseniz," diye bağırdı ve paltolarımızı, ceketlerimizi, ayakkabılarımızı ve çoraplarımızı çıkarmamazı emretti. "Kilisenin

çevresinde dolaşın ve müziğin ritmine uyun," diye bağırdı kırbacıyla soğuk havayı yararak. Artık ayakta duramaz hale gelene kadar Meryem kilisesinin etrafında döndük, döndük. Ayaklarımız, donmuş, kafamız sersemlemiş bir halde dişlerimizi sıkarak koşup durduk. Uzun bir zaman sonra hakaretler ve tehditler yağdırmaktan yorgun düştü. Kayıtsızlığımız onu çileden çıkarmıştı, ağzından köpükler saçıyordu. Yeni emirler yağdırdı. "çadırları sökün, kazanları sahile taşıyın, dikenli teli toplayın ve herşeyi limana taşıyın." Tabiiki ona "Dansaden Efendi" adını taktık.

Batı kıyısında birkaç kadın dev bir fırını yeniden oynatmaya çalışıyordu. Geçen yaz giysilerimizi strelize etmek için adaya getirilmiş fakat hiç kullanılmamıştı. Bütün kış dışarda bırakılmıştı ve şimdi paslı tabanı toprağa kök salmıştı. Onu yerinden kıpırdatma yönündeki bütün çabaların boş olduğunu herkes anlayabilirdi. Fakat Danseden Efendi'nin emirlerine karşı gelinmezdi... Birkaç gönüllü adam bize yardıma geldi ve demir yığını kıpırdayana kadar birlikte ittik. Köklerinden ayrılınca yana yattı ve mamut gibi ilerledi. Onu manastıra getirmemiz gerekiyordu. Onu tepeden yukarı itmek için hepimiz bir araya geldik ve üzerimize yuvarlanıp bizi ezmesinden korkarak dinlenmeye cesaret edemeden devam ettik. o gece özel bir sınıfta (mahkum olanlar sınıfı) ait olduğumuzu ve bize merhamet olmadığını yeniden hatırladık.

Ertesi sabah yoklamadan ve yeniden dansetmeye zorlandıktan sonra komutan iki gün içinde Makronisos'a hareket edileceğini ilan etti ve bize herşeyi limana taşıma ve gemilere yükleme görevini verdi. Bu taşınmanın ortasında sıraya girmemiz emredildi; askerlerden biri elimize bir bayrak tutuşturdu ve uçurumun yanında beklememizi söyledi. Sonumuzun geldiğini düşündük. Kadınlardan biri bizi uçurumdan aşağı iteceklerini fısıldadı.

İki işkence saati boyunca elimizde bayrak hazırolda bekledikten sonra, bizi oraya imzalayan kadınların gidişini görmemiz için gönderdiklerini anladık. Komutanın fikrini değiştirip gitmelerine izin vermeyeceği korkusuyla yarı çıldırmış bir halde tepeden aşağı koşuyorlardı. Dönüp bize bakmadan, üç yıllık karabasandan sonra kendilerini evlerine götürecek gemiye koştular.

25 Ocak'taki hareket günümüzü tarif etmek çok zor. Deniz her za-

mankinden öfkeli görünüyordu ve her yer buz kaplıydı. Günler alması beklenebilecek taşınma işi bir grup zayıf ve yorgunluktan bitmiş kadın tarafından kısa bir gün içinde tamamlanmıştı. En son kırıntıya kadar herşeyin taşınması gerekiyordu. Sahil çadırlar, ipler, direkler, önemsiz eşyalar, aletler, yemek pişirme malzemeleri ve erzaklarla dolmuştu. Pekçoğu İngiliz harfleriyle damgalanmaştı- Yunanistan'a yapılan amerikan yardımının bir parçası.

Öğleden sonra 5'te bütün kamp teçhizatını taşımıştık. Kalan tek şey bizim eşyalarımızdı ve şimdi gözümüze dev demir fırından daha ağır görünüyorlardı. Fakat hiç bir şeyi bırakmazdık, sahilden topladığımız kabukları ve taşları bile; zor fakat cüretkâr bir hayatın acı anıları olarak onları da beraber götürmeliydik. Son dakika etkinliklerinin karışıklığından fırsat bulan bir kadın, yakındaki zeytin koruluğunda bir çukur açıp, oraya kağıtlarımızı koyduğumuz (şiirler ve günlükler) bir kutuyu gömme, fırsatını buldu. Bunun bulunması hüçre cezası hatta ölüm olabilirdi.

Bizi Makronisos'a götürecek olan **Acheloös** isimli yük gemisi, dik dağ yamaçlarının sahille buluştuğu kamptan uzak küçük bir koya demir atmıştı. Kamptan, bekleyen yük gemisine ulaşan dar bir keçi yolu vardı. Hasta kadınların yattığı sedyelerle bu buzlu yoldan geçerken her adımda dengemizi kaybetme korkusuyla nefesimizi tuttuk.

Hasta kadınları tek hava kaynağının küçük bir vantilatörle sağlandığı boğucu, karanlık kamaralara yerleştirdik. Şimdiden, tıkanan tuvaletlerin kötü kokusu bütün gemiyi sarmıştı. Her yer askeri marşlar, dans müziği ve denizci jargonuyla çınlıyordu. Başka bir dünyanın yaratıkları gibi görünüyorduk ve gemiciler bize üzgün ve şaşırmış gözlerle bakıyorlardı.

Binikiyüz kadın ve çocuk geminin ambarına kapatıldı. Çok geçmeden hepimiz kusarak ve inleyerek yere serildik. Variller, valizler, bohçalar raflardan tepemize düşüyordu. Eşyalarımız kusmukların ve dışkıların içine döküldü. Çocuklar morardılar, hastalar ölmek üzereydi. Gemicilerle içki içen gemi doktoru, kendisinden yardım istediğimizde bize hakaretler yağdırarak bağırıyordu. Boğulacak gibiydik, bir an bile dayanamayarak bağırmaya başladık:"Hava, hava, hava." Korkan gemiciler lombarları açtılar. Buz gibi dalgalar bizi ıslatarak içeri aktı.

Bu sonu gelmez görünen yolculuk Lavrion limanında sona erdi. Danseden Efendi, herşeyi daha küçük başka bir gemiye taşımamazı emretti. Yarı şuursuz bir halde, dikenli telleri, çadırları, demir direkleri, kazanları ve fırını taşıdık. Bizi karşılamaya gelen askerler bu cehenneme gelmeyi neden tercih ettiğimizi merak ederek bize baktılar. Yaşlı kadınlara, genç kızlara ve çocuklara baktılar ve neden imzalamadıklarını anlayamadılar. Neden kendimizi Makronisos'tan kurtarmamıştık. Uzakta hayal gibi görünen adayı işaret ettiler - Sounion Burnu'ndaki sevimli Poseidon tapınağının karşısında adeta dalgalarla çevrili taşlamış bir ejderha gibi uzanan yüksek, çıplak bir kaya. Beyaz çizgiler kayanın siluetini çiziyordu, projektörler ise onu baştan aşağıya kurşuni renkte aydınlatıyordu. Kare ve sekizgen düzende çadır sıraları badana ile dikkatlice belirtilmişti. Kesinlik ve düzen bize Alman kamplarını hatırlamıştı. Ortalıkta ne bir ağaç, ne de bir parça yeşil vardı.

Bizim gemimizden aşağıda bekleyen daha küçük bir gemiye, bir halat merdiveni atılmıştı. Ona bakmak bile başımızı döndürmeye yetiyordu. Danseden Efendi yanıbaşımızda durup biz ayaklarımızı halat üzerinde tutmakta güçlük çektikçe bizi itiyordu. Hasta yüklü sedyeleri bu korkunç merdivenden aşağıya indirmek imkansızdı. Hasta kadınların etrafında sıra olduk ve vücutlarımızla bir barikat oluşturup hareket etmeyi reddettik. Gerginlik arttı; Danseden Efendi'nin gözlerinden kıvılcımlar saçılmaya başladı. Sonunda doktor müdahale etti. Hastaları deri kayışlarla sedyelere bağladı ve biz de onları dikkatlice geminin yan tarafından aşağıya doğru kaydırdık. Bütün bunlar olurken hasta kadınlar, olanlar kendilerini ilgilendirmiyormuşcasına sessiz ve kayıtsızdılar, gözaltılarındaki iri ve koyu halkalarla bembeyaz olan yüzleri, korkunç maskeleri andırıyordu.

Bol rüzgarlı karaya nihayet indiğimizde artık hava kararmıştı. Bizi zulümden koruması, kendi kendimizden utanç duymamızı engellemesi ve bize dayanma gücü vermesi için bir mucizenin olmasına dua ediyorduk.

Victoria Theodoru

Trikeri, Aralık 1950

MAKRONİSOS GÜNLÜĞÜ

Bedenim dağılacak
hücrelerim tek tek ayrılacak
bu Prokrüskeus yatağından
bir güneş ışınları patlaması olan vücudum
ismimi göğün her katına yazarak yansıyacak
hücrelerim bir bir erkeklerin gövdelerine nüfuz edecek.

-Marina, Kuşatma

27 Ocak 1950

Dar bir deniz şeridi yük gemisini Makronisos'tan ayırıyordu. Önümüzde uzun, ince ve karanlık bir toprak parçası uzanıyordu. Arkamızda ise Lavrion ve Attica kıyıları giderek uzaklaşıyordu. Bizi Makronisos'tan ayıran suyla kaplı mesafe yavaş yavaş küçülüyordu. Kıraç topraklarla birbirinden ayrılan üç "alan"ı artık açık seçik görebiliyorduk. Beyaz badanayla yazılmış ve soluk bir güneş ışığıyla aydınlatılan koca harflerde ÇOK YAŞA KRAL PAUL yazısı okunuyordu. Adanın ortasına dev gibi bir kraliyet tacı resmedilmişti.

Yamaçta, çadır sıraları AETO, ESAI, ESAG[45] vb. gibi kısaltma isimler oluşturmuştu. Bu kısaltmaları daha önce arkadaşlarımızın ve akrabalarımızın bu adadan yolladıkları mektuplarda görmüştük. Bu büyük harflerin anlaşılmaz, acı ve esrar dolu bileşimlerini kaç defa incelemiştik? Anlayabildiğimiz tek şey tutukluların üç ayrı yerde tutulduğuydu -(bu kısıltılmış isimlerle tanımlanan üç karanlık işkence

mekanı.)

Ve işte AETO'dan ancak birkaç metre ötede denizdeyiz. Terör adasına yaklaştıkça titremeye başladık. Erkeklere uygulanan şiddetten haberimiz vardı ve bize de aynı tavrın gösterilip gösterilmeyeceğini merak ediyorduk. Sadist bir işkenceciler çetesi bize saldıracak mıydı, bizi aşağılayacak, yüzümüze tükürecek, kırbaçlayacak mıydı?

Merdivenler henüz iskeleye dokunmuştu ki, güverte bağıran subaylar ve alfamitlerle[46] doldu. Görevli subay kin dolu bakışlarla gözlerini üzerimizde gezdirdi ve bağırdı, "Beşerli sıraya girin".

Deniz tutulmasıyla sersemlemiş bir halde sıraya girdik, bohça ve valizlerimizi sürükleyerek karaya çıktık. Karaya ayak basar basmaz gözlerimizi haki renkten başka bir renk görmez oldu: sayısız asker ve subay, "kabul töreni" için toplanmış bir kalabalık. Saldırmalarını bekleyerek korkuyla onlara baktık. Ancak askerler ülkenin dört bir yanından büyük ulusal Makronisos ıslahhanesine getirilen, Yunanistan'ın hayırsız evlatları hakkında bir şarkı söylemeye başladılar.

Ada gözümüze olduğundan daha kocaman ve korkunç görüyordu: dalgaların acımasızca dövdüğü, sert rüzgarların kırbaçladığı gri bir kaya parçası. Bütün ada, dik derin sel yataklarıyla kesilmiş çıplak bir dağdan ibaretti. Bir kaç gün önce Makronisos'tan Trikeri'deki kampımıza gelen bir askerin sözlerini hatırladık: "ve imzalamayı kabul edene kadar sizi götürdükleri ve işkence yaphkları 'ölüm koyaklan' var."

Soğuk bir gündü. Dağlı kadınların "dişlerini gösteren güneş," dediği kış güneşi havadaki ayazı yok edecek, ya da donmuş ayaklarımızı ısıtacak kadar sıcak değildi. Dişlerimiz takırdıyordu ama korkudan mı yoksa soğuktan mı olduğunu bilmiyorduk.

Karaya çıkışımızdan birkaç dakika sonra tuhaf bir olay oldu: askerler birdenbire şarkı söylemeyi kestiler ve bağırarak yokuştan yukarı koşmaya başladılar. Bir iki saniye sonra gürültü eden, jestler yapan, ıslık çalan, alkış tutan ve bağıran bir kalabalık meydanı doldurdu. Asker kalabalığı yarışa gider gibi yokuş aşağı koşmaya başladığında şaşkınlık ve korkuyla birbirimize baktık. Vahşice havlayan bir Alman köpeği, kendisini izleyen muhafızlarca kuşatılmış, kamçı sallayan bir subay alayın başındaydı. Kalabalık onu görür görmez, "Vasilopoulos çok yaşa, büyük ıslahatçı, aziz komutanımız," diye bağırmaya başladı.

Kamp komutanı Albay Vasilopoulos'la böyle karşılaştık. Durdu ve bize ölüm saçan bir bakış fırlattı. Alaylı alaylı gülerek subaylara emirler yağdırdı. Bir çavuş sıraya girmemizi emretti. Ağlayan bebekleri kucağımıza aldık, ninelerin ayağa kalkmalarına yardım ettik ve sıraya girdik. Biz önünden geçtikçe Vasilopoulos bizi dikkatle inceler görünüyordu.

"Ne düşünüyorsunuz, komutanım?" diye sordu subaylardan biri. Dayanma gücümüzü ölçmüş bulanan komutan tereddüt etmeden yanıtladı: "En fazla on günlük bir iş. Bize herhangi bir sorun çıkarmayacaklar."

"Islah edilmiş" kamp sakinlerinden oluşan sessiz kalabalık arasından yürüdük. Makronisos'un kanla yıkanmış sokaklarında ilk kez kadın grüyorlardı. Toplama kamplarının kurulduğu günden beri, dört yıl boyunca buraya sadece erkekler gönderilmişti. Yürüyen kadınların görüntüsü tutukluların zaten dayanılmaz hayatında trajik bir şaşırtmaca olmuştu. Bizi nelerin beklediğni onlar biliyorlardı.

İlk izlenimlerimizle zaten kafamız karışırken beklenmedik yeni bir tehditle karşılaştık. Caddenin iki yanına kısa aralıklarla haporlörler yerleştirilmişti. Sinir bozucu mekanik bir ses bütün diğer sesleri bastırıyordu: "Kadınlar, komünizmin zincirleri sizin bileklerinize uygun değildir. Evlerinize dönün. liderleriniz yokedildi. Ülkenizin bağışlayıcılığına sığının." Bütün ada tehdit edici monoton sesle yankılıyordu.

Askerlerin karargahını geçtikten sonra kendimizi, yenilgiyi kabullenen ve Pişmanlık Deklarasyonunu imzalayan erkeklerin kapatıldığı dikenli tellerle çevrilmiş bir alanda bulduk. Binlerce göz üzerimize çevrilmişti ve bu gözlerde dayanılmaz bir hüzün ve acı ifadesi okunuyordu. Erkeklerin çoğu genç olduğu halde, kendilerini çevreleyen insanlık dışı rejime karşı bütün direnişi bırakmış görünüyorlardı. Traşsız ve yıkanmamış yüzleri, kirli ve yırtık giysileriyle, bir zamanlar ne olduklarını tamamen unutmuş görünüyorlardı.

Ölüler diyarından gelen gölgeler gibi bize bakan, işkenceye uğramış kalabalıktan birdenbire bağırışlar duyulmaya başlandı. "Anne", "Maria," "Annoula". Erkeklerden bazıları grubumuzun içinden kendi insanlarını tanımışlardı. Fakat, kızkardeşleri, anneleri ya da arkadaşları

onlara cevap veremeden, ellerinde silahlarıyla alfamitler üzerilerine saldırdılar, dövdüler ve zayıflıkarını en korkunç şekliyle yüzlerine vurdular: "Delosies!"(47) Adamlar gölgeler gibi geri çekildiler ve utançla çadırlarının içine saklandılar.

Bizim kafesimiz ise birkaç dikenli tel sırasıyla çevrilmiş bir alandaydı. Eşyalarımızı çadırlara yerleştirmeye başlar başlamaz yeni bir emir geldi: "Bütün çadırları işgal edemezsiniz, sadece ilk dört sıra sizin. Prottatif karyolaları kullanamazsınız..." Protesto etmeye çalıştık fakat görevli subay gaddarca sözümüzü kesti: "Konuşmanın burada anlamı yoktur. Emre itaat edin." Bize ayrılan alan çok küçüktü ve biz çok kalabalıktık. Eşyalarımızın çoğunu dışarda bırakmak zorunda kaldık. İki saat sonra, büyük bir yaratıcılıkla çadırlarımızda yataklarımız için ancak yer bulmuşken emirler yine değişti: "Her şey çadırlara girecek. Bir çingene kampında değilsiniz. Burası bir ıslahhane." "Mümkün değil," diye bir kez daha itiraz ettik; yorgunluk ve terörden bitkin düşmüştük. "Söylediğimi yapın. Askeri emirler tartışılmaz. İtaat edin!" diye bağırdı subay. Mekanik bir hareketle yataklarımızı toplamaya, battaniyelerimizi katlamaya, bohçalarımızı bağlamaya başladık. Son bohça çadırarın dışına çıkar çıkmaz subay buyurdu: "Enson sıra çadırlarda olanlar ilk sıraya gelsin, ilk sıradakiler de son sıraya gitsin." Bu gereksiz faaliyetin anlamını kavrayamayarak subaya baktık (bir süre sonra burada hiç bir şeyin açıklamasını bulamayacağımızı anlayacaktık.). Ellerimizde valizler ve bohçalar, yeni bir emir verildiğinde yön değiştirerek aşağı yukarı yürümeye başladık. Zifiri karanlık olmuştu. Karışıklıkta annelerini kaybeden çocuklar ağlamaya başladılar. Limanın ışıkları kafesimizin karanlığına sızamıyordu. Lambalarımıza koyacak bir damla gazyağımız yoktu. Gecenin içinde hayaletler gibi hareket ediyorduk.

O gece altıncı ve son defa eşyalarımızı çadırlara yığmayı ve yataklarımızı kurmayı başarabildiysek bunun nedeni insanın en korkunç gereklilik anlarında bulduğu açıklanamaz güçtü. Her yerimiz dayanılmaz derecede ağrıyordu- yük gemisinin yüklenmesi, boşalması, korkunç yolculuk, Trikeri'diki son günlerimizde kırbaç zoruyla yaptığımız danslar ve Makronisos'un endişe ve terörü bizi gölgeye çevirmişti.

Gelişimiz, gardiyanlarımıza bizi yıkıma uğratma konusunda yaratıcılıklarını deneme fırsatı verdiği gibi, onlara bizi nelerin bekle-

diğini çok iyi bilip yardım edemeden bize yapılan işkenceleri seyretmek zorunda olan erkek tutuklulara eziyet etmenin başka bir aracını da sağladı.

Sabah, 28 Ocak 1950

Kafesimizin önünden geçen kamyonlar yavaşladılar ve camlardan sarkıp etrafta subay ya da alfamit olup olmadığına bakan askerler çitlerin üzerinden ekmek somunları, süt kutuları, portakallar attılar. Dayanışma duygularını göstermenin bir yoluydu bu. Bunlar, dün Vasilopoulos'u alkışlayan askerlerdi.

Aynı sabah Kamp Komutanlığından gelen özel haberciler, en kısa zamanda adlarımızı temize çıkarmamız için "kardeşce" bir ilgiyle bizi uyarmak üzere kendi deyimleriyle, "dostça" bir ziyarette bulundular. Tekrar tekrar, direnmenin boş olduğunu, itaat etmeyenlere acıma gösterilmeyeceğini, kendi yoldaşlarımızdan binlercesinin hergün deklarasyonu imzaladığını, bizim için en iyi şeyin zaman kaybetmemek olduğunu söylediler.

"Bize ne yapacaksınız (öldürelcek misiniz? Pekala, öldürün bizi) ölmeyi tercih ederiz," diye yanıtladı kadınardan biri.

"Ölmeyi tercih edermiş," diye tekrarladı bir subay, düşünceli fakat alaycı bir tonla. "Sanki burada kaderinizi seçme hakkı size aitmiş, gibi. Öyle olsaydı kahramanlar Makronisos'tan çıkardı."

Bunun anlamını çıkaramadık. Herkes aynı şeyi söylüyordu: zaman kaybetmeyin, başarabiliriz diye kendinizi kandırmayın. Burada kimse başaramaz, şu, şu, şu, imzaladı bile, burada teslim olmayan kimse yok. Bütün direnişten vazgeçin, direniş boş, imzalayın, imzalayın, imzalayın!

Aynı gün öğleden sonra 2'de, ilk genel toplantı için amfiteatrda toplanmamız emredildi. Yüzbaşı Papagianopoulos ateşi başlattı:

Makronisos'un saygıdeğer Komutanı beni sizin bölüğünüzün komutanlığına atadı. Bu sıfatla, kendimi tanıtmak için sizi bugün buraya çağırdım. daha önceki sürgün yerlerinde gördüğünüz asude hayat geri gelmemek üzere sona erdi.Şimdi AETO'ya aitsiniz ve okulunuz ESAG. Buradaki hayatınız güçlüklerle dolu olacak. Bu hayatın süresi size

bağlı. Hatanızı kabul etmeye, ihanet ettiğiniz ulusunuzun bağrına dönmeye hazırsanız çok yakında evinize döneceksiniz; bunları yapmasanız ulusun bütün gücü ve yasanın bütün kuvveti üzerinize yüklenecek ve acımasız olacaktır. Aklınızı başınıza toplamanızı istiyorum. Sizi ikna edecek son derece etkili araçlarımız var. Aranızdaki provokatörlere, liderlere sesleniyorum, yaptığınız kötülüklere son verin - hem onların iyiliği için hem de kendi iyiliğiniz için. Dikkatli olun!

Saygıdeğer Komutanımız size üç gün süre tanımaya karar verdi. Bu tarihten sonra acıma, insaniyet, hoşgörü yok. Size erkeklerden daha az kötü davranmayacağız. Makronisos'u tek bir yasa yönetir. Tövbe etmek ya da ölmek. Bu yasa cinsiyete ya da yaşa bakılmaksızın herkese uygulanır.

Tam burada yüzbaşı, tiyatroya yaklaşan Vasilopoulos'u gördü. Cümlenin ortasında durdu, bocaladı ve şaşırdı. Sonra, sesi yükseldi ve bağırmaya başladı. "Herkes ayağa. Aziz Komutanımız geliyor. Büyük Islahatçı ve Ruhların Kurtarıcısı (anthony Vasilopoulos. Benimle birlikte onu selamlayın) Çok Yaşa Vasilopoulos!"Şimdi, boğuklaşan sesi ateş püskürüyordu. Aramızdan tek bir kadın bile başçellatı alkışlamadı. Sessiz ve hareketsiz kaldık. Vasilopoulos sahneye ulaşmak için bizim sessiz saflarımızın önünden geçmek zorunda kaldı. Onu tek bir bakış izlemedi.

29 Ocak 1950

Vaadedilen genel ziyaret günü. "Aklını başına toplamış"olanlar bizi görmeye geldiler. Vasilopoulos'un buna neden izin verdiği, bizi bu "ıslah" edilmiş kölelerle neden karşılaştırdığı çok açıktı. Onların acıyla damgalanmış yüzlerini gördüğümüzde, işkence anılarını duyduğumuzda yılgınlığa düşeceğimizi hesaplamıştı. Hesapları doğruydu. Onun gibi uzman bir ıslahatçı yanılmış olamazdı. Bu yıkılmış adamlar, korku hikâyeleriyle moralimizi çökertti.

"Sonra üzerime gazyağı döktüler ve beni ateşe verdiler," diyordu biri.

"Bana bir hendek kazdırdılar ve sadece başımı ve sağ kolumu dışarda bırakarak beni oraya gömdüler," diyordu öbürü. "Yanıma kalem

ve kâğıt bıraktılar. Orada ne kadar kaldığımı bilmiyorum. Delirmiştim, herkes çığlık atıyordu, daha fazla dayanamadım."

"Ayağımdan bağladılar ve b...aşağı uçurumdan sarkıttılar. Dalgalar dövüyor ve beni sular altında bırakıyordu. Arada sırada yukarı çekiyorlardı. Beni öldürsünler diye yalvardım. 'Öldürelim de seni kahraman mı yapalım,' diye kahkahalar atıyorlardı. 'Makrnisos kahraman değil solucan yetiştirir.' Bu üç gün böyle devam etti."

"Bütün vücudum üzerinde söndürülen sigara yanıklarıyla doluydu. Kolumu ağzıma götürmeyi başardım; damarlarımı dişlerimle kopardım. Kendime geldiğimde hastanedeydim."

Ve böyle devam edip gidiyordu; Sonunda bu yerin korkunçluğunu açıkça görmüştük: canlılar için mezarlar, falaka, penisilin, adamların kedilerle beraber torbalara konulup denize atılması; bu şeytani cellatların "Yunanistan'ın dikbaşlı evlatlarını" ıslah etmek için icat ettiği bir dizi işkence: "ıslah edilen"in korkunç utancı, sınırsız onursuzluğu. Herşey gözümüzün önünde canlanıyordu (korkunç bir karabasan.) Erkek kardeşlerimizin işkenceye uğramış geçmişi bizim korkunç geleceğimizdi. Hoparlörler durmaksızın vızıldıyordu: "Askerler ve siviller, kadınlarınıza erdemin yolunu, pişmanlık yolunu gösterin. Onların ıslah olmasına yardımcı olun. Kendilerini temizlemeleri için onları ofise getirin. Kadınlar, erkeklerinize yardım edin; tereddüt etmeyin. sizi imzalamaya ikna edememeleri gerçekten ıslah olmadıkları anlamına gelecek. Onlara ve kendinize yardım edin- birlikte evinize dönün."

Çadırlarımıza dönerken bütün adanın korkuyla dolu olduğunu hissettik (delilerevi, sakatlar, öldürülenler, koyaklar. Yüzbaşının "diğer araçlar"ı kurbanları tarafından fazlasıyla açıklanmıştı) erkek kardeşlerimiz, kocalarımız, çocuklarımız. Düşüncelerimiz, bedenlerimiz, bütdün varlığımız tek bir soruda yoğunlaşmıştı: başarabilecek miyiz?

30 Ocak 1950

Saldırı, sürenin bitmesinden önce başladı. Boğuk bağırışlar ve çizme darbeleriyle uyandırıldık. subaylar ve alfamiler sarhoş yamyamlar gibi çadırlarımıza daldılar.

"Hazırlanın fahişeler. Sıraya girin. Bugün sizin kanınızı içeceğiz." Karanlıkta elimize geçen bütün kalın şeyleri giyerek hazırlanmaya başladık. Muhafızlar bizi tekmelerken hoparlörler de vızıldamaya başladı: "Dikkat, dikkat. Kadınlar derhal amfiteatra."

Yıkanmamış, taranmamış bir halde yokuş aşağı inmeye başladı. "Daha çabuk, daha çabuk fahişeler," diye kükrüyordu muhafızlar ardımızdan. Küçük plato subay ve alfamitlerle dolmuştu. Aralarında Vasilopoulos'un sadist yüzünü gördük. Deri bir ceket giymişti; belinde bir tabanca sallanıyordu ve elinde bir kırbaç vardı. Subaylar savaş giysilerini giymişlerdi. Herşey bir felaketi haber veriyordu.

Yere oturmamız emredildi. çevremizi sardılar ve silahlarını bize çevirerek yavaş yavaş üzerimize yürümeye başladılar. Bir ölüm sessizliği alanı kaplıyordu. Vasilopoulos konuşmaya başladı:

> Zehirli yılanlar, size tanıdığım süre bitmek üzere. Denize, güneşe ışığa son defa bakın. Bugün imzalamazsanız gözleriniz ebediyen kapanacak. Size merhamet, insanlık, acıma yok. Kemikleri çıkmış küçük vücutlarınızı milletin iradesine karşı koymaya nasıl hala devam edebiliyorsunuz- siz ki sadece bin tane kadınsınız? Bugün sizin için herşey bitti. İsteseniz de istemezseniz de imzayı atacaksınız. Ölmeden sedyelerinizde imzalayacaksınız.

Alfamitlere döndü ve "Yunanistan'ın sadık evlatları, onları size veriyorum. Onlara ne isterseniz yapın. Hayal gücünüzü kullanın. Onları mahvedin. Onlar Yunanistan'ın pislikleridir, fahişelerdir. Ülkemize ihanet ettiler. Onların doktirinin kötülüğüne karşı savaşırken ölen kardeşlerinizin öcünü onlardan alın. Biz binlerce, binlerce kurban verdik. Bu kadınlar bundan utanmalı. Emirlerinizi acımadan yaptırmaya hazır olun. Acımak yok."

Alfamitler yerlerinde duramıyorlardı. Albayın her sözü heyecanlarını daha da arttırıyordu. Saldırmaya hazırdılar.

"Dikkat!" diye kükredi Vasilopoulos yeniden. "Dikkat! Size son merhametimi gösteriyorum. Size onbeş dakika daha veriyorum. Karar verin. Seçin: yaşam ya da ölüm." Tek bir kadın yerinden kımıldamadı.

"Dikkat! dedi yeniden. "Aranızda kendisine Yunanlı deme hakkına sahip olanlar var. Biraz önce söylediklerim onlar için geçerli değil. Adlarını okuduklarım sıradan çıksınlar. Onlar gitmekte özgürler." Ce-

binden bir liste çıkardı ve 120 kadının adını okudu. Bunlar, orduya teslim olan ve tahliye kağıtları için buraya getirilen partizanlardı."

"Bu kadınlar," diye bağırdı, "yine Yunanlı oldular. Hatalarını kabul etme cesaretine sahipler. Yirmi gün içinde evlerinde olacaklar; sevgimizi ve özenimiz onları bekliyor. Siz de onları izlemelisiniz."

120 kadın mahkum kitleden ayrıldı ve uzaklaştı. Vasilopoulos bunun saflarımızda bir firar dalgası yaratacağını umuyordu. Fakat hiçbir şey olmadı. Kimse yerinden kıpırdamadı. Gözleri, korkuyla annelerine yapışmış çocuklara dikildi. "Çocukları annelerinden alın ve ayrılan kadınlara verin," diye kükredi. Alfamitler bir-üç yaş arasındaki çocukları toplamaya başladılar. Ağlayan çocuklar, görülmeme umuduyla, mavimsi, soğuk yüzlerini küçük buz tutmuş elleriyle gizlemeye çalıştılar. Muhafızlar onları bağıran annelerinin kollarından koparıp aldılar ve Vasilopoulos'un önüne getirdiler.

"Onları ayrılan kadınlara verin. Çocuklar Yunanistan'a aittir!" diye kükredi yeniden. "Çocuklarını isteyenler önce Yunanlı olmalıdır." Partizanlar çocukları kucaklarına aldılar ve tiyatrodan ayrıldılar. Anneler, gözden kaybolan çocuklarına bakarak donup kaldılar. Vasilopoulos saatine baktı ve yeniden bağırdı: "Daha on dakikanız var. Hala çocuklarınızı, kocalarınızı, yuvalarınızı bulmaya gidebilirsiniz."

Ölüm, çaresiz, yarı şuursuz kadınların etrafında dolaşıp duruyordu. Fakat biz ölümden korkmuyorduk. On dakika sonra kurşuna dizileceğimiz ilan edilseydi kendimizi rahatlamış hissedecektik. O anda avutucu bir düşünceye saplanıp kaldık. Sürgünün sıkıntılarıyla zayıf düştüğümüz için uzun süre dayanamayacak ve ilk dayakta ölecektik. Çevremize bakındık. Sağlam bir inat ve kararlılık kitlesiydik. Birbirimize sokulmuş, elele tutuşmuş bir halde bireysel varlıklarımızı unutmuştuk; koyağın sakatlarıyla birleşmiştik; dünyanın bütün ezilen insanlarıyla bir olmuştuk. Nefesimizi tutarak bekledik. Bütün gücümüz, bütün düşüncelerimiz tek bir arzuda yoğunlaşmıştı- direnmeye devam etmek.

"Beş dakika kaldı!" Vasilopoulos kükredi. Beş dakika sonra ebediyen yok olacak bu yaşamın çekiciliği korkunç bir ahlaki mücadele yarattı.

"Artık dayanamıyorum," bir kadın aniden bağırarak saflardan

fırladı.Şurada burada kadınlar kararsızca hareket ettiler.

"Haydi, acele edin!" Vasilopoulos paniği yaygınlaştırarak bağırıyordu.

Saflarımızda boşluklar olmuştu. Alfamitler hakaretlere ve tehditlere başladılar; saçlarımızı çekerek ve tekmeleyerek bizi saflardan ayırmaya çalışıyorlardı.

Karanlık, tehdit edici bir belirsizlik bizi çıldırtıcı bir şüphe içinde tutuyordu. Kendimizi başaracağımıza ikna etmek için mücadele ediyorduk. Ne olacağını tam olarak bilseydik mücadele daha kolay olacaktı. Fakat bu belirsizlik, bu esrar perdesi bizi çaresiz kılıyordu.

"Koyağı gördünüz mü? Kaç bin erkeğin burada çökertildiği biliyor musunuz? Şurada kaç bedeni küçük parçalara ayırdığımızdan haberiniz var mı?" diye bağırdı alfamitlerden biri. Anna Dagli'yi çadırdan çekti ve döverek denize doğru sürükledi. Başka bir muhafız bir kadını tekmeleyerek yere düşürdü ve yüzüne ve göğsüne çizmeleriyle basturmaya başladı. Muhafızlar çılgın köpekler gibi aramızda sopalarını ve kamçılarını sallıyorlardı. Başka kadınlar da ayrıldı. Boşlukları doldurma çabasıyla birbirimize sokulduk. Vasilopoulos yeniden mikrofona geldi. Bakışlarımızı onda sabitledik. En önemli liderlerimizden üç kadının (Karayiorgi, Paize, Siantou) adını saydı ve onlara hakaret ettikten sonra alfamitlere onları götürmelerini emretti.

"Süre tamam," diye ilan etti. Vasilopoulos. Alfamitler hareketsiz onun emirlerini bekliyorlardı.

"Dikkat!" diye kükredi. "Askerler, hazır olun, yerlerinizi alın, bütün çıkışları tutun, makinalıları yerleştirin. Merhamet yok, istisna yok." Alfamitler savaş çığlıklarıyla etrafımızı çevirdiler. Beşerli sıraya girmemizi emrettiler, sonra bizi kırkarlı gruplara ayırarak, her gruba bir cellatlar çetesi tahsis ettiler. Yürümeye başladık.

Mücadelemizin ilk safhası orada sona erdi. Psikolojik baskı zirvesine ulaşmıştı. Beklenilen işkencelerin korkunç hayaletiyle yaptıkları saldırı aramızda iki yüz kadını almıştı. Geriye kalanlar bir kurtlar çetesiyle sarılmış olarak kafesimize yürüdük.

Her çadıra kırkar kadın yerleştirdiler. buz gibi toprağın üzerinde birbirimize sokularak oturduk. Gerginlik had safhadaydı, sinirlerimiz

kopma noktasındaydı. Fakat duygularımızın kontrolünü elimizden bırakmıyorduk. Ne olursa olsun kendimize hakim olmamız gerektiğini biliyorduk. Alfamitler dışarda uluyorlardı. Birkaç dakika sonra ellerinde kırbaçlar ve kalın sopalarla çadırlara daldılar.

"Burada lider kim? Sen, oradaki, kalk ayağa. İmza atacak mısın? Hayır demeye devam mı ediyorsun? Ceketini çıkar, kazağını da."

Kırbaç havayı yırtarcasına ıslak çaldı. On kere, yirmi, otuz, elli kere.

"Şimdi imzalayacak mısınız? "Hayır," diye fısıldadı kadın. Muhafızın ağzı köpükler saçıyordu. Kadını tüfeğinin dipçiğiyle, kırbaçla ve sopalyla döverek saldırısına yeniden başladı; bir et yığını halinde yığılıp kalana kadar onu tekmeledi. Yeni bir kurban seçmek için etrafına bakındı. "Sen, kahverengi ceketli. İmzalayacak mısın? Seni elime aldığımda, burnun, kulakların, yüzün kalmayacak." Kadının kolunu kıvırdı, koca elleriyle boğazını sıktı.

"Ayakkabılarını çıkar ve benimle koyağa gel." diye uludu, kadını dışarı sürüklerken. Dört bir yandan bağırışlar ve kan dondurucu çığlıklar geliyordu. Elli Lambraki'nin sesini tanıdık. Sonia Kosta kendini kaybetmiş bir halde köşede yatıyordu. Niki Sefleki'nin ağzından kan boşalıyordu. Kalça kemiği bir sopa darbesiyle kırılan Maria Tsatsani acıyla inliyordu. Kana bulanmış kadınlar uydurma bir ilkyardım ahırına götürülmek üzere sedyelere konmuştu. Hakaretler, acı çığlıkları, kederli merhamet ricaları- gri gündoğumunda cehennemin bütün sesleri, şeytani bir orkestranın kreşendosu yankılanıyordu.

Hepimiz, soğuk terle ıslanmış, çığlıkları duymamaya çalışarak sıramızı bekliyorduk. Birbirimize sokulduk ve son mücadele için aklımızı korumak için, gücümüzü topladık. Cesaret." Fakat saldırının sonu gelmiyordu. Yeni kurbanları tekmeliyor, uluyor ve en gençlerimizi çadır dışına sürüklüyorlardı.

Herşey acıyla inliyordu. Diğer çadırlarda neler olduğundan, diğer kadınların direnip direnemediklerinden emin değildik.

"Aptallar," diyordu alfamitler. "Siz son kalanlarsınız. Diğer çadırlar bomboş, herkes imzaladı, sadece 50 kişi kaldı."

Yalan söylediklerini biliyorduk. Fakat yalanın derecesini bil-

miyorduk. Altı saatlik bir terörden sonra alfamitler gittiler. Fakat kısa bir süre sonra geri geleceklerini biliyorduk. Bu kısa aradan yararlanmaya çalıştık. Birbirimizle konuştuk, yaralılara baktık ve bir sonraki saldırı için kenmidimizi hazırladık.

Geri geldiklerinde işkence aletleri yanlarında değildi. Yemekhaneye gitmemizi söylediler.Şaşırmıştık; bütün bu olanlardan sonra bizi besleyebileceklerine inanmıyorduk. Henüz Makronisos'un nasıl bir yer olduğunu kavrayamamıştık; ümitsizlikten ümide geçişin başka bir işkence biçimi olduğunu henüz öğrenmemiştik.

Nasıl olduğunu bilmeden kendimizi çadırları dışında bulduk. Açık hava bizi yeniden canlandırdı. Birden neler olduğunun farkına vardık. İşkencelere rağmen sadece birkaç kişinin teslim olduğunu keşfettiğimizde moralimiz düzeldi. Teneke tabaklar elimizde sıraya girdiğimizde, sıramızın uzunluğunu gördük ve rahat bir nefes aldık. Yoklamada hemen hepimiz cevap verdik, "Burada." Sadece ciddi olarak yaralı olanlar çadırlarda kalmıştı. Yemekhaneye yürürken (herbiri küçük bir direniş parçası, herbiri bütünün gerekli ve yıkılmaz bir kesimi olan, inatçı, kararlı kadınların uzun bir sırası) muzafferdik.

Aşçılar kazanları karıştırarak bizi bekliyorlardı. Tabaklarımızı sıcak fasulye çorbasıyla doldurdular. Özellikle cüretkâr, özellikle dostane davranıyorlardı. Alfamitler olmasa, sempati ve hayranlıklarını ifade ederek bizimle konuşacaklardı.

Denizin kıyısına oturduk ve bu fasulye çorbasının sonraki saldırılara karşı koymak için gereken gücü vereceğine inanarak, hırsla yemeğimizi yemeğe başladık. Bu kısa özgürlük aralığı, yemek, aşçıların dostluğu bizi yaşamdan ayıran uçuruma köprü oldu. Uzaktan Lavrion'un silüetini görüyorduk ve onun ötesinde (sadece bir saat ötede) Atina'yı, mahallelerimizi, şu anda öğle yemeğinde olan ailelerimizi ve arkadaşlarımızı, nerede olduğumuzu ve bize ne yapıldığını unutarak, hayal ettik.

Tabaklarımızı duruladık, yüzümüzü yıkadık ve saçlarımızı deniz suyuyla ıslattık. Tuzlu havayı içimize çektik ve kendimizi endişesiz hissettik. Akıldışı bir şeklide içimize umut doğdu. Onları, planlarını değiştirmeye iten bir şey olmuş olmalıydı: politik bir kriz, taktik bir değişiklik, belki de... Umut alevlendi ve delice, anlaşılmaz bir neşe

içimizi doldurdu. Delice ıslıkları ve ulumalar kısa süre sonra bizi gerçekliğe döndürdü.

Saldırı yeni bir şiddetle başladı. Yine her çadırdan yayılan acı ve terör çığlıkları dalgaların kükremesine ve rüzgarın çılgın ulumasına karıştı.

Öğleden sonra 3 civarında hoparlörün sesi yine duyuldu.

"Dikkat! Dikkat! Makronisos'un şerefli Komutanı ESAG kadınlarına kararlarını gözden geçirmeleri için son bir şans daha vermeye karar verdi. Akrabaları ve arkadaşları onlarla konuşmak için bir kez daha amfiteatra gelecekler."

Açıkça görülüyordu ki, fiziksel şiddet tek başına iyi bir imza mahsulü toplamamıştı. Bu ziyaret iyi zamanlanmış bir baskıydı. Dayaklardan ve duygusal terörden zayıf düştüğümüzden kolaylıkla etkileneceğimizi biliyorlardı. Her zamankinden daha fazla gücümüzün her bir kırıntısını kararımıza bağlı kalmaya harcamamız gerekirken, sevdiklerimizin yüzlerini görmekten daha çok sinirlerimizi yıpratacak bir şey olamazdı. Cellatlarımız şimdi, yeni bir yaşam şansı, yeni bir günaha çağrı ile karşımıza geliyorlardı.

Hepsinin kararlılığımızı yıkmak için çalıştığını, hepsinin bilinçli ya da bilinçsiz olarak karargahın aracı olduğunu söylemek, üzgün, "ıslah edilmiş" arkadaşlarımıza haksızlık olur. Tam tersine, pek çoğu bize cesaret vermeye çalıştı. Bütün kampın bizimle birlikte olduğunu, bütün Yunanistan'ın, bütün dünyanın, kampların varlığını protesto ettiğini söylediler. Ellerinde ne varsa bize getirdiler - hayranlık, onur, sargı bezleri, merhemler, süt, sevgi.

Bu yüzden onlara büyük şükran duyduk. Sözleri ve dost yüzlere çevremizi saran ölümcül çemberi kırmayı başardı. Muhafızlar ziyaret boyunca etrafımızdaydılar; konuşmalarımızı tehdit ve hakaretlerle kesiyorlar, yeterince ikna edici olmadıkları için ziyaretçileri büroya sürüklüyorlardı. Hoparlörler, bu son şansı kullanmamızı, evimize gitmemiz, henüz vakit varken ailelerimizi ve kendimizi kurtarmamız yönünde teşviklerde bulunarak vızıldıyordu.

Ziyaret sona erdiğinde, sayımız önemli ölçüde azalmıştı. Gece daha ağır ve karabasana her zamankinden daha yakındı. keskin soğuk

iliklerimize işliyor, başımız çatlıyor, göz kapaklarımızı kurşun gibi ağırlaşıyordu... Isınmak için birbirimize sokulamıyorduk bile - yaralarımız en ufak temasa dahi izin vermiyordu.

Yatmamıza da izin verilmemişti. Karanlıkta korku içinde oturuyorduk. Bütün gece boyunca alfamitler el fenerlerini yüzümüze tutarak çadırlarımıza girip çıktılar; elfenerlerinin ışığı karanlıktan bile korkunçtu.

"Sen, neden yatıyorsun?" bağırıyorlardı, rasgele birini işaret ederek.

"Yatmıyorum" diye cevap veriyordu bir kadın, titreyerek.

"Peki kim yatıyordu? Dışarı gel, sana yalan söylememeyi öğreteceğiz."

Kamçılar, tekmeler, sopalar yağmur gibi iniyordu. Yüzümüz ve gözlerimiz ateşimiz çıkmış gibi yanıyordu.

En çok korktuğumuz şey dışarı sürüklenmekti. Birlikte olduğumuz sürece kendimizi güvencede hissediyorduk. Deniz tarafından çığlıklar geliyordu. Muhafızlar elfenerlerini yeni kurbanların yüzüne tutmak üzere gelmeye devam ediyorlardı. Çadırlar durmadan boşalıyordu. Günün doğması için yalvarıyorduk fakat gündoğumunun hiç acelesi yoktu.

Sabahın 2'si olmalıydı. Uzaktan bir kadının öfkeli, anlaşılmaz bağırışlarını duyduk. Yakınlaştıkça sözleri anlaşılır bir hale geldi. "neyi reddetmemi istiyorsunuz, erkek kardeşimin kanını mı? Hiçbir şeyi reddetmiyorum. Hiç bir şey için pişman değilim. Adım Skevofilaka. Evet. Onyedi yaşındayım. Benden ne istiyorsunuz, faşistler? Devam edin, vurun, vurun, faşistler, vurun."

Muhafızlar onu bizim çadıra atılar, gözleri faltaşı gibi açılmıştı ve donuktu, dişleri sıkılı, vücudu kan içindeydi. Onu yatıştırmak ve sakinleştirmek için boşuna uğraştık. Aklı gitmişti, yenilmeme konusundaki öfkeli kararlılığını haykırmaya devam ediyordu.

Karargahta imzalamamız için büyük baskı altına alınıyorduk: duvara dayıyorlar, hakaret ediyorlar, kan gölleri ortasına çökerek kusmaya başlayana kadar kamçılarla ve pirinç muştalarla vuruyorlardı. Sonra subaylar paralize olmuş parmaklarımızın arasına kalemi yerleştirerek

hazırlanmış pişmanlık ifadesine isimlerimizi çizdirmek için elimizi zorluyorlardı. Hâlâ biraz gücü kalmış olanlar kalemi subayların yüzüne fırlatıyorlardı; sadece bilincini kaybetmiş olanlar ellerini bırakıyordu. Paralize olmuş bir el imza attı her seferinde, subaylar, yanlış yola sapmış bir kadının daha ışığı ve kurtuluş yolunu görmesine yardım etmek gibi büyük bir başarı elde etmenin gururuyla, neşe içinde birbirlerini kutluyordu.

Hazırlanan ifade şöyleydi: "Tamamen kendi irademle ve hiçbir baskı altında kalmadan, bütün ruhum ve nefretimle, yabancı teşvikli ve yönetimli isyanı ve onun temsil ettiği herşeyi reddediyor ve bundan böyle kanuna bağlı bir yurttaş olacağıma söz veriyorum."

O gece imzası alınan pekçok kadın beyin kanaması, beyin sarsıntısı, ayak ya da kol kırılması ya da zihinsel çöküntüye uğradı.

O geceyi yaşayan hepimizin, baskıya nasıl dayandığımız ve galip geldiğimiz ya da nasıl teslim olup imzaladığımız konusunda anlatacak bir öykümüz var.

Burada sadece birine yer vereceğim. Bir köylü kızı olan Diamando Karabeau'nun ertesi sabah anlattığı öyküsü:

> Gece dokuz ya da on civarında beni Karargaha götürdüler. İçeri girer girmez, "İşte iyi bir kız; imzalayacak," dediler. Cevap vermedim. Büro, subay ve alfamit doluydu; hepsi akşam yemeğini yiyordu. Nereli olduğumu sordular, Konitsa dedim. "İmzala ve evine dön," dediler. Hiçbir şey yapmadığımı ve hiç bir şey imzalamayacağımı söyledim ve beni bütün gün sebepsiz yere dövmelerinin nedenini sordum. Beni yine (daha çok kafamdan) kırbaç, yumruk ve çizmeleriyle dövmeye başladılar. Annemin adını söyleyerek çığlık atmaya başladım. "Sizin ananız, kızkardeşleriniz, karılarınız yok mu?" diye sordum. "Siz insan değil misiniz?" Yüz başı beni susturmak için eliyle ağzımı kapattı, ama öyle bir ısırdım ki eli kanamaya başladı. Sonra biri saçımı yakaladı ve tokatlayarak beni geri çekti. Beni masaya sürüklediler ve elime bir kalem tutuşturdular. Kalemi kırdım ve mürekkep hokkasıyla kağıdı yere attım. "Ne vahşi bir şey bu," dedi biri. "Vahşi bir keçiden başka ne beklenir?" dedi bir başkası. Sonra baş parmağımı dökülen mürekkebe batırarak ifadeye bastırmaya çalıştılar. Elimi mürekkepten uzak tuttum. "Okuma ve yazmam var," dedim. "Bunu yapmaya hakkınız yok." Gülmeye ve beni yeniden dövmeye başladılar.

"Silahın var mı?" diye sordu yüzbaşı muhafızlardan birine. "Bunu koyağa götür ve işini bitir." Hiçbir şey demedim. Sonra yüzbaşı yanıma geldi. "Seni koyağa götüreceğini biliyor musun?" diye bana sordu. "Farketmez, nereye isterseniz oraya götürün," dedim. Gözleri dönmüştü. Fakat beni sadece boş bir çadıra götürüp bıraktılar. Bütün gece başparmağımın mürekkeplenip mürekkeplenmediğini görmek için sabahı bekledim. Mürekkeplenmemişti.

Subaylar 30 Ocak gecesi üçyüz imzayı işte böyle almayı başarmışlardı. (48)

31 Ocak 1950

Öğlene doğru hoparlörler "tövbekar olmayanlar"ın ayrı bir yere konacağını ve ikinci bir emre kadar orada kalacaklarını ilan ettiler. Muhafızlar "özel durumlar" için ayrılan en kötü muameleyi bizim için icat etmek üzere hayal güçlerinin sınırlarını zorlayacaklarını vaadettiler. Yeni alanı birçok dikenli tel sırasıyla çevirdiler, diğer kadınlarla herhangi bir ilişki kurmak imkansız hale geldi. Kimse yakına gelmeye cesaret edemiyordu. Dünyadan tamamen uzaklaşmıştık.

Eski kafesimizdeki çadırlardan da eskiydi, bütün yan kısımları yırtılmıştı ve çoğu direkleri kaybolmuş ya da kırılmıştı. Rüzgar ve yağmur rahatlıkla içeri giriyordu. Her çadıra sağlıklı ve hasta otuz kadın yığılmıştı. Dikenli tellerle çevrilmiş dar bir geçit tuvaletlerin bulunduğu deniz kıyısına gidiyordu. Uçurumların altındaki kıyı boyunca geçit biraz daha genişliyor, her iki yana on yarda kadar gidiyordu. Bu bize dünyada ayrılan alandı.

Şubat 1950

Makronisos'ta bulunmayanlar doğa ile insanın şeytani ittifakını hayal edemezler. Dört bir yandan esen rüzgarlar çıplak kayayı acımasızca dövüyor, çadırları deviriyor, yüzümüzü kamçılayan ve bizi kör eden kum ve çakıl fırtınaları yaratıyordu. Rüzgarlı günlerde tuvaletlere, rüzgarın bizi dikenli tele fırlatması korkusuyla elele tutuşarak ikişer üçer kişi gidiyorduk. Böyle günlerde çadırların içi de aynı şekilde

cehnnem oluyordu. Her an onların tamamen çökmesini bekliyorduk. Her gece ana direği yerinde tutmak için sırayla nöbete geçiyorduk. Gece gündüz ağzımız çamurla, burnumuz kumla doluyor, gözlerimiz kızarıyor ve şişiyordu.

Portatif yatakları kullanmamızı yasakladıkları için de yerde, hareket etmemize bile izin vermeyen mezardan küçük bir alanda yatıyorduk. Uyku rahatlama getirmiyordu. Fareler yataklarımızın içinde yuvalanıyor, üstümüzden atlıyorlardı ve arada bir yastıklarımızdaki bir delikte kaybolan bir yılan görebiliyorduk.

Hergün tekrarlanan bu son derece zor hayat pek çok kadının sağlığını bozdu ve günlük varoluşun sıkıntılarına katlanabilmemizi engelledi.

Vücudunuza ve yüzümüze yapışarak her gözeneği tıkayan kiri ve çamuru yıkayeacak biraz suyumuz olsaydı. Gözkapaklarımızda katılaşan çamuru temizleyecek, derimizden can yakıcı tuzu çıkaracak bir bardak suyumuz olsaydı. Fakat kuruyan boğazımızı ıslatacak kadar bile suyumuz yoktu. Bir kıraç adada bir damla tatlı su bulunmuyordu. Su anakaradan kayıkla getiriliyor, bir su deposunda biriktiriliyor ve çok kısıtlı olarak dağıtılıyordu. Susuzluk eziyeti bu ıslahhanenin sakinlerine sistemli bir şekilde uygulanıyordu.

Herbirimize bütün ihtiyaçlarımız için (içmek, vücudumuzu, çamaşırlarımızı ve bulaşıklarımızı yıkamak için) günde yarım galon su veriliyordu. Fakat bu kadarcık su bile her an "disiplin nedenleriyle" kesilebiliyordu. Susuzluktan ölmediysek bunun nedeni, imzalayan ve bu nedenle daha az kötü koşullarda yaşayan kadınların kafesimizden uzak kalma kurallarına aldırmayarak dikenli telin altından sürünüp su dolu testi ve teneke kutuları bırakmalarıydı. Tutukluluğumuz boyunca her düzeyde görülen kollektif sorumluluğun örneklerinden biri buydu.

Tatlı suyu sadece içmek ve çay yapmak için kullanıyorduk. Bütün diğer ihtiyaçlarımız için deniz suyunu kullanıyorduk, ama ona da ulaşmak zordu. Denize ulaşmamıza izin verilen tek yer dikenli tellerin içinde kalan tuvaletlerin çevresiydi. Muhafızları dışarı temiz bir yere gitmemize izin vermeleri için ikna etmeye çalıştık, ama boşuna. Bulaşıklarımızı ve çamaşırlarımızı kirli, bulanık suda yıkamaya zorlandık. Susuzluk ve temizlenmemek en büyük sıkıntılarımız

arasındaydı.

Makronisos'taki hayat tek bir cümlede özetlenebilir: kendiniz, zamanınız, hayatınız size ait değildir. Herşey en küçük, en önemsiz ayrıntılar bile "kurallar" tarafından önceden belirleniyordu. Bu kurallara harfi harfine uyulup uyulmadığından emin olmak için subaylar ve alfamitler her yerde hazırdılar. En başıdan itibaren baskıcı kurallar bizi kampın taleplerine itaat etmek zorunda bıraktı.

Gün, saat 6'da hoparlörlerden gelen borazan sesleriyle başlıyor ve bizim sesimizi kesip bütün ışıkları kapatmamız gereken akşam 8'de sona eriyordu. Gün, ahlak ve milliyetçilik üzerine propaganda oturumları, günlük işler (genellikle mutfaklarda) ve toplantı gibi bölümlere ayrılmıştı. Kuralları izlemek için sürekli tetikte olmak, düşünmeden ya da sorgulamadan bir işten diğerine robotlar gibi hemen geçmek için hazır bulunmak zorundaydık. Zorlukla yürüyen seksen yaşındaki büyükanneler için bile duraksama riskliydi. Borazanlar öttğünde çadırın dışına çıkıp sıraya girmek için iki dakikamız vardı. Kurallar, yıkanmak, tamir yapmak, hastalara bakmak ve okumak gibi kişisel faaliyetlere zaman tanımıyordu. Bütün bunlar işler arasındaki kısa aralarda yapılmalıydı. Bir düdük sesi ne yapıyor olursak olalım (yemeğimizi yarı yenmiş, çamaşırımızı çamurda, sargı bezlerini hastanın yarasına yarı sarılmış halde) bırakıp koşmamızı istiyordu. Beşerli sıraya girerek başka bir düdük sesi bizi rahat bırakna kadar çadırların önünde bekliyorduk. Bu anlamsız taciz bizi fiziksel ve zihinsel olarak tüketmenin en kullanışlı yöntemiydi. Bizi taciz etme yollarından biri, düdüklerin ritimine göre, giderek hızlanarak, çadırlara girip çıkartmalarıydı; bunun sonucunda nefessiz kalır, gürültü ve hareketten sersemler, ve gözyaşından kör olup yönümüzü şaşırarak birbirimize toslar, tökezler ve düşerdik.

Yer değiştirme başka bir taciz yöntemyidi Genellikle işler arasındaki kısa vakitlerde önceden uyarılmadan yapılırdı.Şeytani düdükler aniden genel karmaşanın başlama işaretini verirdi. Başka çadırlara taşınmak ve bütün eşyalarımızı oraya yerleştirmek için otuz dakikamız olurdu. Altıyüz kadının bohçaları, yatakları ve valizleri sürükleyerek oradan oraya koşuştuğunu düşünün. Hoparlörler, kükreyen muhafızlar, havlayan köpekler, keskin düdük sesleriyle hare-

kete geçirilen dehşetli bir kaos ve panik içinde, süre sona ermeden işimizi bitirmeye çalışırdık.

Yer değiştirme genellikle eşyalarımızı dörtbir yana-denize, sokaklara, uçurumların tepesine savuran güçlü rüzgarlar olduğunda yapılırdı. Yer değiştirme sırasında, hoparlörler ahlak ve milliyetçilik üzerine bir propaganda oturumu ilan ettiklerinde, herşeyimizi rüzgarın ve çamurun merhametine bırakıp gitmek zorundaydık. Yer değiştirme günde beş ya da altı defa olabilirdi.

Kamp temizliği başka bir yıpratıcı görevdi. Dev gibi demir çöplüklerin günde iki defa denize boşaltılması ve tuvaletlerin üç defa temizlenmesi gerekiyordu. Ve her zaman, sokakları ve çakıltaşı alanlarını temizlemek, taş duvarları badanalamak ve çadırların etrafına beyaz badanayla şu "Yunan Adası" görüntüsünü korumak için taze çizgiler çizmek gibi bitmez tükenmez işler vardı. Çoğu zaman, hep inşaat halinde olan çeşitli binalar için tuğlalar ve harç dolu kovalar taşımak zorundaydık. Zaman geçtiktçe bitkinliğimiz artıyordu. Vücudumuzu ve ruhumuzu çökertmek için doğa ve insan sistematik bir çaba içindeydi.

"Sizi biz öldürmezsek bile Makronisos öldürür. Yumuşama beklemeyin. Ya tübekülozdan öleceksiniz ya da delireceksiniz," diyordu subaylar sinsi sinsi gülerek. Hepsinden daha sinsi olan ikinci komutan Ionnidis[49] ekliyordu: "Biz insan değil hayvanız, sizi mahvedeceğiz. Çürük fasulyeler ve kurtlu mercimeklerle midenizde delikler açacağız."

Makronisos'ta, diğer ada kamplarında yapıldığı gibi, kendi yiyeceğimizi ve aylık maaşımızı idare etmemiz gibi herhangi bir özyönetime izin verilmiyordu. Burada herşey subayların elindeydi; yiyeceklerin bulunduğu torbaları ambardan mutfağa taşıyacak ıslah edilmiş[50] görevlileri onlar atıyordu.

"Maria"larımızı[51] boş kovalarla geri göndererek, "burada kollektif eylemi unutsanız iyi edersiniz," diyordu subaylar. Herbirimiz tek tek ellerimizde teneke tabaklarla gidip yemek için sırada beklemek zorundaydık. Yemeğe gigtmek zorunluydu. İğrenç yemeği alır almaz çöpe atacak bile olsak sıraya girip beklememiz gerekiyordu. Sıraya girmek üzere düdüklerin çalması anından mutfaklara doğru yürümeye başlamamıza izin verildiği ana kadar subayın ruh haline göre genellikle 45 dakikalık bir bekleme süresi oluyordu. Beklerken sürekli rahatsız

ediliyorduk. Subay içimizden birini seçiyor ve onu fiziksel olarak ya da sözleriyle taciz ederek eğleniyordu. Herkes her an taciz edilebilirdi. Bunun "nedenleri" sayılamayacak kadar çoktu- görünüşümüzü ya da duruşumuzu beğenmeyebilir, ona bakış tarzımızdan ya da hiç bakmamızdan rahatsız olabilirdi.

Deniz kıyısına, kayalıkların altına inşa edilen mutfaklar sürekli olarak rüzgâr ve dalgalarla dövülüyordu. Aşçılar (savaşta ele geçirilen ya da teslim olan, yüzleri kurumdan kararmış, gözleri dumandan kırmızı olan eski gerillalar) yavan yemeğin içinden kurtları ve taşları ayıklamak için giriştiğimiz boş çabaları acıyan gözlerle seyrederek, iğrenç yemeği sessizce dağıtıyorlardı. Bu eziyete uğramış adamlar, gündoğumundan günbatımına kadar, korku içinde ve sessizce dev kazanları karıştırarak ve dumanlı ateşlere kömür atarak köleler gibi çalışıyorlardı.

Bazen yemeğimizi bitirdikten sonra sevdiğimiz Trikeri şarkılarından birini söylemeye başlardık.Şarkı söylemek yüreğimizi hafifletiyor, hayatımızı tatlılaştırıyordu. Aşçılar huşu içnide dinliyor ve yakında muhafızlar yoksa Amerikan zenci şarkılarını söylememizi istiyorlardı. Atlantiğin ötesindeki zenci kadın ve erkeklerin acılarını anlatan şarkı sözlerini dinlerken gözyaşları isten kararmış yüzlerinde yollar oluşturuyordu.

Akşam yemeği, her zaman, Makronisos'taki en ciddi iş olan bayrağın indirilmesiyle kesintiye uğruyordu. O anda her şey duruyordu. Biz, elimizde, ağzımıza ulaştıramadan kalakaldığımız kaşıklarla birlikte direğe dönüşüyorduk. Rüzgar, saçlarımızı, eşarplarımızı ya da ceketimizin kolunu çorbanın içine savursa bile, töreni bitene kadar kımıldamıyorduk. En ufak hareket hayatımıza malolabilirdi. "Makronisos 'saygısız' davranışı hoşgörmez."

Midelerimizi mahvettiği için yemek de başka bir sistematik yıkım yöntemiydi. Mide ülseri, tüberküloz, karasarılık, göğüs hastalıkları, kadın hastalıkları ve ciddi depresyon geçiren kadınların sayısı hergün artıyordu. Altıyüz kadın arasında sadece bir kaç kadında hastalık belirtisi yoktu. Hastane olarak kullanılan ve ağır hastaların gönderildiği iki büyük çadır imzalamayı reddedenlere kapalıydı. Bitmez tükenmez kırtasiyecilik labirentlerini aşıp ölmek üzere olan kadınlarımızdan

yirmi beşini hastaneye kabul ettirdikten hemen sonra pişman olduk. Hastaların kendi çadırlarında kalmaları daha iyiydi çünkü orada hiç değilse arkadaşları onlarla ilgileniyordu. Hastanede, subayların iddasına göre intiharı önlemek için ilaçla uyuşturuluyor ya da yataklarına bağlanıyorlardı. Bir kadının bir Atina hastanesine nakledilecek kadar hasta olduğu düşünüldüğünde, Kamp Komutanı öncelikle imza atmasını istiyordu.

Kafalarına vurulun ve kanama, sarsıntı ve migren geçiren Sonia Kosta, Stella Paploka ve Eleni Lambraki'nin öyküsü hastalara gösterilen gaddar tavra bir örnektir. Haftalarca ilkel tıbbi bakımla zayıflatıldıktan sonra durumları otoriteler tarafından tehlikeli sayılacak kadar kötüleşti. Ellerinde üç ceset bulunmasını istemedikleri için ölmek üzere olan üç kadını Lavrion'a gönderdiler. İnsanlar onları görür görmez, sedyelerin etrafını çevirdiler ve onların hasta bedenlerinin üzerine çiçekler attılar. Kamp:n adını düşünen subaylar onları acilen Atina'da bir hastaneye götürdüler. Bir işçi sınıfı mahallesi olan Nea Ionia hastanesine geldiklerinde, insanlar sedyelerin etrafında toplanıp kadınlara durumları vc kamp hakkında sorular sordular. Hızla yayılan işkence dedikodularından rahatsız olan görevli subay, kadınların Makronisos'ta sakatlandığını ve hasta edildiğini bütün Atina'nın öğrenmesini istemediğniden, "basından ve kamu' gösterilerinden uzakta" ölmeleri için onları geri gönderdi. Mutlak ölüm anlamına gelen bu tavrı protesto ettiğimizde, Vasilopoulos'un yanıtı şu oldu: "Sizi bu adaya kuvvet kazının diye değil, ölün diye getirdik."

Cinayet, Makronisos'un ancak bir yönüydü. Diğeri, çok daha kötüsü, bilimsel olarak tasarlanan, uzmanca yürütülen belirsizlik ve zihin karıştırma atmosferiydi. Falaka ve kamçı, alfamitler, hoparlörlerin tiz, mekanik sesi, sarhoş muhafızların ulumaları, nazik görünümlü propaganda, baş teröristler Ionnides ve Kastritsis'in gece baskınları, hatta adanın rahibi -hepsi, kişiyi insan kılan herşeye acımasız bir şekilde saldırıyordu.

Makronisos'ta kimse "en kötüsü bitti" diyemez ya da bir anlık bir huzur bulamazdı. Gece gündüz işkence hayaleti, bilinmeyen bir yarının dehşeti ve şu uğursuz "dostane" uyarılarla taciz edilirdi insan. Hava ve ışık yüreğimizi ezerdi. İlaçlarla çılgına dönmüş alfamitlerin ne zaman

geleceklerini bilmezdik; sadece her zaman bedenimize ve zihnimize yönelik yeni saldırı yolları icat etmekte olduklarını bilirdik. Ulusal Ahlak Talim Terbiye Bürosu, bizi ıslah etme çabaları içinde her türlü entellektüel faaliyeti engelliyordu. Doğal olarak ilk hedefleri kitaplar, gazeteler, dergiler ve yazı malzemeleriydi. Bütün entellektüel faaliyetimiz, ıslah edilmiş subaylar, askerler ve kemikleşmiş faşistler tarafından kotarılıp hoparlörlerle sunuluyordu. Bütün ada, Demokratik Orduya karşı iftiralarla, saflarımızdaki yenilgi ve ihanet hikayeleriyle, bizi bekleyen şeyler hakkındaki korkunç tehditlerle yankılanıyordu: "Liderleriniz sizi terketti, size ihanet ettiler, hepsi Rusya'ya, Bulgaristan'a kaçtı. Sizi koruyacak, kaderinizle ilgilenecek kimse yok, herkes sizi unuttu. Buradan başınız dik çıkacağınızı sanıyorsanız çok yanılıyorsunuz. Burada solucanlara döneceksiniz, affımızı dileyerek karnınızın üstünde süreneceksiniz. Biz galibiz, sizi mahvedebiliriz ve mahvedeceğiz."

Milli Eğitim saati için hergün amfiteatrda toplanıyorduk. Oturum "ıslah edilmiş" tutukluların okuduğu pişmanlık mektuplarıyla başlıyordu. Herbiri, topluluğun önünde duruyor ve hıçkırık ve utançla kesilen bir sesle köyünün rahibine ya da belediye başkanına yazılmış mektuplar okuyordu; bu mektuplar daha sonra Pazar ayininin ardından cemaate okunuyor; radyodan dinleniyor ya da gazetelerde yayınlanıyordu. Mektuplar, büyük Makronisos islahhanesinde, bilge ve yardımsever öğretmenler ve ruh kurtarıcıları arasında, herkese ışığı görmesi ve yanlış düşünceden kurtulması ve yeniden milli düşünceye sahip olarak Kral ve Kraliçe yanında yeralması için nasıl yardım edildiğini anlatıyordu.

"Işığı gördüm," cümlesi işkence sonucu gözlerini kaybetmiş olanlar tarafından söylendiğinde özellikle trajik oluyordu.

Sık sık inanılmaz bir içeriğe sahip mektuplarla karşılaşıyorduk:

Örneğin: "Ben, K. köyünden Demitrios D., Kardeşim Petros'un Ülkeyi, Krala ve Aileye karşı giriştiği onursuz savaş sırasında Ulusal Ordumuzun aziz kurşunlarıyla akıtılan kokuşmuş kanını nefret ve tiksintiyle reddediyorum." (Kardeş, genellikle Almanlarla savaşırken ölmüş olurdu).

Bu mektuplardan sonra, ekonomi (Marshall Planı ve Yunan Ekonomisi, Marksizmin ümitsiz ötopik teorisi, Makronisos'un ekonomik

yapısı vs.), din (boşanma ve din, Hristiyanlık ve komünizm, Ortodoks Kilisesinde Yunan kadınının yeri) ya da felsefe (eflatun ve eseri Devlet'in Makronisos'ta yeniden can bulması) gibi "eğitim" konularında seminerler veriliyordu.

Konu ne olursa olsun içerik aynıydı: Makronisos, şanlı ulusal geleneğimizin devamı, yabancı etkisine karşı ulusal bir kale, şanlı Siloam pınarlarıydı.(52) Özet olarak Makronisos, komünizme karşı bir kale, antimilliyetçi düşünceyle zehirlenmiş herkesin getirilip Yunanistan'ın temiz, değerli bir çocuğuna dönüştürüleceği bir yer olarak varlığını sürdürmelidir.

Bu oturum boyunca alfamitler aramızda dolaşıyor ve konuşmacı Makronisos'un cömertliğinden, burada bulunacak mutluluktan sözederken alaylı bir gülümseme izi yakalamaya çalışıyorlardı. En ufak bir saygısızlık işaretinde, talihsiz kişi koyağa sürüklenir ve kırılan bir iki kaburga Makronisos'ta söylenen şeylerle alay edilmeyeceğini kendisine öğretirdi. Oturum Ruslara ve Slavlara duyulan nefreti anlatan bir ilahiyle sona ererdi.

Eğitim Bürosunun başka bir işlevi "eğlence"ydi. "Islah edilmiş" sanatçılardan oluşan koro ve tiyatro grupları skeçler şeklinde propagandalar hazırlar ve sunarlardı.

İşkenceye uğramış zavallıların güneş batar batmaz toplanacağını, yıpratıcı bir çalışma gününün ardında sıraya gireceklerini ve merasim üniforması içindeki Vasilopuolus'u alkışlamak için uzun ümitsiz bir sırada saatlerce bekleyeceklerini bilerek, kafeslerimizin dikenli tellerinin ardından gece eğlencesinin hazırlıklarını seyrederdik. Orada, askerlerin yanında, "ıslah edilmişler" işkencecilerin ve onların hafta sonu için adaya gelen karılarını şevkle selamlarlardı. Makronisos destanından ilham alan çeşitli skeçler sona erdiğinde aşina olduğumuz bağrışmayı duyardık:

"Kadınları da Yunanistan'ın bağrına döndürecek miyiz?"

"Evet, evet döndüreceğiz," olurdu kalabalığın çılgın cevabı.

Bizi şenliklere götürme çabaları hep boşa çıkardı. "Bu işkence ve rezalet mekanında eğlenceye ihtiyacımız yok," derdik. Muhafızlar şurada burada bir iki kırbaç sallar, yarın inatçılığımızdan pişmanlık

duyacağımız tehdidini savurarak kafesimizi terkederlerdi.

Subaylar kulübü müzik gösterileri de hazırlardı. Bütün gece boyunca, hoparlörler, çadırlarımıza kalbimizin sefaletini yumuşatan ve bizi yaşama yaklaştıran, tanıdığımız ve sevdiğimiz şarkıları getirirdi. Müzik, bu korku kayalığında bizi yuvamızla birleştiren şeydi. Fakat keman sesleri, hala işkencecilerine meydan okuyan, hala kardeşinin kanını inkar etmeyi reddeden Skevofilaka'nın çılgınca ulumalarıyla karıştığıda dehşet daha da artardı.

Vasilopoulos beyaz villasının karşısındaki küçük tepeye bir kilise yaptırmaya karar verdi. Bu Tanrı Evinin parsı hükümetin tutuklulara ve askerlere verdiği ve onların emeklerinin yanısıra "gönüllüce" sundukları az miktardaki maaşlardan karşılanıyordu.

Alfamitlerin kırbaçları, kum ve çakıl fırtınaları, kavurucu güneş altında, kurtlu fasulye çorbasıyla beslenen askerler ve tutuklular bu ibadet yerini tamamlamak için aylarca acı çektiler.

Anthony Vasilopoulos, gerçek bir Hristiyan alçakgönüllülüğü ile, kiliseye kendi adını verdi: Aziz Anthony.

Makronisos rahibi dinsel görevlerini Eğitim Bürosunun ihtiyaçlarına uyarladı. "Hayırsız oğulların" ve "sersem bakirelerin" Tanrıya dönmelerini ve Tanrının yeryüzündeki temsilcisi olan Kamp Komutanı tarafından çizilen erdem yolunu izlemelerini isteyen sesi hoparlörlerden duyuluyordu. Rahibin pazar ayinleri Hristiyan tövbe, kurtuluş, yargı ve bağışlayıcılığının Makronisos "emirler"iyle tanımlanmış tuhaf bir versiyonunu sergiliyordu.

Bir keresinde, buradaki cinayetler hakkında ne düşündüğünü sorduğumuzda, Peder Kornarios, "Evlatlarım, Tanrının evönö kafirlerden temizlemek için İsa bile kırbaç kullanmak zorunda kaldı," yanıtını verdi.

Haftada bir kere, Makronisos, Yunanistan'ın dört bir yanından gelen yüksek düzeyden subayları konuk ederdi. Ziyaretleri "ıslah edilmiş" kalabalığa yeni "babalarını ve koruyucularını" tanıtmanın harika bir vesilesi olarak görülür ve Kamp Komutanı kamp sakinlerinin "içten" ve "coşkulu" sevgi ve şükran gösterilerini büyük bir işgüzarlıkla organize ederdi.

Bu ulu kişilerin gelişinden saatler önce, kamp sakinleri meydanda toplanır ve kabul törni için hazırlanırlardı; bu arada hoparlörler coşkularının sınırsız olması gerektiğini, ne kadar yüksek sesle bağırır ve alkışlarlarsa o kadar çabuk serbest bırakılacaklarını hatırlatırdı.

"Daha yüksek! Daha yüksek!" diye patlardı yüzbaşının sesi hoparlörlerden, şapkalar havaya uçar ve alkışlar, ıslıklar, selamlama çığlıkları havayı doldurur ve korkunç koyaklarda tekrar tekrar yankılanırdı.

Trajik 30 Ocak gecesinden bir hafta sonra Kamp Komutanı, deneyimin çeşitli ve yararlı dersler vereceği sonucuna vararak, bizim de bir kabul töreninde bulunmamıza karar verdi: imzalayan ve hâlâ aydınlanmanın ilk aşamasında olanlar eskilerden, tam dönüşümü başarmak için daha neler yapmaları gerektiğini öğrenecekler; hâlâ itaat etmeyi reddedenler azınlıkta olduklarını görecekler; her iki grup da Makronisos'un yapısını daha iyi kavrayacaklardı.

Fakat bizim ne yapacağımızı kestiremedikleri ve tehlikeli olabilecek bir riske girmekten korktukları için bizi arka sıralara yerleştirdiler. Çılgınca bağıran, alkışlayan kalabalığın arkasında bizim saflarımız soğuk bir sessizlik içindeydi. Tek bir kadının eli alkışlamak için kıpırdamadı, tek bir ağız bağırmak üzere açılmadı.

Ulu kişilerin önderliğini, tanınmamış bir kasap olan General Bairaktaris yapıyordu. Madalyaları soğuk güneş ışığında parlamaktaydı. O madalyalara düzinelerce savunmasız askeri öldürdüğü için hak kazanmıştı.(53) İyi niyetli bir lider gibi bizi selamlamak için elini kaldırdı. Fakat kendini buz gibi sessiz ESAG kadınları sırası arasında bulunca eli yarı yolda donup kaldı. Bize bakmadan, öfkesini güçlükle zaptederek adımlarını hızlandırdı. Kamp Komutanı toplantıyı terketmemizi emretti; varlığımız bir uyumsuzluk işaretiydi.

Sessizlik isyanımızın bize ödetiliceğini bildiğimizden o gece giysilerimizle yattık. Verilebilecek en kötü cezaya çarptırıldık: ertesi gün içme suyu verilmedi.

5 Mart 1950

Seçim günü yaklaştıkça, nefesimizi tutup bekliyorduk. "Islah ediciler"imiz seçimlerden sonraki gün olan 6 Mart için planlar

yapıyorlardı. (sonuca bağlı olarak ya tam saldırı ya da taktiklerde bir değişiklik. 5 Mart'ta bu korkunç ada ya patlayıp yok olacak ya da daha da güçlenip korkunçlaşacak) ve bizim acımasız mezarımız olacaktı.

Demokratik güçler sağı yendi. Bütün Yunanistan'da halk demokrasi için oy kullanmaya cesaret etti. Dün işkencecilerini alkışlayan ve "itaatkâr yurtseverlikleri" için Kamp Komutanı tarafından onurlandırılan Makronisos tutsakları seçim sandıkları başındaki tehditlere ve denetime rağmen oy pusulalarında sağ kanat adaylarının üzerini karaladılar. Seçim sonuçlarından şaşkına dönen ve kafası karışan alfamitler tavırlarını değiştirdiler. Barakaları terketmeye cesaret edenler kendilerini temize çıkarmaya çalıştılar: onları suçlamamak gerekirdi; bunların hiçbiri onların suçu değildi; bize yapmaya mecbur bırakıldıkları şeylerden nefret ediyorlardı; bize her işkence yaptıklarında içleri kan ağlıyordu. "Zayıf kadınlar olmanın ne demek olduğunu biliriz. Bizim de analarımız, kızkardeşlerimiz, karılarımız var," diyorlardı, yaltaklanarak.

Neşeyle çılgına dönerek birbirimizi öpüp kucakladık, demokratik zaferi kutladık. Rahat bir nefes aldık; Makronisos'un uçurumları ve havası sertliğini kaybetmiş görünüyordu. Hoparlörler sessizdi; dağların yamaçlarında ve koyaklarda sadece bizim mutlu şarkılarımız yankılanıyordu.

Fakat demokratik bir zafere izin verilmedi. her zaman hazır bulunan, Amerikan yardımını kesme tehdidiyle Amerikan Büyükelçiliği tarafından sıkıştırılan muzaffer parti, sağ saflardan önemli bir liderle koalisyon oluşturmayı kabul etti.

Vasilopoulos kırbacını sallayarak tekrar ortaya çıktı. Terör makinası demokratik parti için kullananan askerlere karşı şiddetli misillemelerle yeniden harekete geçti. Gece sorgulamaları, tacizler, kaybolmalar her yerde yeniden başladı.

Bütün bunlara rağmen Makronisos'ta bir şeyin değşimiş olduğunu görüyorduk. Artık subayların önünde seslerini kaybeden ve titreyen küçük çekingen adamlar görünmüyordu. Birbirlerine güvensizlikleri kaybolmuştu. Makronisos onları kırdığı halde, tersine çevrilmez bir biçimde değiştiremediğini farkettiler. İşkencecilerden, fiziksel acıdan çok, kendilerini sonu gelmez aşağılamalara ve rezaletlere sürüklediklerini

için nefret ettiler. Yeni bir ruhla, kendilerine ve yoldaşlarına duydukları yeni bir güvenle oylamadaki suçlarının cezalarına göğüs gerdiler.

Makronisos'ta yeni bir hareket başladı: sözünü geri alma. Tutuklular yeni bir deklarasyon imzalamak için her gün karargahı dolduruyorlardı: Makronisos'ta şahsıma uygulanan zihinsel ve fiziksel işkencenin neden olduğu bilinç kaybı koşulları altında imzalattırılan Pişmanlık Deklarasyonu'nu reddediyorum. Halka ve demokratik ideallerime bağlı kalıyorum ve bütün Makronisos'u ve yaratıcılarını mahkum ediyorum.

Yaşasın Demokrasi

Bizden birkaç fit uzakta demokrasi lehine oy kullanan yüzlerce asker için dikenli telle çevrili yeni bir kafes hazırlandı. Koyaklar yine onların ve sözünü geri alanların çığlıklarıyla yankılandı. Fakat bu kez çığlıklar Makronisos'un ötesine ulaşabildi. Bu "büyük okul"da vuku bulan "rehabilitasyon" konusundaki gerçeklik yavaş yavaş basını kapladı. Yunan halkı ve bütün düya halkları varlığımızın korkunç gerçekliklerinin nihayet farkına varıyordu.

13 Mart 1950

Yabancı muhabirlerin ziyareti Kamp Komutanı için büyük bir endişe kaynağı oldu-gösteriye çıkaracak yeterli malzeme olmadığından değil. Gözboyamak her zaman mümkündü: rıhtımı aydınlatan elektrik ışıkları; zevkle döşenmiş ve adanın çekicilikleriyle dekore edilmiş Karargahın kar beyazı binaları; mutlu sesler yayan hoparlörler; yeni spor sahasında basketbol ya da futbol oynayan "keyfi yerinde ve mutlu" askerler. Makronisos'un dünyanın en mutlu köşelerinden biri olmadığını kim düşünebilirdi?

Sorun arka plandaydı (sakatlar, deliler, felçliler.) Gazeteler bu uğursuz koyaklar hakkında çok şey yazmışlar. Muhabirler dikkatli olsalar yalancı görünüşün ardında yollarını bulabilirler ve böylelikle "rehabilitasyon" yapısı çökerdi. Bundan kaçınmak için, ziyaretçilerin gelişinden bir ya da iki gün önce kafeslerde büyük bir kargaşalık olurdu -deliler ve sakatlar adanın en uzak köşesine götürülür ve bulunamayacakları ya da çığlıklarının duyulmayacağı gizli mağaralara saklanırlardı. Dolayısıyla ziyaretçiler adı kötüye çıkmış koyağı görmek istediklerinde bile onu boş, Yunanistan'ın düşmanları tarafından Makronisos

hakkında yazılan "kötü niyetli iftiraların" en ufak bir izinden bile arındırılmış bir halde bulurlardı. Pişmanlık getirmeyen ESAG kadınlarının yarattığı problem, varlığımızın her kanıtını binalardan silmek ve ziyaret süresince bizi çadırların içine kapatmak yoluyla çözülüyordu. Kafeslerimizin terkedilmiş bir hali oluyordu. Subaylar, ziyaretçilere burada kalanların iyileştiklerini, affedildiklerini ve serbest bırakıldıklarını söylüyorlardı.

Fakat 13 Mart'ta senaryoyu değiştirmeye karar verdik. Tan ağarırken tuvaletler önünde sonu gelmez sıralar oluşturarak dikenli tellerle çevrili alana akmaya başladık. Alfamitler, uluyarak ve söverek, boş yere, bizi çadırlarımıza sokmaya çalıştılar. Yaşları nedeniyle görece daha az kötü davranışa maruz kalan büyükanneler gardiyanların öfkesini dizginleme görevini üstlenmişlerdi. Gardiyanlara sitemli bakışlarla bakıyorlar ve azarlayıcı bir tonla sorular soruyorlardı: "Ne? Su dökmemizi de mi engellemek istiyorsunuz? **Buna** karşı bir yasa koyamazsınız, evlatlarım."

Nihayet Kamp Komutanlığı bizi dışarda bırakmaktan başka seçeneği olmadığını anladı. Bir şekilde görüneceksek, bunun dikenli temellerin dışında olmasının daha iyi olacağını anlayarak (ne pahasına olursa olsun kötü bir izlenimden kaçınmak için) çok fazla sorun çıkarmayacağımız umuduyla bizi, imzalamış olanların arkasında sıraya soktular.

Yabancı muhabirler Fransız ve İngiliz gazetelerinden geliyordu ve aralarında **Le Figaro**'dan Madame Dominique Auclair de vardı. Kendilerini dikkatli bir şekilde kamp sakinlerinin "güvenli" birlikleri arasından geçiren bütün kamp liderliği onlara refakat ediyordu. Gazeteciler, bir süre önce imzalamış olan kadınlarla konuştular ve sonra teftiş için onların çadırına götürüldüler. Heyecanla titreyerek sessizce gazetecilerin bize yaklaşmalarını bekledik. Onlarla konuşmak, vücutlarımızdaki izleri göstermek istiyorduk. Bu yamyamlar mekanını gizleyen perdenin hiç değilse küçük bir köşesini kaldırmak istiyorduk. Fakat gazeteciler güvenli bir uzaklıkta tutuluyordu. Subaylar bizim iyileştiğimizi yakında evlerimize döneceğimizi ve bizimle konuşmanın onlara yeni bir şey kazandırmayacağını söylediler. Dolayısıyla sohbetler ve "teftişler" tamamlanır tamamlanmaz gazeteciler gitmeye

hazırdılar. Herşey plana uygun işler görünüyordu.

Birdenbire Makronisos tarihinde duyulmamış görülmemiş bir şey oldu. Gazeteciler arabaya binmek üzereyken sessiz saflarımızı terkettik ve dağlardan hızla akan bir ırmak gibi bağırarak gazetecilere doğru koştuk:" "Bekleyin, daha gitmeyin! Hiçbir şeye inanmayın."

Bu beklenmedik patlama subayları ve alfamitleri şaşırttı. Ellerinde silahlarla hakaretler yağdırarak üzerimize saldırdılar. Fakat hiçbir şey bizi durduramazdı, hiçbir şey bizi susturamazdı. Bir kadın silah duvarını yararak gazetecilerin arabasına atıldı. Dominique Auclair'in elini yakaladı ve Fransızca konuşarak durumu anlattı ve hastaneyi ziyaret etmesini istedi. Subaylar onun çevresini sardılar ve bizim çılgın, isterik kadınlar olduğumuz kosunda onu ikna etmeye çalıştılar. Hastane ya da revir gibi bir şeyin burada bulunmadığını, böyle şeylere hiç ihtiyaç duyulmadığını söylediler.

Bizi çadırlarımıza tıkarlarken "Doğru gidin, sağdan dördüncü çadır," diye bağırdı kadınlardan biri, Fransızca olarak. Bazılarımız Auclair ile birlikte kalmayı başardı. Ona hâlâ imzalamayı reddettiğini haykıran Skevofilaka'nın bulunduğu çadıra götürdük. Solmuş ve kurumuş Skevofilaka donuk gözlerle muhabirlere baktı. Auclair Skevofilaka ve revirde inleyen diğer kadınlar hakkında bilgi almak istedi. Ona 30 Ocak, koyak ve deliler evi hakkında bilgi verdik. "Madem bu bir işkence adasıdır. Burada insanlar ölüyor. Sesimizi alın, dünyaya götürün ve bizi cellatlarımızın ellerinden kurtarın."

Yapmamız gerekeni yapmıştık-sesimizi dikenli tellerin ötesine ulaştırmıştık. Gecenin gitereceklerine hazırdık artık.

İyimserlik termometresi inip çıktı. Kalbimiz umut doldu; kısa bir süre sonra Makronisos'u terkedeceğimize inanmaya başladık. Kamuoyu bütün politik tutuklular için genel bir af talep ediyordu ve politikacılar "affet ve umut" politikası konusunda bildiriler yayınlıyorlardı. Plastiras(54) başbakan olduğu zaman, kısa süre sonra salıverileceğimizden emindik. Makronisos'un komutanı bile yakında eve gideceğimizi söylemeye geldi. Başbakanın kendisi de radyoda "tedrici genel af" hakkında konuştu. Fakat iyi niyetli başbakana yine izin verilmedi. "Tedrici genel af" bizi etkilemeyecekti. Sadece eleyici bir komitenin "salıverilebilir" olduğuna karar verdikleri serbest bırakılacaktı. Fakat

gazeteler ve radyolar, aldatıcı kiltesel salıverme iddialarıyla ve hükümetin şu açıklamalarıyla doluydu: "Herkese adalet sağlayan yeni ulus heryerde politik tutuklulara karşı tecavüzlere son veriyor ve herkes için medeni eşitliği sağlıyor." Terör rejimi bu açıkmaların tersini kanıtlamak istercesine Makronisos'ta devam ediyordu. Burada yasalar ve politikacılar iktidara sahip değlidi anlaşılan.

Bir keresinde, bir milletvekili kampı teftişe geldi. Kendisine, ardında durarak onun medeni haklar ve genel af vaatleriyle dalga geçen subaylar eşlik ediyordu.

Ondan bir şey saklama çabasına bile girilmedi. Kamp komutanlığı vitrin süslemesinden vazkgeçmişti; artık korkacak bir şeyleri yoktu. Milletvekili herşeyi gördü (sakatlar, deliler, hastalar, ilaçsızlıktan, susuzluktan ölenler, koyaklar.) Yaşlı bir kadın kendisine "medeni haklar"ın anlamını açıklamasını istediğinde, jargonuyla konuşmaya başladı. "Benimle basit Yunanca konuş oğlum. Ben yaşlı bir köylü kadınım. Böyle konuşmalardan anlamam," diye azarladı yaşlı kadın onu. "Buradan çıkmamıza izin verecek misiniz, vermeyecek misiniz?" Milletvekili sadece "küçük bir kağıt parçası" imzalar imzalamaz hepimizin eve dönebileceğini söyleme cesaretini zor buldu.

"Kendi çocuklarımı inkâr etmeye 'küçük bir kâğıt parçası'nı diyorsun? Sen eğitim görmüş bir adamsın. Annen seni inkâr etseydi kendini nasıl hissederdin? Fakat senin de **onlardan** biri olduğun belli oluyor." Yaşlı kadın milletvekilinin yüzüne öyle büyük bir öfkeyle bakıyordu ki, adam ekleme yapmak zorunda kaldı: "Bu benim bölümüm değil, fakat sizin için yetkili merciyle memnuniyetle konuşacağım," ve teftişini sürdürmek üzere subayların refakatinde kaçarcasına uzaklaştı.

17 Mayıs 1950

Kamp Komutanı değişti. Vasilopoulos, Makronisos'tan ayrıldı. Onun yerine sözde yeni liberal politik ruhu taşıyan Komutan Demetropoulos geldi. Bir Kara Bereli(55)olan Demetropoulos, bizi şahsen selamlamak için kafesimize geldi. Ona zulümlerden söz ettik, bir daha olmayacağını söyledi; susuzluktan söz ettik, daha çok su verileceğine dair söz verdi; tüberkülozlu kadınların fırın gibi çadırlar içinde ölmekte ol-

duklarını anlattık; onları Atina hastanelerine göndereceği vaadinde bulundu; çadırlarda boğulduğumuzu söyledik, bununla da ilgileneceğine dair söz verdi.

Fakat o gece saat sekiz olmadan alfamitler haykırarak tepemize bindiler. Çadırlara daldılar, yataklarımızı çiğnediler, lambalarımızı kırdılar.

Bir iki gün içinde yeni Komutanın nazik gülümsemesi kayboldu; onun yerini Kara Bereli'nin sert ifadesi aldı. Kırk yılda bir kafesimizin yanına geldiğinde, jipten inmez, vatlerini yerine getirmesi talebiyle karşılaşır karşılaşmaz kaçmak üzere eli direksiyonda, küçümseyerek bizimle konuşurdu.

Buna rağmen, yaşam koşullarımızı düzeltmek için mücadele etmekten hiç vazgeçmedik. Portatif yatakları geri almayı, ek çadırları kullanma, kendi yiyeceklerimiz için ambara girme ve aşçılarla çalışmaları için kendi kadınlarımızı mutfağa yerleştirme iznini koparmayı başardık. Artık kurtlu çorba yemiyorduk, hastaların ve çocukların yemekleri çük düzelmişti.

Yakında eve dönme umudunu hiç kaybetmemiştik. Efsanevi yumuşama önlemleri parlamentodaki temel konulardan biriydi. Kamuoyu genel af ve kampların kapanması taleplerini sündürüyordu. Arkadaşlarımızın mektupları umut ve iyimserlik doluydu ve her zaman sansürcülerin karaladığı "Allah kurtarsın" sözleriyle son buluyordu.

14 Haziran 1950

Elçyici komite adaya geldi. Bizi amfiteatra topladılar:

Hükümetin sizi serbest bırakacağını zannetmeyin. Şunu anlayın: sizi, yazılı ve içten pişmanlığınızdan başka hiçbir şey kurtaramaz. Ne bu ne de başka bir hükümetin sizi buradan çıkarma gücüne sahip olmadığını kafanıza sokun. Sizin kaderinizin tek sorumlusu biziz. Sizi başka bir kampa götüreceğiz ve imzalayana ya da ölene kadar orada kalacaksınız.

Birkaç gün sonra gazetelerde Cumhurbaşkanı Yardımcısı George Papandreou'nun açıklamasını okuduk:(56) "Pişmanlık getirmeyen kadınlar, sürgün hayatlarını sürdürecekleri halde daha insani koşullara

sahip olacakları bir adaya gönderilecekler."

Başbakanın ve hükümetinin ardında çok daha güçlü bir şey olduğu açıktı: ordu ve onun ardında da Amerikan Yardımı.

"Demokratik hükümet"imiz vaatlerini tutamayacak kadar güçsüz olduğuna göre, öfkeli kamuoyunu yatıştırmak için küçük de olsa bir şey yapmalıydı. Yetmiş ya da yetmişin üzerindeki bütün kadınlara yönelik özel bir af ilan edildi. Yıllardır Makronisos Islahhanesinde ahlak ve yurtseverlik dersleri dinleyen yetmiş, seksen yaşındaki büyükannelerin evlerine dönmelerine izin verildi.

Onların salıverilmesi kafeslerde kutlama yapılması için bir vesile oldu. Yıllardır bize gözkulak olmuşlar ve bizi bedenleriyle korumaya çalışmışlardı. Sürgünleri sona erdiği için memnunduk. Fakat sevincimiz acımaya karışıyordu, çünkü yanmış ve terkedilmiş evlere ve çocuklarının mezarlarına dönüyorlardı. Çocuklarından bazıları kurşunlardan kurtulduysa bile ya saklanıyor ya da hâlâ Demokratik Ordu saflarında çarpışıyorlardı. Onları bekleyen hiç kimse yoktu.

Kafesleri birdenbire açılıveren kuşlar gibi, özgürlük haberlerinden şaşkına dönen yaşlı kadınlar hemen kamyonlara doldurulduldular ve götürüldüler. Kamyonlar bir yol dönemecinde kaybolana kadar onlara el sallamak için dikenli tellere koştuk.

"Özgür günler sizin olsun, kızlarımız," onlardan duyduğumuz son sözler oldu.

Başka bir özel salıverme de dokuz ağır hasta kadının kendi kasabalarının hastanelerine gönderilmeleriydi.

Bununla birlikte, yeni "affet ve unut" politikası Makronisos'un pişmanlık getirmeyen kadınları için sona erdi. Hayatımızı, merhametsiz yaz güneşi altında, her zamankinden daha fazla sertlik, hastalık ve vahşetle devam etti.

Yaz, Makronisos'ta korkunçtur. Yamaçlar kavurucu bir sıcaklık getirir, çadırlar ateş gibi olur, toprak sıcak demir gibi yanar, hiçbir yerde gölge yoktur. Küçücük bir ağaç, bir çalı, su, zalim beyaz sıcaklığı rahatlatacak hiç bir şey bulunamaz. Sürekli taciz bizi tüketiyordu. Günde üç kere toplanmak ve tepemizde kaynayan güneşe rağmen saatlerce sırada beklemek zorundaydık. Bütün gün inanılmaz bir

dayanıklılık denemesiydi. Tüberkülozlu kadınlar, zorlukla ve ağır ağır nefes alarak, yanlarındaki teneke kutuları kanla doldurarak alev alev yanan çadırlarda eriyip gidiyorlardı. Doktor onları sanatoryuma göndermek için gerekli bütün adımların atıldığını söylüyordu ama her zaman bir sürü kırtasiye işi vardı -tamanlanacak yeni bir kâğıt, çözümlenecek çelişkili bir emir.

Temmuz 1950

Temmuz ortasında bir pazar öğleden sonra kafeslerin dışında arabaların alışılmadık bir hareketlilik içinde olduğunu farkettik. Dikenli tellere koştuk ve yan kafesteki erkeklerin götürüldüklerini gördük. Yeni sürgün yerleri Kuzey Ege'deki Ai-Strati isimli küçük ada olacaktı. Aynı gece bizim de yakında buradan ayrılacağımızı öğrendik -yeni yerimizin barınaksız, hastanesiz, insansız, bütün dünyadan soyutlanacağımız ıssız Trikeri olacağı dedikoduları dolaşıyordu. Orada gardiyanlarımız dilediklerini yapmakta özgür olacak ve kimseye karşı sorumlu bulunmayacaklardı.

Protesto ettik, hükümete dilekçeler ve telgraflar gönderdik ve "insani yaşam koşulları'na dair tatlı sözlerin Yunan halkını aldatmak için düzenlenmiş bir sahtekarlıktan başka bir şey olmadığını anlatmak için gazetelere yazılar yazdık.

Birkaç gün sonra komutan bize bir seçenek sundu-imzalı bir ifadeyle Trikeri'yi ya da Makronisos'u seçmemizi istedi. "Herşey size kalmış," dedi. İğrenerek iki imha kampı arasında seçim yapmayacağımızı bildirdik. Bu trajediye son vermenin hükümetin görevi olduğunu söyleyerek, bu terör adasından ayrılma talebinde bulunduk.

Hükümetin yanıtı üç yük gemisi şeklinde geldi. Toparlanmak ve herşeyi rıhtıma taşımak için bir saatimiz vardı. "Vaadedilmiş toprağın" Trikeri olmayacağını hâlâ umut ederek, bizi nereye götürdüklerini keşfetmeye çalıştık. Komutan şakayla cevap verdi: "Gideceğiniz yerle ilgili emirlerin zarfı mühürlü ve ancak hareket edildikten sonra açılacak." Hastalara ne yapılacağını sorduk. Elli tüberkülozlu kadından sadece ondokuzu sanatoryuma götürülüyordu. Diğerleri bizimle beraber yeni sürgün yerine gelecekti -bu onlar için kesin ölüm anlamını taşıyordu. Hasta kadınlar oracıkta vurulmayı talep ederek gitmeyi red-

dettiler. Sakin fakat kararlı karşı çıkışları alfamitleri çileden çıkardı. Hastaları sedyelerle rıhtıma taşımamızı emrettiler. "Onların Atina hastanelerine götürelceğine söz verilmişti. Onları ölüme taşıyamayız," diye cevap verdik. Alfamitler tahta sopalarla üzerimize saldırdılar.

Yatakları devirdiler ve hasta kadınları yere attılar. Yine kimse yerinden kıpırdamadı. Bir grup asker gönderdiler. Fakat onlar da reddetti. Nihayet komutan gönderildi. Bizim de istediğimiz buydu. Şimdiye kadar komutan hastalarla ve onların kan dolu teneke kutularıyla karşılaşmaktan kaçınmıştı.

Anladı, "durumun üzücü fakat kaçınılmaz" olduğunu söyledi. Hasta kadınlar gitmeyi reddettiler. Nihayet o anda kan kusmakta olan sadece beş kadın için "kişisel sorumluluğunu" kullanacağını söyledi. Diğerleri "ne yazık ki" gitmek zorundaydı. Kendisi "son derece üzgündü," fakat yapabileceği bir şey yoktu.

Taşınma bütün gece sürdü. Polisler, yeni efendilerimiz bizi nezaret yerimize götürmek için yük gemilerinde bekliyorlardı. Gün batarken 31 Temmuz'da Makronisos'tan ayrıldık.

Aphrodite Mavroede-Pandeleskou
Trikeri 1951

Belki birgün, herşey bilindiğinde, hafızanın
buzları çözüldüğünde
renkler geri geldiğinde
belki birgün, kapılar açılacak, evlerin kapıları
hapishanelerin, yasaların
Belki sadece çocuklar anlayacak
mirasımızla zengin
hafızalarında bağışlayıcı olmayan
çocuklar bu kez tam vaktinde
gemi enkazının biçimsiz mesajını okuyabilirler
yanlışları düzelterek
yalanları silerek
doğru olarak adlandırarak
şimşekle damgalanmış çocuklar
yalnızlıklarının, güçlerinin
bize çok geç ulaşan bilgisiyle
belki çocuklar yaşamı yakalayacaklar
karanlıktan hemen önce
o zaman benden geriye hiç birşey kalmayacak
ne pişmanlık ne de eliniz üstünde elim
bütün ırmaklarda akacağım,
uçurumlara yığılan bütün karlarla heceleyeceğim adını
korktuğum karanlığı aşmış olacağım
ve ölü fakat bozulmamış bedenim bir kez daha
anımsadıklarınızın kucağında uyuyacak
ve bu güneş-ve bu güneşli hayat
ve bu güneşli-
gün görmeyen hayat.

-"Marina", Kuşatma

TRİKERİ'YE DÖNÜŞ

Ağustos 1950'de Makronisos'ta Pişmanlık Deklarasyonu'nu imzalamayı reddeden 480 kadın, çok iyi tanıdıkları Trikeri'ye geri döndüler. Bu cehennemden artakalabilmiş bir avuç "şanslı" kişiydiler onlar. Dayanıklılıklarının cezası "sayısı belirsiz yıllar" boyunca dünyanın geri kalanından soyutlanmış "disiplinli varoluş"a devam etmekti.

Tan ağarırken yük gemisi bizi polis birliklerinin bekleyen kollarına attı. Yeni komutan kampımızı, çıplak ve ıssız batı burnundaki eski kamp yerimize kurmamızı emretti. Fakat onun güçlüklerini denediğimiz için emirlerini de tehditlerini de kaale almadık. Hayatta kalma gücümüz ve dayanışma ihtiyacı dışında herşeye ilgisiz kalarak, gitmeyi reddettik ve manastırın bize açılmasını talep ettik.

Bir ay açık havada kaldıktan sonra hastaları sedyelere koyduk, bohçalarımızı topladık ve sessiz adımlarla küçük tepeyi tırmanarak manastırın hücrelerine ve bahçelerine yerleştik. Eşyalarımızı düzenledik ve hasta kadınları portatif yataklara yatırdık. Sonra mutfakları temizledik ve avluya koyduğmuz çadırlara yerleştik.

Orada kaldık ve kimse bu konuda bir şey söylemeye cesaret edemedi. İstesek adada dolaşabilirdik fakat yüzmek için koya yürüyecek gücümüz bile yoktu. Sadece manastırın içinde ve çevresinde kendimizi emniyette hissediyorduk. Sebzeler, mantarlar ve salyangozlar toplamak için cesaret edip tarlalara bile gidemiyorduk. Enerjimizi koruyarak sakin duruyorduk. Tek meşguliyetimiz özgürlük isteyerek, rica ederek, talep ederek heryere mektuplar yazmaktı. Hemen hepimiz hastaydık.

Aramızda en genç ve en güçlü olanlar bile korku ve depresyondan tükenmişti.

Kısa bir süre sonra orada çok çok uzun zaman kalacağımızı kampın devam edeceğini anladık. Nerede ve nasıl olursa olsun bir kez daha kendimiz için yeni bir hayat yaratmak için ataletimizden sıyrıldık. Kaynaklarımızı yeniden grupladık, gücümüzü ve bilgimizi topladık ve yeniden inşaya başladık.

Trikeri yine bir arı kovanı, kadınlnar için eşsiz bir manastır haline geldi. Beyaz badanayla parlayan zemin kat hücreleri atölye ve çalışma odalarına dönüştü. Burada Kallihoe ve çırakları bütün gün çalışıyor, şarkılar ve gülücükler dudaklarında olmak üzere yeni sandaletler yapıyor, eski botları onarıyorlardı. Daha aşağıda Pondos'lu kadınlar kilim ve yorgan yapıyorlardı. Yan taraf Foto ve yardımcılarının banyo küvetleri, iskemleler, çocuklar için yataklar, sıralar ve masalar yaptıkları marangoz atölyesiydi. Teneke kutulardan mangallar, kavanozlar, lambalar ve gaz ocakları yaptık. Boubou, Evanghelia ve diğer terziler akrabalarımızın gönderdiği eski elbiseleri üstümüze uydurdular, onları gurur ve neşeyle giydiğimiz, şık modaya uygun elbiselere dönüştürdüler. Ressamlar iç bir stüdyo ve koro gruplarının yeni şarkılar çalıştıkları ve tartışma gruplarının toplandığı bir müzik odası vardı; orada kayıtları tutanlar ve şu anda okduğunuz günlükleri yazanlar çalışıyorlardı.

Jimnastik öğretmeni Argiro Kouifari sabah erkenden bir saatlik hareket ve gevşeme için bizi platoda toplardı. Orada voleybol, basketbol, futbol oynar danseder, şarkı söyler kendi yazdığımız kısa oyunları sergilerdik. Titika Papnikolaou, Mary Alexadou, Kate Vandourou, Lilian Kondopouloou, Rosa Imrioti gibi uzman ve iyi öğretmenler bize Fransızca, İngilizce, Almanca, Matematik, Felsefe ve Edebiyat dersi verdiler.

1952 kışında adım sıla izni[57] için bırakılacaklar listesinde çıktığında onları bu halde bıraktım. Sıradan zamanın dışında, uzlaşmasız, romantik, yaşam düşüncesine kapılmış, tamamen kederli olmalarına rağmen aynı zamanda tam bir sarsılmazlık sergiliyorlardı.

Nisan 1953'de adada sadece ondokuz kadın ve on muhafız kaldı ve

Eylül'de Ai-Strati'ye gönderildiler ve orada daha birçok yıl, sürgündeki erkeklerle birlikte yaşadılar.

Bugün Trikeri yeşil ve sakindir. Tatilciler kumsallarında ve çam ormanlarının serin gölgesinde dolaşırlar. Manastırın kasvetliliği kayboldu; selviler duruyor. Her sabah sayılmak üzere toplandığımız doğu kapısında yükselen güneş vaadimizi aydınlatır: Bir daha asla.

Victoria Thedorou

Kamuoyunun baskısı sonucunda kamplar 1950'lerde aşama aşama kaldırıldı. Yani nüfuzlu kişilerin müdahaleleriyle verilen geçici izinlerle. İzinlerin her ay polisin yetkisi altında yenilenmesi gerekiyordu. Adlarına konuşacak kimsesi olmayan politik tutuklular Ai-Strati'ye gönderildi. Sıla izniyle serbest bırakılanların birçoğu 1967'de Albaylar tarafından bir kez daha sürgüne gönderildi. Bütün politik tutuklular Albaylar Hükümetinin devrildiği 1974'de serbest bırakıldı.

TERİKE VE MAKRONİSOS'UN KADINLARI

Balina beni sahile fırlattığında
Yalıyarlara oyulmuş uyarlıları anlayamayacak
kadar şaşkındım. Korkamayacak kadar da hasta
"ümit yok" yazıyordu.
Daha sonra anlamını çıkardığımda
Onu küçümsedim
Ümit! Ne işime yarar diye düşündüm
deniz benimleydi
ve zeytinağacı
Sürgünü tadan ilk kişi ben değilim
Fakat en sonuncu olacağım
Onu hayatım pahasına ortadan kaldıracağıma
Yemin ederim. (58)

-Victoria Theodorou, Piknik'ten

BİYOGRAFİK NOTLAR

Evangelia Fotaki *Girit, Heraklion'lu yazar ve gazeteci. "Dünya ve dünya üzerindeki kendi yeri konusunda çok düşündü" diyor Victoria Theodorou. "Işıl ışıl parlayan yüzünü, gülüşünü soylu duruşunu hatırlıyorum."*

Evangelia'nın direnişteki rolü Özgür Basın için yazmaktı. Almanlar gittiğinde Trikeri ve Makronisos'a sürüldü. Serbest bırakıldıktan sonra evlendi ve iki çocuğu oldu. Ancak sürgün hayatının güçlükleri zaten zayıf olan sağlığını mahvetti ve 1972'de ölümüne yolaçtı.

Victoria Theodorou *1941'de Girit ateşkes imzalamayı reddedip Almanlarla savaşa devam ettiğinde onbeş yaşındayken Direniş'e katıldı. İşgal boyunca Victoria, Hania ile dağlar arasında malzeme ve bilgi akışını sağlayarak haberci olarak çalıştı.*

Savaştan sonra tanınmayacağı umuduyla okulunu bitirmek üzere Atina'ya gitti. Fakat birkaç ay sonra tutuklandı ve Trikeri'ye sürüldü.

"Pişmanlık Deklarasyonunu imzalamamanın birçok nedeni vardı" diyor Victoria. "Birincisi mücadelemize inanıyorduk ve ona sadıktık. Utanç duyacak hiçbir şey yapmadık. Ayrıca onların deyimiyle 'inatçılık' kişisel bir gurur meselesiydi. Nihayet bazılarımız Direniş'in sembolleri olmaya karar vermişti. Devir şiddet ve ihanet devriydi. Direniş hareketinin tamamen yokolması düşüncesine izin veremezdik, ne olursa olsun onu canlı tutmalıydık"

Bugün Victoria Theodorou iki kızı ve kocasıyla birlikte Filothei'de yaşamaktadır. Ciltler dolusu şiir ve düz yazısı var.

Aphrodite Mavroede Pandeleskou *"Aphro" Kalamata'da*

doğdu. EPON üyesi olduğundan onyedi yaşındaydı, halkın moralini yüksek tutacak broşürler yazmaya başladı. Eylemleri tanınmaya başladığında "yeraltına" geçti ve Alman işgali boyunca Özgür Basın için yazılar yazdı. Savaş sona erince Trikeri'ye, sonra da Makronisos'a sürüldü.

"Direniş benim ailemde bir gelenektir" diyor Aphro. "Direneceğimiz bir veriydi, sorun direnişin **nasıl** olacağıydı"

Bugün, Bayan Pandeleskou kocasıyla birlikte Atina'da oturuyor ve Avgi gazetesi için köşe yazıları yazıyor.

Katerina Hariati-Sismani Zakyntos adasında doğdu. II. Dünya Savaşı başladığında küçük erkek ve kız kardeşlerden oluşan geniş bir ailenin sorumluluğu üzerindeydi. Alman işgali sırasında politik bir örgütçü oldu. Sonradan antimilliyetçi hareketlerden sorumlu tutularak Trikeri'ye ve Makronisos'a sürüldü.

"Bir keresinde Makronisos Karargah'ında," diye anımsıyor, "bizi Pişmanlık Deklarasyonu'nu imzalamaya 'ikna etme' oturumu sırasında, bir muhafız beş dakika sonra sıranın bana geleceğini söyledi ve neşeyle **'şimdi'** ne düşündüğümü sordu. Ona sadece olanları nasıl çizeceğimi düşündüğümü söyledim"

Sürgün yılları boyunca, Kateriana ateşten aldığı kömür parçaları ve bulabildiğinde kurşun kalemle yoldaşlarının yüzlerini (kuvvetlerini, nefretlerini ve kararlılıklarını) çizdi.

Bayan Hariati bugün başarılı ve çalışkan bir ressamdır ve oğlu Kipseli ile birlikte Atina'da oturmaktadır.

Spiros Meletzis seksen yıl önce İmroz adasında doğdu. Çok genç yaşta Atina'ya gitti ve orada fotoğrafçı olmak için çalıştı. Direnişin eşsiz görsel tarihinin yanısıra bize kırsal Yunanistan'ın fotoğraflarını içeren birçok kitap bıraktı.

With the Partisans in the Mountains adlı kitabında şöyle yazıyor: "Onlardan söz edildiğini duyar duymaz kendimi oraya gitmek zorunda hissettim. Büyücülerin, devlerin öykülerini dinleyen ve onların dağlardan büyük, çelikten güçlü olduğunu hayal eden bir çocuk gibiydim. Partizanları kartallar gibi, Olympus'un üzerinde uçan dağ aslanları gibi, koyaklardan zıplayan (korkusuz, yenilmez) tuhaf insanüstü

varlıklar olarak hayal ediyorum"

Meletzis 1942'de özellikle partizanların fotoğraflarını çekmek için dağlara gitti. Daha sonra onların resmi fotoğrafçısı oldu ve silahsız olarak zaferlerini ve yenilgilerini fotoğraflamak için onlarla birlikte yürüdü.

Her yaz Olympus Dağı'na çıkmak için Atina'dan ve karısı Ioulia'dan ayrılır.

In a State of Siege (Kuşatmada) Şubat 1968'de Atina'daki bir cezaevi hastanesinde, Rena Hatzidaki tarafından **"Marina"** takma adıyla yazıldı. Şans eseri olarak, şiir Mikis Theodorakis'in ilgisini çekti ve bestelendi. Şarkı olarak büyük bir başarı kazandı ve yedi yıllık Cunta döneminde bütün Yunanistan'da illegal olarak çalındı.

..... Hepsi aynı suçtan yargılandı (düşünce özgürlüğüne duyulan inanç) hepsi işkence gördü, aşağılandı, ezildi, Pişmanlık Deklarasyonu'nu imzalamak zorunda bırakıldı...

Beyaz Terör'den

.... Küçük sıska bedenlerinizi kaldırmaya hala nasıl cesaret edebiliyorsunuz (siz ki sadece bir kadınsınız) isteseniz de istemeseniz de imzalayacaksınız. Ölmeden önce sedyelerinizde imza atacaksınız...

Makronisos Günlüğü'nden

....Onların tophanelerinde işkence ve cezalandırmanın her biçimini tattık ve korkuya karşı bağışıklık kazandık... Hergün bizi yaşamaya ve ölmeye mahkum ettikleri sefaleti değiştirebilmek için reddetmek ve direnmekten başka seçeneğimiz olmadığı açık bir şekilde ortaya çıkıyordu. ...Bizi oraya kapatmaya çalıştıkları ölçüde biz çemberi kırmak için mücadele ediyorduk... Üzerimizde baskı kurdukları ve bizi kısıtladıkları ölçüde öfkelerimiz ve nefretimiz büyüyordu... Hiçbir şey olmadan, sevgi bile olmadan yaşayacaktık. Bunlar da geçecekti, onları unutmamalı, üstesinden gelmeliydik...

... Uzun bir inatçı kadınlar sırası; her birimiz direnişin küçük bir kesimi, bütünün gerekli ve yokedilemez bir parçasıydık - biz muzafferdik...

Trikeri Günlüğü'nden

DİPNOTLAR

1) Bu sembolik direniş 1973'deki iki öğrenci ayaklanmasıyla doruğuna vardı. Albaylar ikisini de bastırdılarsa da onlar diktatörlüğün sonunun başlangıcını işaret ediyordu.

2) **Greek Women Poets** Yunanca'da İngilizce'ye Çeviren Eleni Fourtouni (Thelphini Presse, New Haven ve Atina, 1978), s. 19.

3) **Greek Women Poets** Yunanca'dan İngilizce'ye Çev. Eleni Fourtouni (Thelphini Press, New Haven ve Atina, 1978) s. 13.

4) (Direnişte Kadınlar- Sözlü Tarihler), s. 7. (1. kısımda yeralan sözlü tarihler bu yayından alınmıştır.)

5) (Kadınlar için Toplama Kampları), Victoria Theodorou tarafından derlenmiştir (Atina, 1976).

6) Greek Women Poets, s. 10

7) Konstantine, (The Greek Tragedy), (OLKOS, Atina, 1974), s.37.

8) Girit'in teslim olmayı reddetmesi Hitler'in Rusya'ya saldırısını iki ay ertelemesine sebep oldu, bu Alman ordusu için Rus cephesindeki felekate yol açabiecek bir gecikmeydi.

9) **Levendis** soylu ve cesur olan herşeyi temsil eder. Genellikle erkekler için kullanılırdı.

10) Dominique Eudes, **Les Kapetanios** (Artheme Fayard, Paris, 1970), s.140

11) John Iatrides, **In Greece in the 1940's** (University Press of New England, Hanover and London, 1981), s. 20-21

12) John Hondros, in Greece in the 1940's, s. 37.

13) İstifçilik daha sonra Yunanistan'a karşı suç ilan edildi, cezası ölümdü.

14) Themos Kornaros (Haidari Toplama Kampı), (Difros, Atina).

15) Tasos Vournas (Modern Yunanistan'ın Tarihi), (Tolides, Atina, 1980), s. 138

16) Her ikisi de ülke çapında örgütlere dönüştüler, özellikle kadınların çabaları sayesinde işgal ve iç savaş boyunca cankurtaran görevi gördüler.

17) John Hondros, **In Greece in teh 1940's**, s.40.

18) N. Svoronos, (Çağdaş Yunanistan'ın Tarihi) (Atina, 1969), s. 116.

19) Fırtına, çılgınlık, zafer; İtalyanları koşturan savaş çığlığı.

20) John Hondros, **in Greece in the 1940**, s. 40,

21) N. Svoronos, (Modern Yunanistan Tarihi), (Atina, 1969), s. 140.

22) Sofia Doğu Blokuna kaçan binlerce politik mülteciden biriydi, bu mültecilere Yunan hükümeti otuz yıl boyunca vatana dönme izni vermedi.

23) İç savaşın sonunda 1949'da EAM-ELAS yenilgiye uğrayıp monarşi ve eski politikacılar yeniden iktidara yerleştiklerinde kadınlar sadece 1952'de içsavaş sonrası hükümeti tarafından yeniden kanunlaştırılan oy kullanma hakkını elde ettiler.

24) Bkz. Melpo Axioti, 3. cilt (Kedro, Atina, 1980) s. 248-257 ve Vasilis Barzotas (Thucydides, Atina 1981).

25) John Hondros, **in Greece in .the 1940 s**, s. 41

26) İngiliz gizli belgeleri 1967'de ortaya çıktı. Bkz. Mathiopoulos, (Yunan Direnişi ve Müttefikler) Atina, 1970, s. 164.

27) Winston Churchill, **The Second world War**, Cilt VI., **Triumph anda Tragedy** (Boston, 1953), s. 234.

28) Thiella: fırtına demektir.

29) Tasos Vournas, (Modern Yunanistan'ın Tarihi), (Tolides, Atina, 1980 s. 112.)

30)Nicos Alivizatos, "Olağanüstü Durum Rejimi", in Greece in 1940 s, s. 224.

31) Nicos Alivizatos, "Olağanüstü Durum Rejimi" **in Greece 1940's**, s. 224

32) Olağanüstü durum yasaları sağın o kadar işine yaradı ki 1960'larda Karamanlis hükümeti onları ülkenin anayasasına katma girişiminde bulundu. Neyse ki, George Papandreou'nun liderliğindeki demokratik güçlür bu girişimi kıracak cesaret ve gücü elde etmişlerdi. 1935'deki Metaxas reji-

minden beri ilk kez olarak politik zulüm yoktu ve Yunanistan'da demokrasiyi kurma ve koruma yönünde bir çaba gösteriliyordu.

33) John Iatrides, "İç Savaş, 1944-1949", **in Greece in teh 1940s, s.** 292

34) ibid., s. 207

35) Iatrides, **in Greece in the 1940 s.** s, 138

36) Iatrides, **in Greece in the 1940s,** s. 215.

37) Greek Women Poets s. 14

38) "Greek Women Poets, s. 9,9,11

39) Kilise'de altar masasının arkasındaki perde ç.n

40) Partizan anneleri.

41) Ölüm Kuşu

42)Kurtuluştan sonra ELAS'a komuta etmek üzere atanan İngiliz generalinin adı.

43) Tiran: Acımasız gaddar despot.

44) Prakrüteus: Yunan mitolojisinde bir dev. Prakrüteus evine gelenleri bir yatağa yatırıyor, eğer konuğun boyu kısa gelirse çeke çeke uzatıyor, uzun gelirse bacaklarını kesiyordu. İnsanları kalıba sokmak için zulüm yapanların simgesi olarak kullanılmıştır. (c.n)

45) AETO: Birinci Özel Ordu Alayı

ESAI: Siviller için özel Islahevi

ESAG: Kadınlar için Özel Islahevi

46) Kısmen Pişmanlık Deklarasyonunun imzalayan eski tutuklulardan oluşan özel Makronisos polis gücü.

47) Delosies- dönekler, korkaklar, hainler.

48) Aphrodite Mavoede- Pandeleskou, öyküsüne, o gece, kan kaybı, sarsıntı ya da mide kanaması geçiren 56 kadının adından oluşan bir listeyle devam ediyor. Bu kadınların çoğu bir daha iyileşmedi.

49) 1974'te sona eren sekiz yıllık askeri diktatörlük boyunca ikinci komutan olarak kaldı. Diktatörlüğün çöküşünden bir iki ay önce hükümette görevliydi.

50) Genellikle, ıslah edilmiş tutuklular gaddarlıkta muhafızları geçiyordu.

51) Yemekleri hazırlayan ve dağıtan kadınlar.

52) Kudüs dışında, suyunrda yıkananların vücudunu ve ruhunu temizleyen pınar.

53) İç savaş sırasında Demokratik Orduya karşı savaşmayı reddeden ulusal ordu askerleri.

54) Demokratik ilkelere sahip yaşlı bir general.

55) Özel tank bölüğü.

56) George Papandreou Kasım 1950'de Plastiras'ın yerini aldı. Müttefiklerle uzlaşma konusundaki istekliliğni geçmişte birçok kez göstermişti.

57) Kamuoyunun baskısı sonucunda kamplar 1950'lerde aşama kaldırıldı. Yani nüfuzlu kişilerin müdahaleleriyle verilen geçici izinlerle. İzinların her ay polisin yetkisi altında yenilenmesi gerekiyordu. Adlarına konuşacak kimsesi olmayan politik tutkuklular Ai-Strati'ye gönderildi. Sıla izniyle serbest bırakılanların birçoğu 1967'de Albaylar tarafından bir kez daha sürgüne gönderildi. Bütün politik tutuklular ALbaylar Hükümetinin devrildiği 1974'de serbest bırakıldı.

58) Greek Women Poets, s. 6

Eleni FOURTOUNI, 1933'de, Isparta'nın bir dağ köyü olan Vassara'da doğdu. 1952'de Amerika Birleşik Devletleri'ne giderek sosyal bilimler ve kriminoloji okudu. Mezun olduktan sonra ve yaşamının bunu izleyen onbeş yılını, oğlunu ve kızını büyütmeye adadı. Nihayet başka şeylerle de, özellikle kadınlar ve kadınların dünyadaki yeriyle ilgilendi. Fourtouni, Yunanistan'da olmadığı zamanlar, çocuklarıyla birlikte New Haven, Connecticut'da yaşıyor.

KORAL 2